
VALSTS CILVĒKTIESĪBU BIROJA

2004. GADA ZIŅOJUMS

Publicēšanas un citēšanas gadījumā atsauce ir obligāta

VALSTS CILVĒKTIESĪBU BIROJA 2004. GADA ZIŅOJUMA AUTORU KOLEKTĪVS:

Olafs Brūvers, Diāna Šmite, Gunta Bērziņa, Līga Biksiniece, Evija Burkovska, Annija Dāce, Tatjana Goļasa, Anita Kovaļevska, Zeltīte Kurzemniece, Līga Ķikute, Gundega Līce, Zane Mūrniece, Jurita Neilande, Ineta Piļāne, Ilvija Rimša, Vanda Saulīte, Aigars Smiltnieks, Natālija Sokolova, Sanita Ščucka, Inga Zonenberga

Korektore Dace Kraule

Atbildīgais par izdevumu Aigars Smiltnieks

Dizains – Daiga Brinkmane
Iespiests – SIA "Jelgavas tipogrāfija"

SATURS

Ievads	4
VCB saņemto sūdzību izskatīšana un Latvijas tiesību normu analīze	6
Pilsoniskās un politiskās tiesības	8
● Personas tiesiskais statuss	8
● Tiesības uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu	11
● Ieslodzījuma vietās	12
● Policijā un policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatoros	15
● Tiesības uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu	17
● Tiesības uz drošību, brīvību un personas neaizskaramību	20
● Tiesības uz vārda un izteiksmes brīvību	24
● Tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi	27
● Reliģijas brīvība	30
Ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības	32
● Tiesības uz sociālo drošību	32
● Valsts pensiju piešķiršana un aprēķināšana	33
● Sociālās palīdzības sniegšana pašvaldībās	35
● Valsts pabalsti	36
● Tiesības uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem	40
● Tiesības uz mājokli	43
● Tiesības uz īpašumu	47
● Tiesības uz medicīnisko aprūpi	51
● Tiesības uz izglītību	52
● Tiesības uz labvēlīgu vidi	55
Atsevišķu grupu tiesības	58
● Invalīdu tiesības	58
● Diskriminācija pēc rases vai tautības	60
● Diskriminācija pēc dzimuma	61
Bērna tiesības	64
● Tiesības uzaugt ģimenē	65
● Tiesības uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu izglītības un bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs	68
● Tiesības uz identitāti	70
● Tiesības uz labu administrāciju valsts un pašvaldību iestādēs - bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības uz mājokli	73
VCB iesniegtie pieteikumi Satversmes tiesā	77
Informatīvi izglītojoši pasākumi, starptautiskā sadarbība	82
● Eiropas ombuda vizīte Latvijā	84
Pielikumi	
● VCB 2004. gada pārskats par pamatbudžeta ieņēmumiem un izdevumiem	85
● VCB 2004. gada pārskats par budžeta programmas rezultatīvo rādītāju izpildi	85
● VCB darbinieku izbraukumi Latvijā	86
● VCB darbinieku ārvalstu komandējumi	89
● VCB 2004. gadā saņemtās un izskatītās sūdzības	90
● VCB 2004. gadā saņemtās rakstveida sūdzības	93
● VCB 2004. gadā sniegtās mutvārdu konsultācijas	94

Saskaņā ar likumu Valsts cilvēktiesību birojam ne retāk kā reizi gadā ir jāsniedz Saeimai un Ministru kabinetam rakstveida ziņojums par biroja darbu. Mēs, Valsts cilvēktiesību biroja darbinieki, vēlētos, lai šis, jau devītais, ziņojums būtu ne tikai atskaite likumdevējam un valdībai par mūsu paveikto, bet tajā sniegtā informācija par konstatētajām problēmām, izskatītajām lietām un rastajiem risinājumiem noderētu likumdošanas un izpildvaras pārstāvjiem, pieņemot cilvēktiesību standartiem atbilstošus normatīvos aktus un citus lēmumus. Mēs ceram, ka VCB 2004. gada ziņojumu izmantos arī sabiedrība – kā informācijas avotu gan par VCB darbu, gan par cilvēktiesību ievērošanas situāciju Latvijā. Bet VCB darbiniekiem šis ziņojums ir iespēja izvērtēt padarīto, kā arī plānot nākotnē veicamo.

2004. gads bija ļoti nozīmīgs Latvijas vēsturē – 29. martā Latvija kļuva par NATO, bet 1. maijā – par Eiropas Savienības dalībvalsti. Iedzīvotājiem īpaši svarīga bija iestāšanās Eiropas Savienībā, tāpēc 2004. gada aprīlī Valsts cilvēktiesību birojs organizēja Eiropas Savienības ombuda P. Nikiforosa Diamandourosa vizīti Latvijā. Tās laikā viņš informēja Latvijas iedzīvotājus par iespējām iesniegt sūdzības Eiropas Savienības ombudam par Eiropas Savienības institūciju un iestāžu nelikumīgu vai nolaidīgu rīcību.

Taču jāatzīst, ka Latvija vēl joprojām nav paveikusi visus uzdevumus saistībā ar līdzdalību Eiropas Savienībā. Piemēram, līdz 2004. gada 1. maijam bija jāpieņem grozījumi Eiropas Savienības Rasu direktīvas (2000/43/EC) pārņemšanai. Tas nav izdarīts, un vilcinoties pastāv risks, ka Eiropas Komisija Latvijai piemēros sankcijas soda naudas veidā. Šī un citas Eiropas Savienības direktīvas nosaka, ka val-

stī jābūt vienādas attieksmes veicināšanas iestādei. Lai arī Latvijas valdība ir atzinusi, ka VCB varētu pildīt šādas funkcijas, ne 2003. gadā, ne 2004. gadā birojam netika piešķirti pieprasītie līdzekļi Diskriminācijas novēršanas nodaļas izveidošanai. Ar esošajiem resursiem VCB šo funkciju nevar pildīt tādā līmenī, kā to prasa direktīvas. Taču, neskatoties uz šīm problēmām un varbūt arī tieši to dēļ, diskriminācijas novēršanas jautājumi būs viena no VCB 2005. gada darba prioritātēm.

2004. gads Latvijas iedzīvotājiem bija nozīmīgs ar Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanos un administratīvo tiesu izveidošanu. Protams, tiesas arī līdz šim izskatīja administratīvās lietas, taču jaunais likums un specializētās tiesas ar īpaši apmācītiem tiesnešiem šo uzdevumu ļauj veikt jaunā, augstākā kvalitātē. Es ceru, ka starp administratīvajām tiesām un biroju veidosies laba sadarbība – gan tieša, gan netieša. Administratīvā procesa likuma 30. pants paredz, ka tiesa var pieaicināt piedalīties procesā citu institūciju pārstāvjus, lai tie savas kompetences ietvaros sniegtu atzinumus lietās. VCB deviņos darbības gados uzkrātā pieredze un zināšanas varētu palīdzēt administratīvajām tiesām rast labākos un taisnīgākos risinājumus gadījumos, kas saistīti ar cilvēktiesību ievērošanas problēmām. Jau pašlaik šāda produktīva sadarbība notiek ar Satversmes tiesu, kas bieži lūdz biroja viedokli par izskatāmajām lietām. Sadarbība ar administratīvajām tiesām var veidoties arī netiešā veidā – VCB savā darbā jau pašlaik izmanto šo tiesu spriedumos paustās atziņas, savukārt administratīvās tiesas var iepazīties ar VCB sagatavotajām rekomendācijām dažādām valsts iestādēm.

2004. gadā VCB darbinieki ir daudz paveikuši. Salīdzinot ar 2003. gadu, saņemto un izskatīto rakstveida sūdzību skaits ir palicis gandrīz nemainīgs, taču sniegto mutvārdu konsultāciju skaits ir pieaudzis par vairāk nekā desmito daļu. VCB speciālisti divreiz biežāk iesaistījās dažādās darba grupās un komisijās, kā arī veica neatkarīgu ekspertu pienākumus. Ir pieaudzis nolasīto lekciju skaits un dalība dažādos semināros un diskusijās. Tā kā ne darbinieku skaits, ne finansējums 2004. gadā nav mainījies, varu apgalvot, ka tas ir sasniegts, pateicoties galvenokārt darbinieku entuziasmam un nopietnai attieksmei pret veicamajiem pienākumiem. Tāpēc vēlos pateikties viņiem un novēlu tā turpināt arī nākotnē! Vēlos pateikt paldies arī visiem sadarbības partneriem – valsts un pašvaldību institūciju un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, kuri palīdzēja mūsu darbā! Gan valsts, gan nevalstiskajā sektorā ir daudz atsaucīgu cilvēku, bez kuriem VCB darbs būtu daudz sarežģītāks.

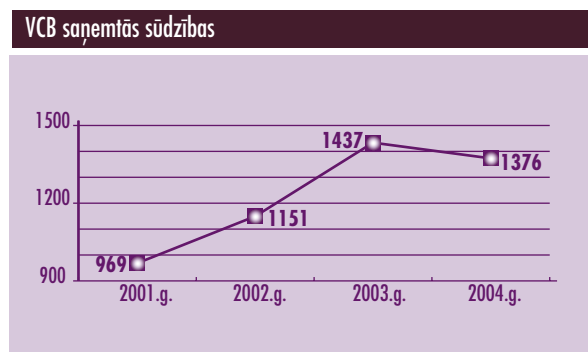

VCB SAŅEMTO SŪDZĪBU IZSKATĪŠANA UN LATVIJAS TIESĪBU NORMU ANALĪZE

Valsts cilvēktiesību biroja uzdevumi – izskatīt jebkuru sūdzību par cilvēktiesību pārkāpumu; nekavējoties reaģēt uz cilvēktiesību pārkāpšanas faktiem, kā arī pēc savas iniciatīvas noskaidrot apstākļus, kas varētu radīt šādus pārkāpumus; pētīt situāciju cilvēktiesību ievērošanā valstī, it īpaši jomās, kas skar mazaizsargātās sabiedrības grupas; veikt Latvijas tiesību normu analīzi, lai noskaidrotu to atbilstību Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem cilvēktiesību jomā.

Likuma par Valsts cilvēktiesību biroju 2. pants

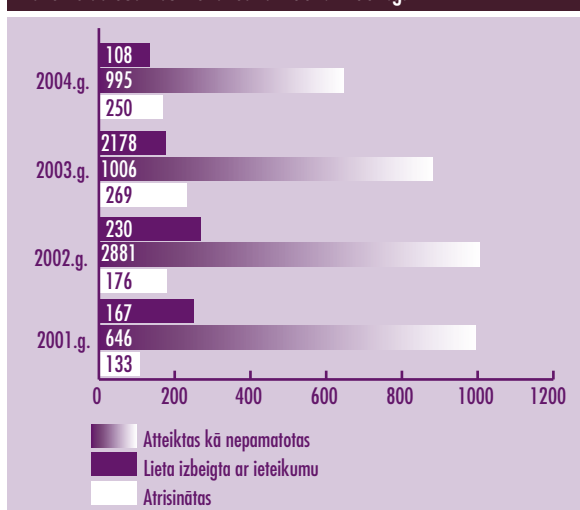
2004.gadā Valsts cilvēktiesību birojā (turpmāk – VCB) saņemtas 1376 rakstveida sūdzības par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, VCB saņemto rakstveida sūdzību skaits ir samazinājies par 61.

No 2004. gadā izskatītajām rakstveida sūdzībām atrisinātas ir 250 sūdzības, 995 sūdzības izbeigtas ar ieteikumu, bet atteiktas kā nepamatotas – 108 sūdzības. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, nedaudz ir samazinājies atrisināto lietu skaits, kā arī to sūdzību skaits, kas izbeigtas ar ieteikumu. Būtiski ir samazinājies atteikto rakstveida sūdzību skaits. Tā iemesls – iedzīvotāji aizvien labāk apzinās to, kādi jautājumi ir VCB kompetencē.

Jau vairākus gadus ir vērojama tendence samazināties rakstveida sūdzību skaitam par sociāli ekonomiskajiem jautājumiem. Līdz 2003. gadam aktuālākās problēmas bija personas tiesību uz mājokli un sociālo drošību pārkāpumi, taču 2004. gadā, tāpat kā gadu iepriekš, iedzīvotāji VCB visbiežāk vērsās saistībā ar tiesību uz humānu apiešanos un

Rakstveida sūdzību izskatīšana 2002.–2004.g.

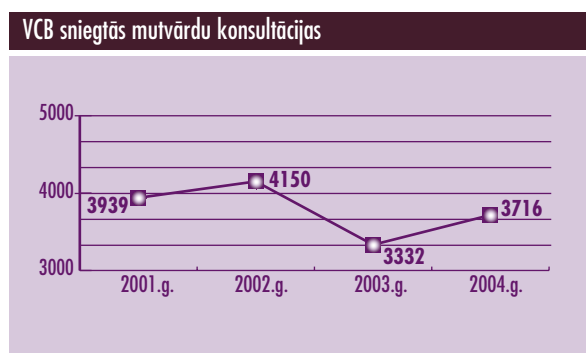
cieņas respektēšanu (pārsvārā slēgta tipa iestādēs), kā arī tiesību uz taisnīgu tiesu iespējamiem pārkāpumiem. Tikai tad seko sociāli ekonomisko tiesību jautājumi – tiesības uz mājokli, īpašumu un sociālo drošību. Vairāk nekā 50 rakstveida sūdzību saņemts arī par personas tiesību uz medicīnisko aprūpi, tiesību uz darbu, tiesisko statusu, kā arī labu administrāciju valsts un pašvaldības iestādēs iespējamiem pārkāpumiem (sk. pielikumu Nr. 5).

Šādas izmaiņas saņemto rakstveida sūdzību sadalījumā VCB speciālisti skaidro ar iedzīvotāju pieaugušo izglītības līmeni par cilvēktiesībām. Īpaši tas vērojams attiecībā uz ieslodzījuma vietām, kur, situācijai nepasliktinoties, sūdzību skaits pieaug. Savukārt attiecībā uz sociālajiem jautājumiem personas aizvien labāk apzinās, ka VCB nevar ietekmēt valsts

sociāli ekonomisko attīstību, no kuras tieši ir atkarīga dzīves apstākļu uzlabošanās. VCB pozitīvi vērtē to, ka aizvien vairāk iedzīvotāju vēršas VCB saistībā ar tādiem būtiskiem cilvēktiesību jautājumiem kā vārda un izteiksmes brīvība, iespējamā diskriminācija u. c.

Izskatot sūdzības, VCB pārliecinās par to pamatotību un ir tiesīgs izšķirt konfliktu mierizlīguma ceļā. Ja konfliktu nav iespējams atrisināt mierizlīguma ceļā, VCB viedoklim un priekšlikumiem par cilvēktiesību pārkāpumu novēršanu ir ieteikuma raksturs. Sūdzību izskatīšanas gaitā VCB pārstāvis sazinās ar visām strīdā vai notikumā iesaistītajām pusēm un, pirms izsaka savu viedokli, vispusīgi izmeklē konflikta apstākļus un rīcības atbildību Satversmei un starptautiskajām cilvēktiesību normām. Lai arī VCB viedoklim nav juridiski saistošs raksturs, valsts institūcijas un privātpersonas to lielākoties ņem vērā un labprāt sadarbojas ar VCB, lai panāktu individuālam labvēlīgu risinājumu. Taču šī situācija liecina arī par to, ka nereti indivīds bez VCB iejaukšanās nevar saņemt savu tiesību nodrošinājumu saskaņā ar likumu.

2004. gadā VCB darbinieki sniedza 3716 mutvārdu konsultācijas par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem, un to skaits, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, ir pieaudzis par 11,5%.

Tāpat kā iepriekšējā gadā, 2004. gadā mutvārdu konsultācijas VCB darbinieki visvairāk sniedza par personas tiesībām uz mājokli – 820 konsultācijas, tiesībām uz sociālo drošību – 514, par problēmām saistībā ar personu tiesisko statusu – 284. Par personas tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu iespējamiem pārkāpumiem sniegtas 262 konsultācijas un personas tiesībām uz īpašumu – 210 konsultācijas (sk. pielikumu Nr. 6).

Lai nodrošinātu Latvijas likumdošanas atbildību starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem, 2004. gadā VCB speciālisti 220 reizes piedalījās dažādu darba grupu un komisiju darbā un veica neatkarīgu ekspertu pienākumus. Nozīmīgākās aktivitātes bija piedalīšanās Saeimas Juridiskās komisijas apakškomisijā par kriminālprocesa likuma izstrādāšanu, īpašu uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietās izveidotajā darba grupā par grozījumiem Bērnu tiesību aizsardzības likumā, īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās izveidotajā darba grupā par diskriminācijas novēršanas likumdošanas pilnveidošanu un ES direktīvu pārņemšanu, kā arī līdzdalība 65 Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēdēs.

Otrs veids, kā VCB var ietekmēt likumdošanas procesu, ir tiesību aktu un to projektu saskaņošana ar Satversmi un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. 32 atzinumi ir sniegti Saeimas komisijām un apakškomisijām, 11 – ministrijām, turklāt VCB iebildumi un priekšlikumi ir ņemti vērā vairāk nekā pusē gadījumos.

Viedokļi un atzinumi tiek gatavoti arī pēc privātpersonu (tie galvenokārt tiek izmantoti sarakstē ar valsts institūcijām vai iesniegti tiesā) un Satversmes tiesas lūguma (sk. nodaļu "VCB iesniegtie pieteikumi Satversmes tiesā").

PILSONISKĀS UN POLITISKĀS TIESĪBAS

● Personas tiesiskais statuss

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 6., 13., 14., 15. pants

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 12., 13., 16. pants

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 4. un 7. protokols

LR Satversmes 97., 98. pants

Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 6. pants nosaka: "Katram cilvēkam, lai kur viņš atrastos, ir tiesības tikt atzītam par personu likuma priekšā; 15. pants nosaka: Katram cilvēkam ir tiesības uz tautību. Nevienam patvaļīgi nedrīkst atņemt tā tautību vai tiesības mainīt savu tautību."

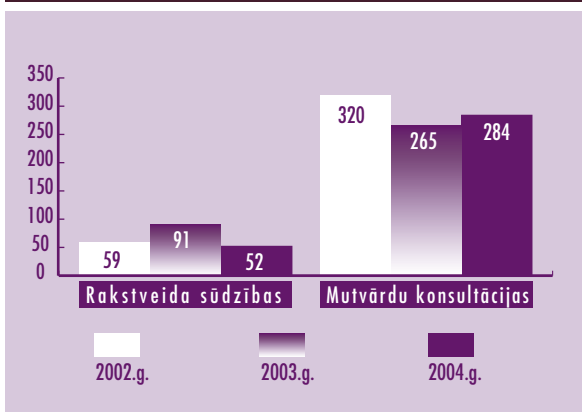
Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 4. protokols paredz: "Ikvienam cilvēkam, kurš likumīgi atrodas kādas valsts teritorijā, ir tiesības brīvi pārvietoties un tiesības brīvi izvēlēties dzīvesvietu šajā teritorijā. Ikvienam cilvēkam ir tiesības brīvi atstāt jebkuru valsti, ieskaitot savu valsti". Šā dokumenta 7. protokols paredz: "Ārvalstnieku, kurš likumīgi uzturas kādas valsts teritorijā, nedrīkst izraidīt no šīs valsts, izņemot gadījumus, kad tiek īstenots lēmums, kurš pieņemts saskaņā ar likumu."

LR Satversmes 98. pants nosaka: "Ikvienam ir tiesības brīvi izbraukt no Latvijas. Ikviens, kam ir Latvijas pase, ārpus Latvijas atrodas valsts aizsardzībā, un viņam ir tiesības brīvi atgriezties Latvijā."

Par jautājumiem, kas saistīti ar personas tiesību uz tiesisko statusu iespējamiem pārkāpumiem, VCB 2004. gadā saņēma 52 rakstveida sūdzības un sniedza 284 mutvārdu konsultācijas. No izskatītajām rakstveida sūdzībām 14 sūdzības tika atrisinātas, 40 sūdzības – izbeigtas ar ieteikumu, bet kā nepamatotas tika atteiktas 2 sūdzības.

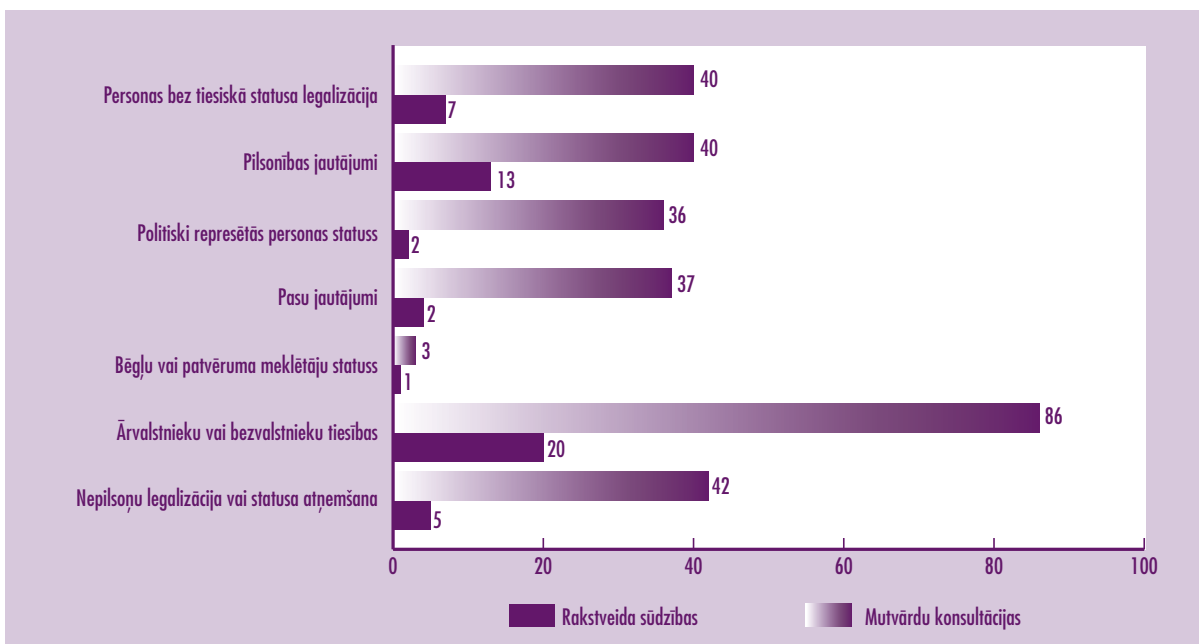
Iedzīvotāji visbiežāk vērsās VCB saistībā ar ārvalstnieku vai bezvalstnieku tiesību pārkāpumiem (20 rakstveida sūdzības un 86 mutvārdu konsultācijas), pilsonības jautājumiem (13 rakstveida sūdzības un 40 mutvārdu konsultācijas) un personu bez tiesiskā statusa legalizācijas problēmām (7 rakstveida sūdzības un 40 mutvārdu konsultācijas).

Saņemtās rakstveida sūdzības un sniegtās mutvārdu konsultācijas par tiesību uz personas tiesisko statusu iespējamiem pārkāpumiem

Izskatot saņemtās sūdzības un sniedzot konsultācijas, VCB konstatē, ka joprojām ir aktuālas to cilvēku problēmas, kuri ievietoti nelegālo imigrantu nometnē "Olaine" un kuriem dažādu iemeslu dēļ nevar piešķirt tiesisko statusu. Savukārt no nelegālo imigrantu nometnes atbrīvotajām personām, kurām ir izsniegts izceļošanas dokuments, bieži nav kur doties, tāpēc viņi nelikumīgi, bez derīga personu apliecināšanas dokumenta un uzturēšanās atļaujas uzturas Latvijas teritorijā. Šādā situācijā personai nav tiesību strādāt algotu darbu un nopelnīt iztikas līdzekļus, nodrošināt sev mājokli, saņemt valsts sociālo palīdzību utt. Rezultātā valstī var palielināties noziedzības līmenis un var tikt apdraudēta pārējā sabiedrība.

Ņemto rakstveida sūdzību un sniegto mutvārdu konsultāciju par tiesību uz personas tiesisko statusu iespējamiem pārkāpumiem sadalījums

Imigrācijas likuma 50. panta 2. daļa nosaka, ka ārzemnieka piespiedu izraidīšanu veic Valsts robezsardze saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem (turpmāk – MK noteikumi) Nr. 212 "Ārzemnieku piespiedu izraidīšanas kārtība, izceļošanas dokumenta forma un tā izsniegšanas kārtība". Problēmas ar piespiedu izraidīšanu rodas gadījumos, kad attiecīgās valsts diplomātiskā vai konsulārā pārstāvniecība atsaka ceļošanas (atgriešanās) dokumenta izsniegšanu. Tā kā Imigrācijas likuma 54. panta 4. daļa nosaka, ka kopējais aizturēšanas termiņš nedrīkst pārsniegt 20 mēnešus, pēc šā termiņa izbeigšanās personas no nelegālo imigrantu uzturēšanās nometnes tiek atbrīvotas. Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde (turpmāk – PMLP) izsniedz MK noteikumu Nr. 212 norādīto izceļošanas dokumentu, ar kuru persona var brīvprātīgi izceļot no valsts. Taču vairākos gadījumos šīs personas palika Latvijā.

Ievērojot ANO Vispārējo cilvēktiesību deklarācijā un ANO Starptautiskajā paktā "Par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām" noteikto, ka katram cilvēkam, lai kur viņš atrastos, ir tiesības tikt atzītam par personu likuma priekšā, un Satversmes 89. pantā paredzēto, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un

Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem, arī šādas personas ir uzskatāmas par cilvēktiesību subjektiem.

VCB uzskata, ka viens no risinājuma veidiem varētu būt bezvalstnieka statusa piešķiršana šīm personām. Tāpēc VCB pozitīvi vērtē jaunā Bezvalstnieku likuma stāšanos spēkā 2004. gada 2. martā, jo likumā ir iestrādāta jauna bezvalstnieka definīcija, kas paplašina to personu loku, kuras ir tiesīgas iegūt šo statusu.

VCB 2004. gadā vērsās vairākas personas, kurām ir izsniegts bezvalstnieka ceļošanas dokuments, bet ir problēmas saņemt uzturēšanās atļauju. Saskaņā ar Bezvalstnieka likuma 2. pantu personu Latvijas Republikā var atzīt par bezvalstnieku, ja vien kāda valsts saskaņā ar tās valsts likumiem nav atzinusi šo personu par savu pilsoni. Personu nevar atzīt par bezvalstnieku, ja uz šo personu neattiecas 1954. gada 28. septembra Konvencijas par bezvalstnieka statusu noteikumi. Savukārt Konvencijas par bezvalstnieka statusu 12. pants paredz, ka bezvalstnieka statusu nosaka viņa pastāvīga dzīvesvietas valsts likumi, bet, ja viņam nav pastāvīgās dzīvesvietas, tad uzturēšanās valsts likumi. Līdz ar to iepriekšminēto personu statusu nosaka Latvijas Republikas

likumi, un bezvalstnieki Latvijas teritorijā uzturas ar derīgu vīzu vai uzturēšanās atļauju.

Rezultātā Bezvalstnieku likums tikai daļēji risina ceļošanas dokumentu saņemšanas problēmu, jo bezvalstnieka statusa iegūšana pati par sevi nenozīmē, ka persona tiek legalizēta Latvijas Republikā. Saskaņā ar Konvenciju par bezvalstnieka statusu tiesības strādāt, saņemt sociālo palīdzību u.c. garantijas ir tikai tiem bezvalstniekiem, kuri Latvijā uzturas likumīgi. Pozitīvi vērtējams fakts, ka gadījumos, kad personai nav iespējams saņemt savas iepriekšējās mītnes valsts vai pilsonības valsts derīgu ceļošanas dokumentu, PMLP izvērtē iespēju personai piešķirt bezvalstnieka statusu un izsniegt uzturēšanās atļauju.

2004. gadā pēc 2004. gada 20. maija grozījumu likumā "Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības" stāšanās spēkā Latvijā aktuāls kļuva jautājums par nepilsoņa statusa piešķiršanu un atņemšanu. Tie noteica, ka nepilsoņa statusu persona neiegūst, ja nepilsonis pēc 1992. gada 1. jūlija ir bez termiņa ierobežojuma reģistrēts (pierakstīts) dzīvesvietā Neatkarīgo Valstu Sadraudzības dalībvalstī vai ir saņēmis pastāvīgās uzturēšanās atļauju ārvalstī. Grozījumi arī paredz, ka personām, kuras saņēmušas pastāvīgās uzturēšanās atļauju ārvalstī, nepilsoņa statusu atņem, ja pastāvīgās uzturēšanās atļauja saņemta pēc 2004. gada 1. jūnija. VCB jau likumprojekta izskatīšanas gaitā Saeimas Juridiskajā komisijā puda viedokli, ka nepilsoņa statusa atņemšana šādā gadījumā nav pieļaujama un šāda rīcība vērtējama kā cilvēktiesību pārkāpums. Arī Valsts prezidentei lemjot par šo grozījumu nodošanu otrreizējai caurlūkošanai, VCB norādīja, ka nepilsoņa statusa atņemšana, ja persona saņēmusi pastāvīgās uzturēšanās atļauju ārvalstī, ir vērtējama kā Konvencijas par apatridu skaita samazināšanu pārkāpums. Taču Saeima tomēr neņēma vērā VCB viedokli un Valsts prezidentes lūgumu pārskatīt šo normu.

20 Saeimas deputāti vērsās Satversmes tiesā ar lūgumu atzīt šos grozījumus par neatbilstošiem Satversmei un Latvijai saistošiem starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem.

Pēc Satversmes tiesas lūguma VCB sagatavoja viedokli šajā lietā. Viedokli VCB puda, ka likuma "Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības" 7. panta pirmās daļas 2. punkts, ciktāl tas attiecas uz nepilsoņa statusa atņemšanu saistībā ar to, ka nepilsonis ir bez termiņa ierobežojuma reģistrēts (pierakstīts) dzīvesvietā NVS dalībvalstī vai ir saņēmis pastāvīgās uzturēšanās atļauju ārvalstī, neatbilst Konvencijai par apatridu skaita samazināšanu, jo tādējādi tiek palielināts bezvalstnieku skaits. VCB norādīja, ka šī norma ir pretrunā arī ar Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 12. panta 4. daļā un Satversmes 98. pantā garantētajām tiesībām iebraukt savā valstī.¹

VCB saņēma arī vairākus rakstveida iesniegumus un sniedza mutvārdu konsultācijas personām par minēto grozījumu atbilstību starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem. Turklāt šie grozījumi radīja neizpratni ne tikai nepilsoņu, bet arī valsts iestāžu vidū.

VCB saņēma iesniegumu no personas A., kura Latvijas Republikā bija ieguvusi nepilsoņa statusu un saņēmusi nepilsoņa pasi. 2000. gadā A. kopā ar ģimeni izceļoja uz Vācijas Federatīvo Republiku un tur 2000. gadā ieguva pastāvīgās uzturēšanās atļauju. 2004. gada 21. jūlijā persona A. vērsās Latvijas vēstniecībā Vācijā ar lūgumu izdot jaunu nepilsoņa pasi, taču saņēma atteikumu. Tika paskaidrots, ka saskaņā ar likuma "Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības" grozījumiem, persona A. nav šā likuma subjekts, jo ieguvusi pastāvīgās uzturēšanās atļauju ārvalstī.

VCB vērsās LR Ārlietu ministrijas Konsulārajā departamentā un PMLP ar lūgumu izvērtēt Latvijas vēstniecības Vācijā darbinieku rīcību.

Atbildē abas iepriekšminētās iestādes atzina, ka persona A. ir likuma "Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības" subjekts un viņai jāizsniedz jauna nepilsoņa pase.

Tāpat kā iepriekšējos gados, arī 2004. gadā iedzīvotāji vairākkārt vērsās VCB saistībā ar

anulētu personas kodu vai grūtībām saņemt jaunu, personu apliecinošu dokumentu. Samērā daudz iesniegumu par uzturēšanās atļaujas noformēšanas vai pagarināšanas problēmām tika saņemti no ārvalstniekiem vai viņu ģimenes locekļiem, kuri pastāvīgi dzīvo Latvijā. VCB palīdzību iedzīvotāji lūdza arī gadījumos, ja, šķērsojot robežu, bija radušās domstarpības ar robežkontroles punktu darbiniekiem vai, viņuprāt, robežsargi bija viņus nepamatoti aizturējuši.

Vairāki iesniegumi tika saņemti no personām, kurām ar tiesas spriedumu ir atņemta Latvijas

Republikas pilsonība, jo tās saņēmušas citas valsts pilsonību. Piemēram, vairāki Latvijas Republikas pilsoņi izceļoja uz Izraēlu, lai apmestot tur uz pastāvīgu dzīvi, un ieguva šīs valsts pilsonību. Taču pēc vairākiem gadiem viņi vēlējās atgriezties Latvijā, bet, tā kā Pilsonības likums nepieļauj dubultpilsonību, Latvijas institūcijas jau bija uzsākušas LR pilsonības atņemšanas procesu. Lai arī aizbraukušie vēlējās atteikties no Izraēlas pilsonības, šis process dažkārt ilgst vairākus gadus, un rezultātā personas zaudēja Latvijas pilsonību. Tas pasliktināja viņu tiesisko stāvokli, jo Latvijā šiem cilvēkiem jādzīvo ar ārvalstnieka statusu.

● Tiesības uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 5. pants

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 10. pants

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 3. pants

Latvijas Republikas Satversmes 95. pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 5. pants nosaka: "Nevienu cilvēku nedrīkst pakļaut spīdzināšanai vai cietsirdīgi, necilvēcīgi ar viņu apieties un sodīt, pazemojot viņa cilvēcisko cieņu."

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 10. pants nosaka: "Visām personām, kam atņemta brīvība, ir tiesības uz humānu apiešanos un cilvēka personībai piemītošās pašcieņas respektēšanu."

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 3. pants nosaka: "Nevienu cilvēku nedrīkst spīdzināt vai cietsirdīgi vai pazemojoši ar viņu apieties vai sodīt."

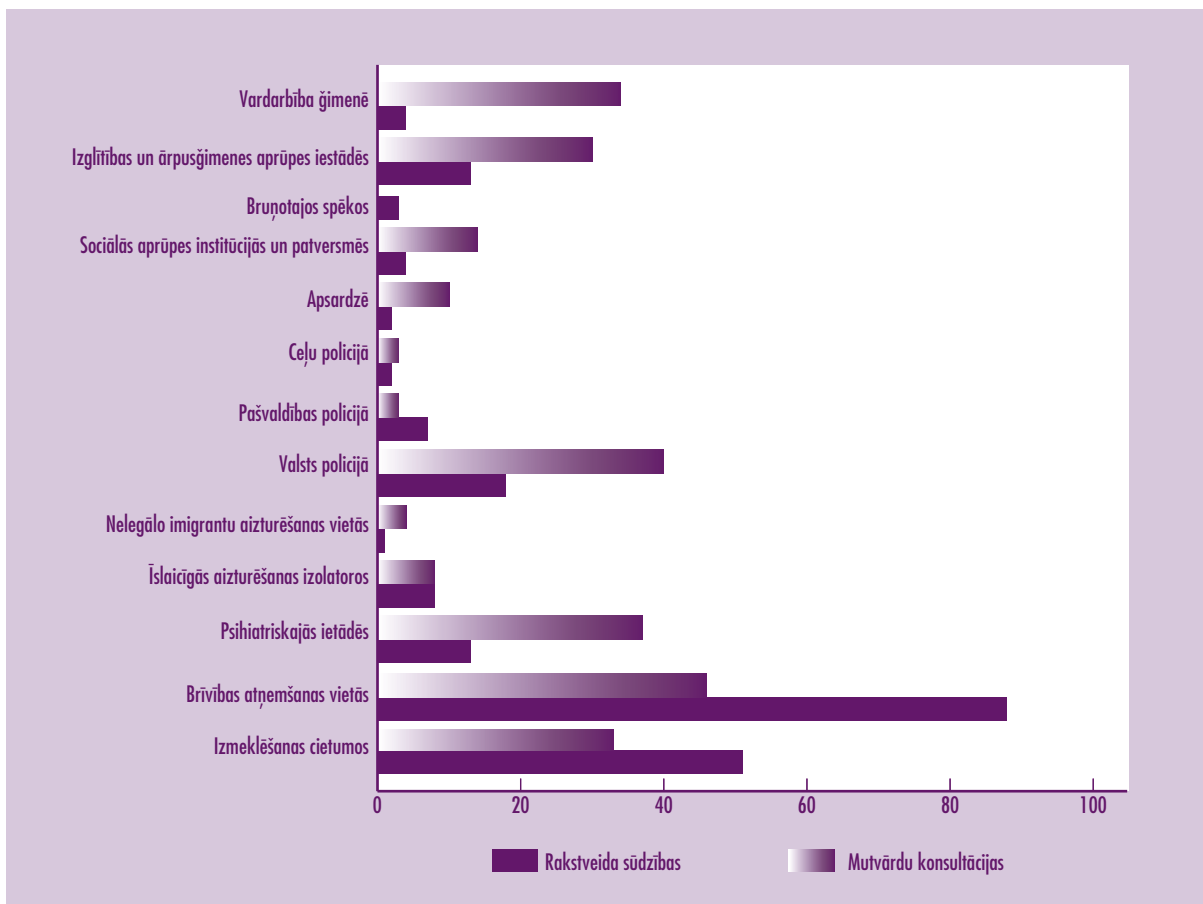
LR Satversmē noteikts: "Spīdzināšana, citāda cietsirdīga vai cieņu pazemojoša izturēšanās pret cilvēku ir aizliegta. Šis aizliegums ir absolūts, t.i., šo tiesību pārkāpums nevar tikt attaisnots nekādā gadījumā."

Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē ir izveidojusi kritēriju kopumu, pēc kuriem konstatē šā panta pārkāpumus. Spīdzināšana, cietsirdīga un cieņu pazemojoša izturēšanās var tikt vēsta pret cilvēku, ne tikai nodarot viņam fiziskas sāpes, bet arī sagādājot morālas ciešanas.

Par tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu iespējamiem pārkāpumiem 2004. gadā tika saņemtas 214 rakstveida sūdzības un sniegtas 262 mutvārdu konsultācijas. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, ir pieaudzis gan rakstveida sūdzību, gan mutvārdu konsultāciju skaits

Saņemtās rakstveida sūdzības un sniegtās mutvārdu konsultācijas par tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu pārkāpumiem

No izskatītajām rakstveida sūdzībām 30 tika atrisinātas, 174 – izbeigtas ar ieteikumu, bet atteiktas kā nepamatotas – 4 sūdzības.

Visvairāk rakstveida sūdzību tika saņemts no brīvības atņemšanas vietām – 88 sūdzības – un izmeklēšanas cietumiem – 51 sūdzība. Lielākā daļa mutvārdu konsultāciju arī tika sniegtas par iespē-

jamiem pārkāpumiem brīvības atņemšanas vietās – 46 konsultācijas, Valsts policijā – 40 konsultācijas un psihiatriskajās iestādēs – 37 konsultācijas.

Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, visstraujākais rakstveida sūdzību pieaugums bija par situāciju brīvības atņemšanas vietās. 2003. gadā tika saņemtas 50 sūdzības, bet 2004. gadā – 88.

● Ieslodzījuma vietās

ANO 1957. gada ieslodzīto režīma minimālie Standartnoteikumi
Eiropas Padomes rekomendācija Nr. R(87)3 "Eiropas cietumu noteikumi"

Par iespējamiem tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu pārkāpumiem ieslodzījuma vietās VCB 2004. gadā saņēma 131 rakstveida sūdzību un sniedza 79 mutvārdu konsultācijas. No gada laikā izskatītajām sūdzībām 18 sūdzības tika atrisinātas, 116

sūdzības izbeigtas ar ieteikumu, bet 4 sūdzības – atteiktas kā nepamatotas. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, kad aktuālākās bija problēmas izmeklēšanas cietumos, 2004. gadā visvairāk rakstveida sūdzību – 88 – tika saņemts no brīvības atņemšanas vietām.

2004. gadā no brīvības atņemšanas vietām saņemtas sūdzības par dažādiem jautājumiem – notiesātās personas sūdzējās par sliktiem sadzīves apstākļiem, neiecietīgu attieksmi no cietuma darbinieku puses, nepieciešamību tikt pārvietotiem uz citu ieslodzījuma vietu, pamatojoties uz to, ka citi ieslodzītie apdraud viņu dzīvību un drošību, kā arī nepietiekamo nodrošinājumu ar higiēnas precēm, un par piemērotajiem disciplinārsodiem. Daudzi iesniegumi tika saņemti arī par problēmām saistībā ar pirmstermiņa atbrīvošanu.

Ieslodzītā Z. māte VCB norādīja, ka cietuma administrācija atsakās atbrīvot viņas dēlu pirms termiņa, pamatojot savu rīcību ar to, ka iepriekšējo noziedzīgo nodarījumu Z. izdarīja pārbaudes laikā, būdams alkohola reibumā.

Ņemot vērā norādītos apstākļus, VCB iepazīnās ar cietuma administratīvās komisijas lēmumu. Tajā Z. tika raksturots pozitīvi, taču, neskatoties uz to, administratīvā komisija nolēma neieteikt Z. pirmstermiņa atbrīvošanai, jo viņš nav centies iesaistīties vienības darbā un pārbaudes laikā, būdams alkohola reibumā, izdarījis jaunu noziedzīgu nodarījumu.

Z. pārsūdzēja šo lēmumu, un VCB norādīja cietumam, ka nav pamata ņemt vērā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas apstākļus, jo tos jau ņem vērā tiesa, nosakot sodu. Tiesa administratīvās komisijas lēmumu atcēla un nosūtīja lietu atkārtotai izskatīšanai. Administratīvā komisija pieņēma lēmumu par Z. ieteikšanu pirmstermiņa atbrīvošanai, ko vēlāk apstiprināja tiesa, un persona tika atbrīvota.

Apcietinātās personas iesniegumos visbiežāk sūdzējās par sliktiem uzturēšanās apstākļiem izmeklēšanas cietuma kamerās. Piemēram, vairākas sūdzības tika saņemtas no Valmieras cietuma izmeklēšanas nodaļā ievietotajām personām, kuras norādīja, ka kamerās nav dabīgā apgaismojuma, nav ventilācijas, tajās ir pārapdzīvotība. Saistībā ar cilvēku cieņu pazejošiem apstākļiem VCB vērsās arī Centrālcietuma slimnīcā ievietotās personas.

No pārējām problēmām jāpiemin uzraugu nehumāna rīcība, veicot pārbaudes kamerās, un nelikumīga disciplinārsodu piemērošana.

Lai iegūtu pēc iespējas vispusīgāku un objektīvāku informāciju par uzturēšanās apstākļiem ieslodzījuma vietās, kā arī uzklautu ieslodzīto individuālās sūdzības, 2004. gadā VCB darbinieki 18 reizes apmekleja Matisa, Iļģuciema, Daugavpils, Grīvas, Jēkabpils, Jelgavas, Pārlielupes, Valmieras, Liepājas, Brasas cietumu un Centrālcietumu. Visbiežāk VCB darbinieki ieradās Centrālcietumā – lielākajā cietumā mūsu valstī, kurā ievietoti apmēram 1700 ieslodzīto. Apmeklējumu mērķis šajā ieslodzījuma vietā galvenokārt bija saistīts ar konkrētu ieslodzīto sūdzību izskatīšanu – VCB darba prakse pierāda, ka ieslodzīto sūdzības, kurās izteikta neapmierinātība ar cietuma administrācijas rīcību, vislabāk var izskatīt, aizbraucot un pārbaudot apstākļus uz vietas cietumā.

Vērtējot situāciju ieslodzījumu vietās, VCB konstatē, ka uzlabojumi ir vērojami, taču tie vēl joprojām nav pietiekami strauji. Līdz ar to vairāku gadu garumā nemainīgas saglabājas galvenās VCB darbinieku konstatētās problēmas. Pati aktuālākā no tām – notiesātajiem brīvības atņemšanas vietās nav nodrošināti likumā paredzētie režīma pamatnoteikumi

Režīma pamatnoteikumus brīvības atņemšanas iestādēs nosaka LR Sodū izpildes kodeksa 41. pants. Režīma pamatnoteikumi brīvības atņemšanas iestādēs ir notiesāto obligāta izolācija un uzraudzība, lai viņiem nebūtu iespējams izdarīt jaunus noziedzīgus nodarījumus; viņiem noteikto pienākumu precīza bezierunu izpilde; dažādi režīma apstākļi atkarībā no notiesātā izdarītā noziedzīgā nodarījuma rakstura, viņa personības un uzvedības (..) Notiesātos visu veidu cietumos un audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem, kā arī sieviešu cietuma atsevišķās nodaļās, kas iekārtotas kā audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem, izvieta slēgtās telpās vai kamerās naktsmieram paredzētajā laikā, bet soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē slēgtā un daļēji slēgtā cietumā – arī no darba un audzināšanas pasākumiem brīvajā laikā (..)

Saskaņā ar likumu slēgtajos cietumos zemākajā pakāpē notiesātajiem ir jābūt ievietotiem slēgtās telpās – kamerās (slēgtajos cietumos tiek ievietotas personas par smagiem un sevišķi smagiem noziegumiem – vairākkārt sodītie, recidīvisi). Taču Pārlielupes cietumā un Jēkabpils cietumā notiesāto izolācija praktiski nav nodrošināta. Piemēram, Jēkabpilī vienā telpā ir ievietoti gandrīz 40 notiesātie, kas sodu izcieš gan zemākajā, gan vidējā pakāpē. Visu dienu šiem notiesātajiem ir iespējas brīvi pārvietoties noteiktā teritorijā un kontaktēties savā starpā. Viņi nemācās, nestrādā, un režīms ir daudz maigāks nekā likumā noteiktais. Šajos cietumos ir arī kameras tipa telpas, kur ieslodzīto režīms ir nesalīdzināmi stingrāks. Nevienlīdzīgie apstākļi notiesāto starpā izraisa spriedzi starp kamerās ievietotajiem un cietuma administrāciju. VCB arī uzskata, ka šāda situācija neveicina notiesāto labošanu.

Joprojām aktuāla ir neapmierinošā situācija Latvijas Cietumu slimnīcā, kas izvietota Centrālcietumā. Uz to, ka nepieciešams slēgt slimnīcu rekonstrukcijas veikšanai, savā ziņojumā norādīja Eiropas Padomes cilvēktiesību komisārs, kas Latviju apmeklēja 2003. gada rudenī. Asu kritiku par uzturēšanās apstākļiem cietuma slimnīcā vizītes laikā 2004. gada maijā puda Eiropas Padomes Spīdzināšanas izskaušanas komisijas pārstāvji. Arī VCB speciālisti vairākkārt apmeklēja šo iestādi un konstatēja, ka uzlabojami nav vērojami un Latvijas Cietumu slimnīca vēl joprojām neatbilst vispārpieņemtiem cilvēktiesību standartiem – tajā ir slikti sadzīves apstākļi, pārapdzīvotība, pastāv arī citas problēmas. VCB ir saņēmti arī vairāki iesniegumi no ieslodzītajiem, kas sliktu sadzīves apstākļu dēļ ir atteikušies no uzturēšanās slimnīcā. Ieslodzījuma vietu pārvalde vairāku gadu garumā ir pieprasījusi līdzekļus Cietumu slimnīcas remontam, taču tie nav piešķirti. VCB uzskata, ka Cietumu slimnīcas sakārtošanai ir jābūt vienai no valdības prioritātēm.

2004. gadā VCB ieslodzījuma vietās konstatēja arī vairākas citas problēmas. Darbinieku

trūkums izmeklēšanas cietumos liedz pienācīgā kvalitātē nodrošināt apcietināto tiesību izpildi un rada apdraudējumu darbinieku drošībai. Piemēram, Centrālcietumā apcietinātajiem nav iespējams nodrošināt vairāk nekā vienu telefona sarunu mēnesī, un šādas situācijas galvenais iemesls ir nesamērīgi liels apcietināto personu un nepietiekams administrācijas pārstāvju skaits. Īpaši izmeklēšanas cietumos būtu ļoti nepieciešams psihologs, taču šāds speciālists vispār nav paredzēts personāla sarakstos. Cilvēktiesību pārkāpumus rada arī maznodrošināto ieslodzīto un notiesāto nepietiekamā apgāde ar higiēnas precēm. Vairākas sūdzības no Centrālcietumā ieslodzītajiem tika saņemtas arī par iespējamo veselības apdraudējumu, kas rodas, nesmēķētājiem atrodoties vienā kamerā ar smēķētājiem. Atbildot uz VCB jautājumu, cietuma administrācija atzina, ka pašlaik, ievietojot kamerās, nav iespējams ņemt vērā to, vai ieslodzītais ir smēķētājs vai nav – izmeklēšanas cietumā primārie ir citi kritēriji.

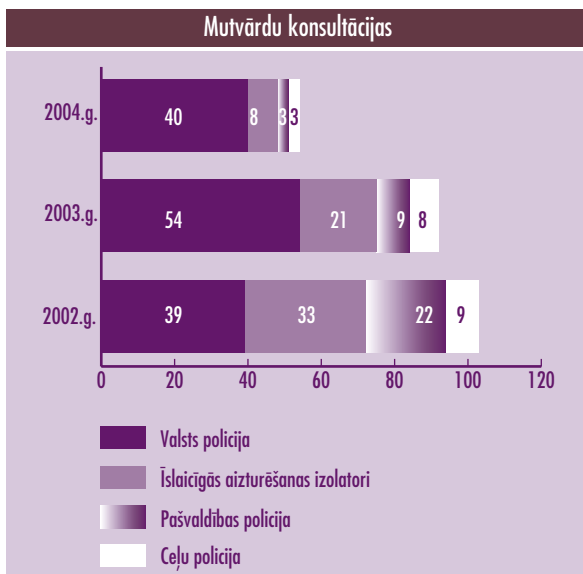
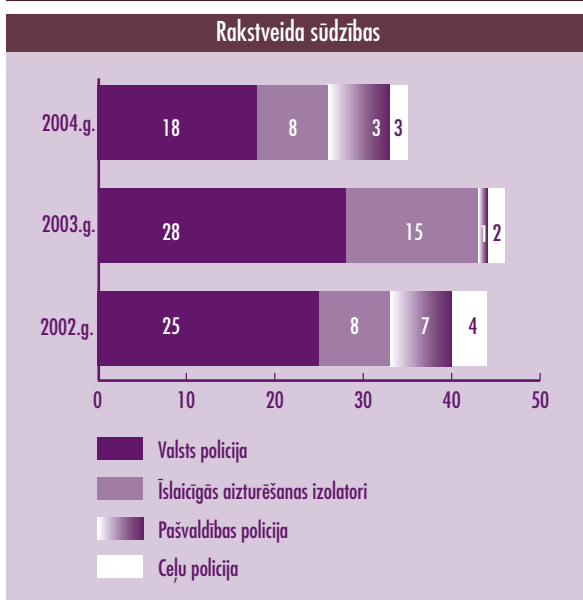
Vienlaikus VCB vēlas atzīmēt arī vairākus uzlabojumus, kas 2004.gadā konstatēti saistībā ar personu tiesību uz humānu apiešanu un cieņas respektēšanu ieslodzījuma vietās. Daugavpils cietumā ir izremontētas telpas, kurās uzturas nepilngadīgās personas, un šiem jauniešiem ir dota iespēja mācīties pamatskolā. Ir izveidojusies produktīva sadarbība ar Centrālcietuma administrāciju, un šajā ieslodzījuma vietā ir atrisināts jautājums saistībā ar Medicīnas daļai adresēto iesniegumu saņemšanu un izskatīšanu (gada sākumā VCB regulāri saņēma iesniegumus, kuros ieslodzītie norādīja, ka viņu iesniegumi netiek pieņemti). Ir stājušies spēkā VCB ierosinātie grozījumi Soduzpildes kodeksā, kas paredz, ka netiek cenzētas VCB un citām cilvēktiesību organizācijām adresētas notiesāto vēstules un iesniegumi.

VCB atzīst, ka lielākajā daļā no ieslodzījuma vietās konstatētajām problēmām nav vainojami ieslodzījuma vietu pārvaldes un ieslodzījuma vietu darbinieki. Situāciju ir iespējams uzlabot, vienīgi piešķirot pietiekamu finansējumu šīm institūcijām.

● Policijā un policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatoros

VCB 2004. gadā saņēma 35 rakstveida sūdzības un sniedza 54 mutvārdu konsultācijas par tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu iespējamiem pārkāpumiem policijas iestādēs. 18 rakstveida sūdzības un 40 mutvārdu konsultācijas saņemtas par Valsts policijas darbu, taču, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, šādu sūdzību skaits ir samazinājies.

Saņemto rakstveida sūdzību un sniegto mutvārdu konsultāciju par tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu iespējamiem pārkāpumiem policijas iestādēs sadalījums

Par tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu iespējamiem pārkāpumiem Valsts policijā iedzīvotāji 2004. gadā VCB galvenokārt vērsās saistībā ar fizisku ietekmēšanu aizturēšanas brīdī un situācijās, kad persona nav pakļāvusies policijas darbinieka prasībām. Tā kā VCB nav pilnvērtīgu iespēju efektīvi izmeklēt šādus gadījumus, iesniegumi tika nosūtīti Valsts policijas Iekšējās drošības birojam dienesta izmeklēšanai. Vairākas sūdzības tika saņemtas arī par policijas darbinieku atteikumu pieņemt iedzīvotāju pieteikumus par likumpārkāpumiem (viens no šiem iesniegumiem bija pamatots) un policijas darbinieku pienākumu neprofesionālu veikšanu.

Persona B. iesniegumā VCB norādīja uz Valsts policijas darbinieku nekorektu rīcību. B. bija aizrādījis jauniešiem, kuri demolēja ceļa zīmes, un tie viņam uzbruka. No garām braucošas automašīnas tika izsaukta policija, jaunieši tika aizturēti un vēlāk par šo gadījumu ierosināta krimināllieta. Pēc mēneša personai B. piezvanīja no Valmieras policijas pārvaldes un lūdza ierasties sniegt liecību par notikušo. Pa ceļam, braucot uz Valmieras policijas pārvaldi, viņam piezvanīja arī no Valkas policijas un lūdza, lai ierodas sniegt liecību, jo incidents noticis uz divu rajonu robežas. Persona B. paskaidroja, ka pašlaik ir ceļā uz Valmieras policiju, tāpēc nevar ierasties.

Pēc liecību sniegšanas Valmierā viņu aizturēja trīs policijas darbinieki, uzlika roku dzelžus un nogādāja Valkas policijā. Valkas policijā viņam paskaidroja, ka piespiedu atvešana tika piemērota tāpēc, ka B. nav atsaucies uz policijas aicinājumu ierasties.

VCB nosūtīja vēstuli Valkas rajona prokuratūrai, lūdzot veikt pārbaudi par izziņas izdarītāju darbu, izmeklējot šo lietu. Prokurore lūdza Valkas policijas priekšniekam ierosināt dienesta izmeklēšanu, lai izvērtētu personas B. piespiedu atvešanu uz policiju. Tika atzīts, ka policijas darbinieki rīkojušies nelikumīgi un pārkāpuši policijas darbinieku tiesības lietot speciālos līdzekļus (roku dzelžus).

Par tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu iespējamiem pārkāpumiem Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatoros (turpmāk ĪAI) 2004. gadā VCB saņēma 8 rakstveida sūdzības un sniedza 8 mutvārdu konsultācijas. VCB vērsās aizturētās personas, kuras bija ievietotas Aizkraukles, Cēsu, Tukuma rajona ĪAI, norādot gan uz sliktiem sadzīves apstākļiem (piemēram, Cēsu ĪAI apcietinātie dabiskās vajadzības bija spiesti kārtot traukā, telpās bija slihta ventilācija) un nepietiekamu ēdināšanu, gan uz darbinieku neiecietīgu un rupju attieksmi. Par pēdējo problēmu sūdzības tika saņemtas no Aizkraukles rajona policijas pārvaldes ĪAI ievietotajām personām.

Aizkraukles ĪAI ieslodzītais C. sūdzībā norādīja, ka viņam vakarā sākusies epilepsijas lēkme un kameras biedri intensīvi klauvējuši pie durvīm, lai par notikušo informētu ĪAI dežurantu Taču dežurants viņus ne tikai ignorēja, bet pat nolamāja, un dežuranta rīcības rezultātā izcēlusies asa vārdu pārmaiņa.

VCB nosūtīja vēstuli Aizkraukles rajona policijas pārvaldes priekšniekam un Valsts policijas leksējās drošības birojam, lūdzot veikt dienesta izmeklēšanu un izvērtēt minētā darbinieka profesionālo rīcību. Abu šo iestāžu pārstāvji atzina, ka ĪAI darbinieks pārkāpis profesionālās ētikas normas, un par konstatēto pārkāpumu viņš tika disciplināri sodīts.

Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, gan rakstveida sūdzību, gan mutvārdu konsultāciju skaits par ĪAI ir samazinājies, un VCB uzskata, ka viens no iemesliem varētu būt valstī uzsāktais darbs pie uzturēšanās apstākļu uzlabošanas šajās iestādēs. 2004.gadā Valsts policijai tika iedalīti papildu līdzekļi ĪAI remontu veikšanai, un šie

darbi tika paveikti Valkā, Talsos, Tukumā, Jelgavā, Cēsīs un Ludzā.

Vienlaikus VCB konstatē, ka vēl joprojām nav izstrādāta nepieciešamā normatīvā bāze, kas regulētu ĪAI ievietoto personu tiesības un pienākumus. Pašlaik visus jautājumus, kas attiecas uz ĪAI, reglamentē tikai 1999. gada 8. decembrī Valsts policijas apstiprinātais Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatora nolikums.

Saistībā ar pašvaldības policijas darbu VCB 2004. gadā saņēma 7 rakstveida sūdzības un sniedza 3 mutvārdu konsultācijas. Lielākajā daļā no šīm sūdzībām nebija konstatējams policijas darbinieku pārkāpums – parasti tās bija situācijas, kur divas personas savu privāto konfliktu risināšanā iesaistījušas vietējās pašvaldības policijas darbiniekus.

Vienas ģimenes locekļēm – mātei un meitai – piederēja māja kopīpašumā. Meita dzīvojamā mājā dzīvoja pastāvīgi. Vecāki, ierodoties apskatīt savu kopīpašuma daļu, netika ielaisti mājā, tāpēc izsauca pašvaldības policistus, kuri meitai caur sētas durvīm izskaidroja, ka viņa rikojas pretlikumīgi. Taču tas situāciju nemainīja, un nākamajā dienā meita uzrakstīja sūdzību Pašvaldības policijas pārvaldei, ka policijas darbinieki ielauzušies viņas īpašumā, spārdījuši vārtiņus un durvis u.tml.

Veiktajā dienesta pārbaudē nekādi pārkāpumi policijas darbā šajā gadījumā netika konstatēti.

Savukārt sūdzībās un mutvārdu konsultācijās par Ceļu policiju personas visbiežāk pauž savu neapmierinātību par uzlikto administratīvo sodu. VCB darbinieki šādos gadījumos izskaidroja personām viņu tiesības uzlikto sodu pārsūdzēt.

● Tiesības uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu

ANO Vispārējā cilvēka tiesību deklarācija 10. un 11. pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. un 15. pants

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. pants

Satversmes 92. pants

ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija nosaka: "Katram cilvēkam viņa tiesību un pienākumu noskaidrošanai, kā arī lai noteiktu viņam izvirzītās kriminālās apsūdzības pamatotību, ir tiesības sakarā ar visu personu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā prasīt, lai viņa lietu atklāti un ievērojot visas taisnīguma prasības izskatītu neatkarīga un objektīva tiesa."

ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām paredz: "Visas personas ir vienlīdzīgas tiesu un tribunāla priekšā. Katram ir tiesības, ja tiek izskatīta jebkura viņam uzrādītā kriminālapsūdzība vai noteiktas viņa tiesības un pienākumi kādā civilprocesā, uz to, lai lietu taisnīgi un publiski izskatītu kompetenta, neatkarīga un objektīva tiesa, kas izveidota saskaņā ar likumu. Nevienam nedrīkst atzīt par vainīgu kriminālnozieģuma izdarīšanā jebkādas darbības vai bezdarbības dēļ, kas saskaņā ar tās izdarīšanas brīdī spēkā bijušajiem nacionālajiem likumdošanas aktiem vai starptautiskajām tiesībām nebija kriminālnozieģums."

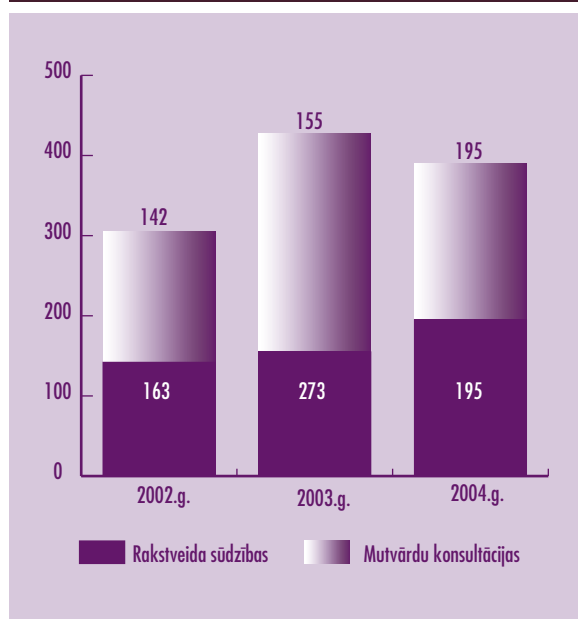
Eiropas Cilvēktiesību konvencija paredz: "Ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības krimināllietā pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā. Ikviens, kas tiek apsūdzēts nozieģumā, tiek uzskatīts par nevainīgu, kamēr viņa vaina netiek pierādīta saskaņā ar likumu."

Par tiesību uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu iespējamiem pārkāpumiem VCB 2004. gadā saņēma 195 rakstveida sūdzības un sniedza 195 mutvārdu konsultācijas. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, rakstveida sūdzību skaits ir samazinājies, bet mutvārdu konsultāciju skaits – pieaudzis.

Pozitīvi ir vērtējams tas, ka sūdzībās personas aizvien biežāk informē par konkrētiem tiesas pieļautiem pārkāpumiem, nevis lūdz izskatīt konkrētas krimināllietas un nozīmēt atkārtotas tiesas sēdes (šāda veida sūdzības bieži tika saņemtas iepriekšējos gados). Visvairāk sūdzību 2004. gadā saņemts par dažādām krimināllietu iztiesāšanas stadijām.

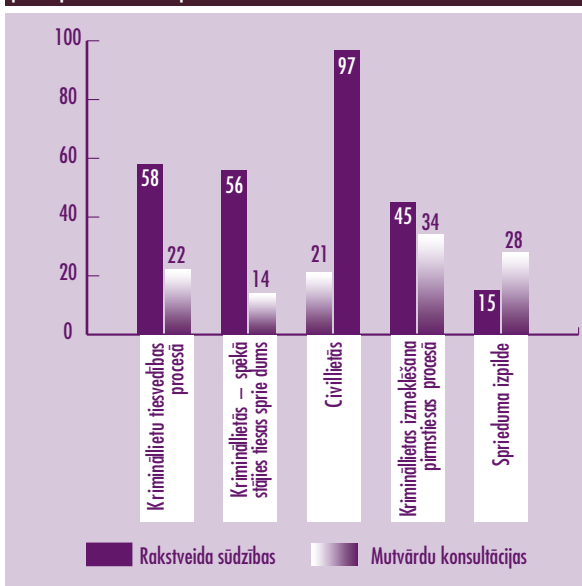
Analizējot 2004. gadā saņemtās sūdzības pēc to satura, VCB konstatē, ka Latvijā saistībā ar tiesībām uz taisnīgu tiesu aktuālas ir divas galvenās problēmas. Pirmā no tām – tiesu pieļautie procesuālie pārkāpumi.

Saņemto rakstveida sūdzību un sniegto mutvārdu konsultāciju par tiesību uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu iespējamiem pārkāpumiem sadalījums

Saņemto rakstveida sūdzību un sniegto mutvārdu konsultāciju par tiesību uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu iespējamiem pārkāpumiem sadalījums

Persona D., kurai bija piemērots apcietinājums, pārsūdzēja pirmās instances tiesas spriedumu, un apelācijas instance noteica, ka lieta atgriežama atkārtotai izskatīšanai pirmās instances tiesā. Vienlaikus tiesa savā spriedumā pagarināja D. apcietinājuma termiņu līdz 2004. gada 11. aprīlim. Pirmās instances tiesa, atkārtoti izskatot lietu, 2004. gada 1. aprīlī pasludināja spriedumu, taču neatrunāja jautājumu par apcietinājuma termiņa pagarināšanu. D. arī šo tiesas spriedumu pārsūdzēja apelācijas instancē, taču ne pirmās instances tiesa, ne apelācijas instances tiesa līdz 2004. gada 11. aprīlim nepieņēma nekādu lēmumu par drošības līdzekli.

2004. gada 15. aprīlī tā cietuma administrācija, kurā atradās D., vērsās apelācijas instancē ar lūgumu precizēt apcietinājuma termiņus. Pirmās instances tiesa 2004. gada 26. aprīlī pieņēma lēmumu par labojumu izdarīšanu spriedumā. Pēdējā tiesas sēdē piedalījās tiesnesis, tiesas sēžu sekretārs, prokurors un cietuma administrācijas pārstāvis, taču ne D., ne viņa pārstāvis tiesas sēdē nepiedalījās.

Nacionālajā līmenī personas tiesības uz brīvību un drošību aizsargā LR Satversmes 94. pants, kas nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz brīvību un neaizskaramību. Savukārt Kriminālprocesa kodeksa (turpmāk – KPK) 76. panta trešā daļa

paredz kārtību, kādā personas brīvība ir ierobežojama – apcietinājumu kā drošības līdzekli drīkst piemērot tikai ar tiesneša lēmumu. Tādējādi nacionālajās tiesībās pārņemts starptautiskajās cilvēktiesību konvencijās ietvertais princips, ka apcietinājuma likumību nosaka divi apstākļi: tiesa (tiesnesis) ir pieņēmusi lēmumu par apcietinājuma piemērošanu; lēmums ir pieņemts KPK noteiktajā kārtībā. Ja netiek izpildīts kaut vai viens no minētajiem nosacījumiem, apcietinājums ir uzskatāms par patvaļīgu un nelikumīgu.

Šajā gadījumā persona no 2004. gada 11. aprīļa līdz 2004. gada 26. aprīlim ieslodzījumā atradās bez jebkāda tiesas lēmuma (nelikumīgi), un VCB uzskata, ka tika pārkāptas iepriekšminētās tiesības. Personas tiesības uz taisnīgu tiesu tika pārkāptas arī 2004. gada 26. aprīlī, jo nebija nodrošināta D. klātbūtne lēmuma pieņemšanā.

VCB vērsās Augstākajā tiesā, Tieslietu ministrijā, kā arī ieslodzījuma vietu pārvaldē ar lūgumu izskatīt konkrētos pārkāpumus un saukt vainīgās personas pie disciplināratbildības. VCB turpinās sekot lietas virzībai.

VCB uzskata, ka lielāka loma tiesu darba uzraudzībā jāpiešķir tiesnešu disciplinārkolēģijai. Šajā institūcijā obligāti jāizskata visi gadījumi, kad tiesa ir pieļāvusi kādu tiesību pārkāpumu, taču pašlaik disciplinārlietas tiek ierosinātas tikai par nelielu daļu no kopējā kolēģijā iesniegto sūdzību skaita. Arī šādos gadījumos bieži tiek norādīts, ka tiesnesim nav bijis tiša nolūka kaitēt personai. VCB uzskata, ka šādi tiesnešu disciplinārkolēģijas argumenti nav pamatoti: ja tiesnesim būtu tišs nolūks kaitēt personai, viņam tiktu izteikts noraidījums un viņš nevarētu piedalīties tiesas sēdē. Līdz ar to būtiski ir vērtēt tiesneša rīcību, piemērojot konkrētas tiesību normas un pieņemot konkrētus nolēmumus.

Otra būtiskākā problēma, kas izriet no iedzīvotāju iesniegumiem, ir pārkāpumi advokātu darbībā. Advokāti iesaistās tiesas procesā, veicot aizdomās turamā, apsūdzētā un tiesājamā aizstāvību, un viņu pienākums ir radīt līdzsvaru starp tiesu, prokuroru un aizstāvamo, sniedzot pēdējam kvalificētu juridisko palīdzību. Īpaši svarīga tā ir personām ar pamatskolas vai vidējo izglītību (tādi ir lielākā daļa no nozie-

dzīgajos nodarījumos apsūdzētajiem), jo nepietiekamās zināšanas liedz viņiem iespēju efektīvi izmantot visas normatīvajos aktos paredzētās tiesības.

Saņemtajos iesniegumos tika norādīts uz pārkāpumiem gan no valsts nodrošināto, gan pašu personu algoto advokātu puses.

Persona E. iesniegumā VCB norādīja, ka noslēdzis vienošanos ar kādu zvērinātu advokātu par savu aizstāvību. Advokāts saņēmis viņa savāktos materiālus par pārkāpumiem krimināllietas izmeklēšanas laikā, kā arī pierādījumus par viņa nevainīgumu inkriminētajā noziedzīgajā nodarījumā. E. arī samaksāja pieprasīto honorāru, tomēr uz tiesas sēdi advokāts neieradās un aizstāvību neveica. Līdz ar to E. nevarēja pietiekami efektīvi realizēt savas tiesības uz aizstāvību.

VCB vērsās Zvērinātu advokātu padomē ar lūgumu izvērtēt zvērinātā advokāta darbību. Zvērinātu advokātu padome panāca, ka advokāts atmaksāja E. saņemto honorāru.

Izskatot šo un citas sūdzības, VCB konstatē, ka Zvērinātu advokātu padome nespēj veiksmīgi realizēt tai ar likumu noteiktās kontroles funkcijas. Minētajā piemērā Zvērinātu advokātu padome vainīgajam advokātam, kurš pārkāpa gan Advokātu ētikas kodeksa 2.1. un 6.1. punktu, gan Advokatūras likuma 55. pantu, izskaidroja viņa rīcības nepareizību un ieteica atmaksāt saņemto honorāru. Šāda jautājumu izskatīšanas kārtība nav saprotama, jo personai nodarītais kaitējums ir daudz lielāks nekā atmaksātais honorārs. Persona nevarēja sevi pilnvērtīgi aizsargāt tiesas procesā, un, iespējams, tai nākas izciest bargāku sodu, nekā tas būtu gadījumā, ja advokāts būtu efektīvi īstenojis aizstāvības funkcijas. Šādos gadījumos neeksistē speciāla radīto zaudējumu atmaksāšanas procedūra – persona var vienīgi prasīt zaudējumu atlīdzību civiltiesiskā kārtībā.

Savukārt attiecībā uz valsts iecelto advokātu darbību iesniegumos visbiežāk ir izteiktas pretenzijas par neprofesionālu pienākumu pildīšanu. ECT ir norādījusi, ka būtiskākais valsts apmaksātas juridiskās palīdzības princips ir nevis formāla palīdzības sniegšana, bet efektīvas

aizstāvības nodrošināšana no valsts puses. Taču Latvijā advokāti bieži neapmeklē ieslodzītos, lai izskatītu krimināllietas materiālus un veidotu aizstāvības pozīciju; ar krimināllietu iepazīstas tikai tiesas sēdes laikā; katrā instancē ir advokāts, kas nav līdz galam iepazinies ar krimināllietas materiāliem un nevar īstenot efektīvu aizstāvību; tiesas sēdes laikā advokāti vispār neveic nekādas aizstāvības funkcijas (piemēram, tiesas sēdes laikā min krustvārdu mīklas).

Lai uzlabotu advokatūras, jo īpaši valsts apmaksāto advokātu darbu, VCB plāno 2005. gadā veikt pētījumu par advokatūras darbu citās valstīs un izstrādāt priekšlikumus efektīvas sūdzību izskatīšanas un disciplinārās sodīšanas mehānisma izveidošanai.

2004. gadā VCB sniedza vairākus atzinumus par Satversmes tiesā izskatāmajām lietām, kas skar atsevišķu tiesību normu atbilstību Satversmes 92. pantā garantētajām tiesībām uz taisnīgu tiesu. Piemēram, VCB izvērtēja, vai tiesību uz taisnīgu tiesu būtībai atbilst Latvijas Kriminālprocesa kodeksa normas, kas neparedz tiesības vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesās, lai pārsūdzētu izziņas izdarītāja vai prokurora darbības, kā arī Imigrācijas likumā noteiktais ierobežojums pārsūdzēt lešlietu ministra lēmumu par to, ka persona tiek iekļauta to personu sarakstā, kurām ieceļošana Latvijas Republikā ir aizliegta.

VCB arī izvērtēja, vai taisnīgas, neatkarīgas un objektīvas tiesas principu nepārkāpj Civilprocesa likuma 21. pantā paredzētais, ka lietā, kuru tiesnesis izskata vienpersoniski, pieteikto noraidījumu izlemj pats tiesnesis, un Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punktā un 223. panta 6. punktā noteiktais, ka tiesnesis atsakās pieņemt prasības pieteikumu un tiesa izbeidz tiesvedību lietā, ja puses likumā noteiktajā kārtībā vienojušās par strīda nodošanu izskatīšanai šķīrējtiesā. VCB ir gandarīts, ka Satversmes tiesa attiecīgo lietu izskatīšanas gaitā un spriedumos ņēma vērā VCB viedokli.

Par šķīrējtiesu darbu VCB 2004. gadā saņēma vairākas pamatotas sūdzības, un gandarījumu sniedz tas, ka ir izstrādāti grozījumi likumā, kas paredz stingrāk regulēt šķīrējtiesu darbību, paredzot tām konkrētākus izveides un darbošanās noteikumus sabiedrības interesēs.

●Tiesības uz drošību, brīvību un personas neaizskaramību

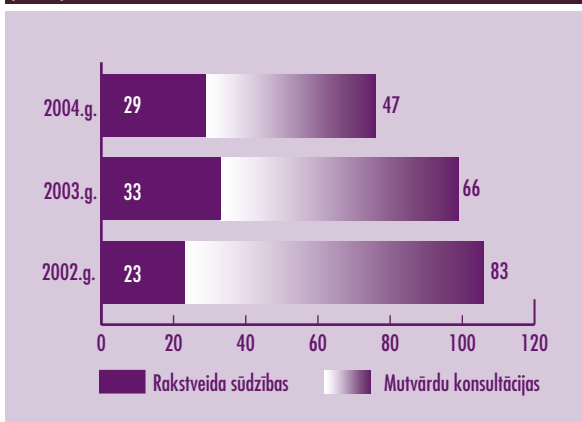
*Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 5. pants
Latvijas Republikas Satversmes 94. pants*

Eiropas Cilvēktiesību konvencija nosaka: "Ikvienam ir tiesības uz brīvību un drošību. Nevienam nedrīkst atņemt brīvību, izņemot atsevišķos gadījumos un likumā noteiktā kārtībā. Ikvienu aizturētā persona nekavējoties jāinformē viņai saprotamā valodā par aizturēšanas iemesliem un par jebkuru viņai izvirzīto apsūdzību. Jebkura persona, kas aizturēta vai apcietināta, ir nekavējoties nododama tiesnesim vai citai amatpersonai, kura saskaņā ar likumu ir pilnvarota realizēt tiesu varu, un ir pakļauta tiesas procesam saprātīgās laika robežās vai līdz tiesas procesam atbrīvojama. Jebkura persona, kurai aizturot vai apcietinot atņemta brīvība, var griezties tiesā, kas nekavējoties lemj par viņas aizturēšanas likumīgumu un nolemj viņu atbrīvot, ja aizturēšana nav bijusi likumīga. Ikvienai personai, kas aizturēta vai apcietināta pretēji šā panta nosacījumiem, ir jābūt nodrošinātām tiesībām uz kompensāciju."

LR Satversmes 94. pantā paredzēts: "Ikvienam ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību. Nevienam nedrīkst atņemt vai ierobežot brīvību kā tikai saskaņā ar likumu."

2004. gadā VCB saņēma 29 rakstveida sūdzības un sniedza 47 mutvārdu konsultācijas par tiesību uz drošību, brīvību un personas neaizskaramību iespējamiem pārkāpumiem. Lielākā daļa no rakstveida sūdzībām – 19 – tika saņemta par problēmām krimināllietas tiesvedības procesā, savukārt visvairāk mutvārdu konsultāciju – 33 – tika sniegta personām par iespējamiem pārkāpumiem psihiatriskajās iestādēs. Pozitīvi vērtējams fakts, ka neviena sūdzība nav saņemta no nelegālo imigrantu aizturēšanas vietas.

Saņemtās rakstveida sūdzības un sniegtās mutvārdu konsultācijas par tiesību uz drošību, brīvību un neaizskaramību iespējamiem pārkāpumiem

Aktuāls jautājums Latvijā vēl joprojām ir pamatota drošības līdzekļa piemērošana. VCB uzskata, ka gadījumā, ja apcietinājums tiek piemērots laikā, kad persona atrodas tiesājamā statusā – pirmstiesas izmeklēšana ir beigusies un persona vairs nevar ietekmēt pierādījumu iegūšanu, drošības līdzekļa piemērošanai ir nepieciešama pamatotāka argumentācija. Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) cilvēktiesību eksperti un Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) vairākkārt ir norādījusi – ja procesā tiek piemērots drošības līdzeklis, sākotnēji ir jācenšas piemērot tādu drošības līdzekli, kas pēc iespējas mazākā mērā ierobežotu personas cilvēktiesības, apcietinājums ir piemērojams tikai un vienīgi izņēmuma gadījumos.

Diemžēl Latvijas tiesās ir izveidojusies pretēja prakse. Piemēram, iepazīstoties ar kādas krimināllietas materiāliem un īpašu uzmanību pievēršot tiesas lēmumam par apcietinājuma piemērošanu, VCB pārstāvis konstatēja, ka lēmumā ir pārrakstīts KPK 68. pants (tas nosaka drošības līdzekļa piemērošanas pamatu) un vajadzīgais pasvītrots. Konkrētajā gadījumā tiesa uzskatīja, ka persona nekādā gadījumā brīvprātīgi neieradīsies uz tiesas sēdēm. VCB tiesai norādīja, ka šāda argumentācija ir nepie-

tiekama un neprecīza, jo lēmumā vispār nepārādījās abu pušu argumenti un to analīze.

Arī citu Latvijas tiesu prakse liecina, ka, neatkarīgi no inkriminētā noziedzīgā nodarījuma, tiek piemērots apcietinājums un tikai gadījumos, kad tiek pārskatīts jautājums par drošības līdzekļa maiņu, tas dažkārt tiek mainīts. Šāda nostāja neatbilst starptautisko tiesību principiem, un tiesu pienākums ir pievērst daudz lielāku uzmanību tieši prokurora un aizstāvja argumentiem par apcietinājuma piemērošanas nepieciešamību.

Samērā daudz sūdzību saņemts par policijas darbinieku pārkāpumiem aizturēšanas un pratināšanas procesā, kā arī ievieojot personas īslaicīgās aizturēšanas izolatoros. Šādos gadījumos VCB vērsās Valsts policijas leģālās drošības birojā ar lūgumu izvērtēt policijas rīcību, taču šī institūcija pārkāpumus konstatē samērā reti. Personas iesniedza sūdzības arī par prokuroru neprofesionālo darbību, izmeklējot krimināllietas. Tā kā šādos gadījumos VCB nav tiesību iejaukties (saskaņā ar KPK noteikto kārtību pirmstiesas izmeklēšanas process ir konfidenciāls), VCB izskaidro personām tiesiskos apstākļus un iesaka izmantot KPK paredzēto prokurora lēmumu un darbību pārsūdzēšanas kārtību. Tomēr gadījumos, kad prokurori pārkāpj personas cilvēktiesības, VCB iesaistās to risināšanā.

Persona O. iesniegumā VCB norādīja, ka tai piemērots drošības līdzeklis – policijas uzraudzība, taču noteikts aizliegums piedalīties sapulcēs, mītiņos un gājienos, kā arī lūdza izvērtēt šā aizlieguma likumību.

VCB vērsās pie virsprokurora ar lūgumu pārskatīt prokurora pieņemto lēmumu, taču virsprokurors atzina, ka prokurors ir rīkojies atbilstoši normatīvo aktu prasībām. Atbilstoši piekritis VCB divas reizes vērsās LR Ģenerālprokuratūrā ar lūgumu izvērtēt O. piemērotā papildu ierobežojuma – piedalīties sapulcēs, mītiņos un gājienos, likumību. LR Ģenerālprokuratūras Krimināltiesiskais departaments, atsaucoties uz KPK 75.¹ pantā pausto, ka nodošana policijas uzraudzībā nozīmē, ka tiek ierobežota personas brīvība

pārvietoties, nosakot, ka šī persona bez izziņas iestādes, prokurora vai tiesas (tiesneša) atļaujas nedrīkst (...) apmeklēt lēmumā norādītās vietas vai iestādes, uzskatīja, ka piemērotie papildu ierobežojumi ir likumīgi un pamatoti.

Tiesības piedalīties mītiņos, gājienos un sapulcēs jeb pulcēšanās brīvība starptautiskā līmenī paredzēta visos nozīmīgākajos cilvēktiesību dokumentos, to skaitā Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (turpmāk – ECK) 11. pantā. Personu tiesības pulcēties tiek uzskatītas par demokrātijas stūrakmeni, un tās ir cieši saistītas ar tiesībām brīvi paust savus politiskos uzskatus. Pulcēšanās brīvība ietver sevī arī viedokļu aizsardzību un brīvību to paušanā.

Tāpēc pulcēšanās brīvības ierobežojumiem ir jābūt proporcionāliem sasniedzamajam mērķim un saskaņā ar starptautiskajiem un nacionālajiem normatīvajiem aktiem.

Drošības līdzeklis – policijas uzraudzība – ierobežo personas tiesības brīvi pārvietoties. Šajā gadījumā, nosakot pilnīgu aizliegumu piedalīties mītiņos, sapulcēs un gājienos, personai pēc būtības tika liegta iespēja iziet uz ielas vai atrasties jebkādā publiskā vietā. Tā kā pašvaldībai nav pienākuma sabiedrībai izziņot sapulču, mītiņu un gājienu norises laiku un vietu, persona nevar zināt un tai arī nav jāzina par tām.

VCB arī uzskatīja, ka prokurora piemērotais papildu ierobežojums ir pārāk vispārējs, turklāt ECK 17. pants paredz, ka nekas no šajā Konvencijā minētā nevar tikt iztulkots kā jebkādas valsts, grupas vai personas jebkādas tiesības iesaistīties jebkurā darbībā vai veikt jebkuru darbību, kuras mērķis ir likvidēt jebkuras no šeit minētajām tiesībām un brīvībām vai ierobežot tās lielākā mērā, nekā tas noteikts šajā Konvencijā. Prokurors, pieņemot lēmumu aizliegt O. piedalīties mītiņos, sapulcēs un gājienos, ir pilnībā aizliedzis šo tiesību izmantošanu. Ne valstij, ne kādai no valsts iestādēm, ne valsts iestāžu darbiniekiem nav tiesību atņemt personai tai ar dzimšanu piešķirtās cilvēktiesības. Likumos noteiktajos gadījumos tās var tikai tikt ierobežotas.

Saskaņā ar ECT praksi normas, kas paredz personas tiesību ierobežošanu, ir jātulko sašaurināti. Tā kā ne KPK 75.¹ pants, ne kāds cits no Latvijas Republikā spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem neparedz pulcēšanās brīvību ierobežošanu, uzliekot personai aizliegumu piedalīties mītiņos, sapulcēs un gājienos, VCB uzskata, ka prokurora uzliktais papildu ierobežojums ir nepamatots un pārkāpj O. cilvēktiesības.

Ņemot vērā minēto, kā arī apstākli, ka O. bija izmantojis visas Latvijas Republikā spēkā esošās prokurora lēmuma pārsūdzības iespējas, VCB ieteica O. vērsties ECT savu tiesību un interešu aizsardzībai.

Vairākas sūdzības VCB 2004. gadā saņēma par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu saistībā ar tiesas lēmuma izpildi.

VCB saņēma sūdzību no N., kuram 2002. gada martā pilsētas tiesa nolēma piemērot medicīniska rakstura piespiedu līdzekli – ārstēšanos vispārēja tipa psihiatriskajā slimnīcā. Konkrēto nolēmumu tikai daļā par civilprasību (zaudējumu piedziņu), neapstrīdot noteikto medicīniska rakstura piespiedu līdzekli, apelācijas kārtībā apstrīdēja N. māte. Apelācijas sūdzība 2003. gada oktobrī tika atzīta par pamatotu un apmierināta.

2004. gada februārī – 2 gadus pēc iepriekšminētā tiesas lēmuma – N. no darba vietas piespiedu kārtā tika nogādāts psihoneiroloģiskajā slimnīcā iepriekšminētā tiesas lēmuma izpildei. Aizkavēšanās notika tiesas kļūdas dēļ – tiesa nebija ņēmusi vērā KPK 438. pantā noteiktos vispārējos nosacījumus par apelācijas sūdzības iesniegšanas sekām – ja apelācijas sūdzība ir iesniegta tikai sakarā ar civilprasības izlemšanu lietā, tas neaptur tiesas nolēmuma izpildi pārējā daļā. Tāpēc lēmums par piespiedu medicīniskā līdzekļa piemērošanu bija jāizpilda nekavējoties pēc tā stāšanās spēkā – pēc 10 dienām kopš lēmuma pieņemšanas.

Jāņem arī vērā, ka N. pēc pieņemtā tiesas lēmuma par piespiedu ārstēšanu no 2002. gada jūnija līdz jūlija beigām pats brīvprātīgi

gi ārstējās psihoneiroloģiskajā slimnīcā un šajā laikā iesniedza dokumentus Valsts darbības ekspertīzes ārstu komisijā, kur viņam tika noteikta 2. invaliditātes grupa. 2002. gada jūlija beigās N. tika izrakstīts no slimnīcas, uzskatot, ka viņš neapdraud ne sevi, ne citas personas. Tātad var konstatēt, ka N. noteiktais tiesas lēmums faktiski tika izpildīts, lai gan tiesa vēl nebija slimnīcai atstājusi spēkā stājušos lēmumu. Kopš 2004. janvāra N. strādāja pastāvīgā darbā par autoatslēdznieku, un viņa dzīvesbiedre gaidīja bērniņu.

Pēc VCB iejaukšanās 2004. gada aprīlī Psihiatrijas centra ārstu konsīlijs pieņēma lēmumu grozīt medicīniska rakstura piespiedu līdzekli – ārstēšanu stacionārā – uz ambulatoro ārstēšanu. Maijā tādu pašu lēmumu pieņēma tiesa. Ņemot vērā spēkā esošā KPK nepilnības, lēmumu nebija iespējams izpildīt nekavējoties, jo bija jānogaida pārsūdzības termiņš (10 dienas). Tiesa lēmumu Psihiatrijas centram nosūtīja tikai 17. maijā, bet N. tika atbrīvots 19. maijā, kad Psihiatrijas centrs saņēma lēmumu.

Minētais gadījums parāda to, ka tiesa ne vienmēr pietiekami izvērtē nepieciešamību personu ievietot stacionārā piespiedu ārstēšanai. Netiek arī kontrolēta pieņemtā lēmuma izpilde. Tas rada pamatu šaubām, vai lēmumu pieņēmusī iestāde un atbildīgie par tā izpildi patiešām uzskata, ka persona ir bīstama sabiedrībai (personai piespiedu ārstēšanu stacionārā var piemērot tikai tādā gadījumā). Gadījumā, ja N. būtu bīstams sabiedrībai, būtu noziedzīgi atstāt viņu divus gadus sabiedrībā bez jebkādas uzraudzības.

Šis piemērs ļauj secināt, ka sabiedrībā vēl joprojām pastāv stereotipi attiecībā uz personām ar garīgās veselības traucējumiem. Rezultātā atbildīgo iestāžu darbinieki pietiekami neizvērtē katru atsevišķo gadījumu un piespiedu ārstēšana tiek piespriesta, nekontaktējoties ar šīm personām, bet vadoties vienīgi pēc dokumentiem.

Problēmas rada arī likumdevēju attieksme pret personām ar garīgās veselības traucējumiem.

2004. gadā VCB saskārās ar situāciju, kad likuma grozījumos tika iekļautas visas personas, kuras var ietekmēt likuma normas spēkā neesamība, izņemot garīgi slimās personas. Šķiet, ka likumdevēji tās vienkārši aizmirsu pieminēt.

VCB saņēma sūdzību no psihoneiroloģiskajā slimnīcā ievietotās personas R. 2003. gada janvārī stājās spēkā 2002. gada septembra rajona tiesas lēmums, ar kuru tiesa nolēma nodot R. ārstēšanai specializētā psihiatriskajā slimnīcā (nodaļā) ar apsardzi sakarā ar Krimināllikuma (turpmāk – KL) 271. panta pārkāpumu – par amatpersonas goda un cieņas aizskaršanu nepieskaitāmības stāvoklī. Taču nenoskaidrotu iemeslu dēļ rajona tiesa lēmumu izpildei nodeva tikai 2004. gada 2. jūlijā – gandrīz pusotru gadu pēc lēmuma spēkā stāšanās. Turklāt lēmums tika izpildīts vēl mēnesi vēlāk – 2004. gada jūlija pēdējā dienā. Lai gan bija tiesas atzinums, ka persona ir īpaši bīstama, jo tai noteikts vismagākais piespiedu medicīniska rakstura līdzeklis – piespiedu ārstēšana psihiatriskajā slimnīcā ar apsardzi, R. pusotru gadu brīvi dzīvoja sabiedrībā.

Turklāt šajā laika periodā stājās spēkā KL grozījumi, kas no šā tiesību akta izslēdza 271. pantu.

VCB nepiekrīta rajona tiesas skaidrojumam psihoneiroloģiskajai slimnīcai, kurā tika atzīts – ja R. uzskata, ka, pieņemot lēmumu, ir pārkāptas materiālās vai procesuālās tiesības, tad saskaņā ar KPK 393.¹ panta pirmo daļu, likumīgā spēkā stājušos lēmumu var izskatīt no jauna, ja tas nav skatīts kasācijas kārtībā, pēc advokāta vai prokurora

pieteikuma. VCB uzskatīja, ka šajā gadījumā obligāti bija jāpiemēro likums par 271. panta izslēgšanu no KL, kura pārejas noteikumos ir norādītas personu kategorijas, kuru stāvokli ietekmē minētā panta spēkā esamība (tajā gan nav pieminētas personas, kurām piemērojami medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi).

Medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus, tāpat kā cietumsodu, tiesa var piemērot vienīgi gadījumā, ja ir konstatēts noziedzīga nodarījuma sastāvs. Ja pārejas noteikumos nav minētas personas, kurām noteikti medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi, pēc analogijas būtu jāpiemēro pārejas noteikumu attiecīgie punkti. Atbilstoši 4. punktam jāatbrīvo no medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanas, bet saskaņā ar 5. punktu izpildošajai iestādei (psihoneiroloģiskajai slimnīcai) jāiesniedz rajona (pilsētas) tiesai iesniegums par personas atbrīvošanu no soda izciešanas, kuru tiesa izskata KPK 374. panta kārtībā.

VCB informēja Augstākās tiesas Senātu par šo gadījumu un tiesas nepareizo skaidrojumu psihoneiroloģiskajai slimnīcai. Rezultātā Senāts nolēma, ka šādos gadījumos jāpiemēro minētie pārejas noteikumi pēc analogijas, vēlāk par to informējot arī attiecīgo rajona tiesu. Tā rezultātā tiesa nosūtīja jaunu atzinumu psihoneiroloģiskajai slimnīcai, informējot, kā šajā gadījumā jārikojas. Psihoneiroloģiskā slimnīca iesniedza pieteikumu tiesā par R. atbrīvošanu no noteiktā medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa, un R. ar tiesas lēmumu tika atbrīvots no piespiedu ārstēšanas.

● Tiesības uz vārda un izteiksmes brīvību

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 19. pants

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pants

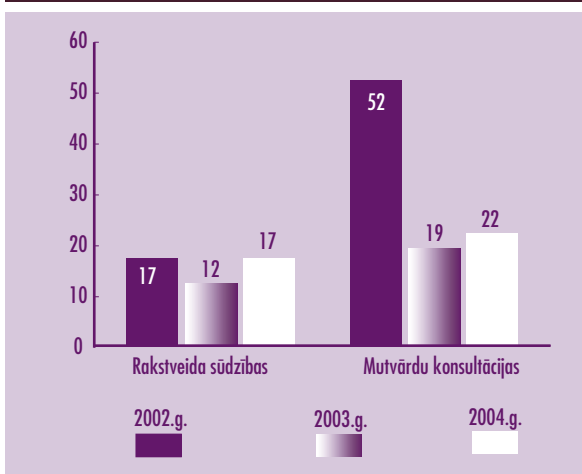
Latvijas Republikas Satversmes 100. pants

Eiropas Cilvēktiesību konvencija paredz ikvienam tiesības brīvi paust savus uzskatus. Šīs tiesības nosaka arī LR Satversme, un tas ir pamats ikviena cilvēka vārda un preses brīvībai un iespējai paust savus uzskatus, nebaidoties no ierobežošanas, sodīšanas vai vajāšanas.

Vārda brīvība demokrātiskā sabiedrībā ir ļoti plaša, un tās ierobežošana iespējama tikai galējos izņēmuma gadījumos. Turklāt vārda brīvība attiecināma ne tikai uz informāciju vai idejām, kas tiek uztvertas labvēlīgi vai neitrāli, bet arī uz tām, kas apvaino, šokē vai uztrauc.² Vienlaikus šīs cilvēktiesības tomēr nav absolūtas un nenozīmē visatļautību izteikumos, un valsts tās noteiktā kārtībā un apjomā var ierobežot, jo to īstenošana ir saistīta ar noteiktiem pienākumiem un atbildību. Vārda brīvība var nonākt konfliktā ar vairākām cilvēktiesībām. Tā var skart nevainīguma prezumpciju vai pat robežoties ar nacionālā naida kurināšanu, tādēļ svarīgi ir apzināties, ka vārda brīvības izpausmes nedrīkst ierobežot citu cilvēku tiesības un brīvības, piemēram, tiesības uz privāto dzīvi, personas neaizskaramību, vai arī kādu diskriminēt.

Par tiesību uz vārda un izteiksmes brīvības iespējamiem pārkāpumiem VCB 2004. gadā saņēma 17 rakstveida sūdzības un sniedza 22 mutvārdu konsultācijas.

Saņemtās rakstveida sūdzības un sniegtās mutvārdu konsultācijas par tiesību uz vārda un izteiksmes brīvību iespējamiem pārkāpumiem

Saņemtās sūdzības par tiesībām paust uzskatus, par tiesībām saņemt un izplatīt informāciju, kā arī par preses brīvības ierobežojumiem. Daļa no rakstveida sūdzībām bija nepamatotas – cilvēktiesību pārkāpums tajās nebija konstatējams. Piemēram, personas sūdzējās, ka Latvijas

Radio nenodrošina tām iespēju paust savu viedokli, ka sabiedriskās raidorganizācijas pietiekami plaši neatspoguļo kādu notikumu u.tml.³ VCB arī vērsās persona, uzskatot, ka valsts iestādes un amatpersonas pārkāpj vārda brīvību, mudinot tiesībsargājošās iestādes veikt darbības, lai ierobežotu vai aizliegtu nevalstiskajai organizācijai izplatīt aploksnī, uz kuras attēlots H.Cukurs kā nacionālais varonis. Nenoliedzot H.Cukura nopelnus Latvijas aviācijas vēsturē un attīstībā, nevar aizmirst viņa biogrāfijas "tumšāko" pusi. VCB personai norādīja, ka šajā gadījumā vārda brīvības ierobežojums ir pieļaujams un pamatots, jo H.Cukurs ir saistīts ar holokaustu Latvijā.⁴

VCB saņēma arī iesniegumus par tādu vārda brīvības aspektu kā tiesībām izplatīt informāciju. Tiesības saņemt informāciju ir būtiskas demokrātiskā sabiedrībā, un tās ir cieši saistītas ar atklātības un caurspīdīguma principu. Atklātība un caurspīdīgums ir demokrātiskas valsts pārvaldes funkcionēšanas neatņemama pazīme, un tai ir vairākas izpausmes: brīva pieeja publiskās varas rīcībā esošajiem dokumentiem; lēmumu pieņemšanas procesam, kā arī citām darbībām valsts un pašvaldību institūcijās jābūt atklātām.

² Oberšliks pret Austriju, Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums, #2

³ Sīkāk sk. Aktuālākie cilvēktiesību jautājumi Latvijā 2004. gada 1. ceturksnī, 19. lpp. - <http://www.vcb.lv/zinojumi/2004.g.1.cet.doc>

⁴ Sīkāk sk. Aktuālākie cilvēktiesību jautājumi Latvijā 2004. gada 4. ceturksnī, 20. lpp. - <http://www.vcb.lv/zinojumi/2004.g.4.cet.doc>

Ikvienam cilvēkam ir tiesības būt informētam par valsts pārvaldes sistēmas institūciju darbību, lai pārliecinātos, ka tās efektīvi, godīgi, taisnīgi un saskaņā ar likumiem pilda sabiedrības uzticētās funkcijas. Atklātības un caurspīdīguma principa ievērošana stiprina demokrātiju valsts un pašvaldību institūcijās, kā arī palielina sabiedrības uzticību šīm institūcijām. Kā norāda Eiropas Savienības ombuds, cilvēkiem ir nepieciešama informācija, lai viņi varētu izvērtēt savu politisko pārstāvju darbību un efektīvi piedalīties publiskajās debatēs, kas ir veselīgas demokrātijas sastāvdaļa. Informācija ir nepieciešama arī tāpēc, lai nodrošinātu publiskās varas atbildību.⁵

Persona T. VCB norādīja, ka Rīgas Domes Informāciju tehnoloģiju drošības politikas dokumenta projekts satur noteikumus, kas ir pretrunā ar tiesībām saņemt informāciju.

Pēc iepazīšanās ar šo dokumentu VCB konstatēja, ka tas paredz Rīgas Domes darbinieku atbildību par dienesta un/vai konfidencialitātes informācijas, kuru Rīgas Domes darbinieks ir ieguvis, pildot savus tiešos pienākumus, neizpaušanu trešajām personām. Dokumenta 1.3.9. punktā bija skaidrots, ka informācijas klasificēšana ir process, kurā informācijai tiek piešķirta informācijas konfidencialitātes pakāpe un informācijas vērtības līmenis. Katrā kategorijā ir vismaz trīs līmeņi – slepena (konfidenciala), dienesta un publiska informācija (iedalīšana pēc konfidencialitātes pakāpes, kad tiek vērtēti draudi konfidencialitātei) un augsta, vidēja un zema riska informācija (iedalīšana pēc vērtības, kad tiek vērtēti draudi informācijas integritātei un pieejamībai). 1.3.3., 1.3.22., 1.3.30. un 1.3.38. punktā bija definēti tādi jēdzieni kā augsta riska informācija, konfidenciala (slepena) informācija, sevišķi slepena informācija un vidēja riska informācija. Visās šajās definīcijās norādīts, ka šādas informācijas lietošana nevietā, nesankcionēta mainīšana, atklāšana, sabojāšana rada kaitējumu Rīgas Domes reputācijai.

VCB uzskatīja, ka šāda definīcija neatbilst Informācijas atklātības likuma 5. panta pirmajai daļai, kā arī atklātības un caurspī-

dīguma principam. Rīgas Domes reputācijai kaitējumu var radīt nesankcionētas izmaiņas jebkādā informācijā, arī, ja tiek atklātas nelikumības kāda Rīgas Domes darbinieka rīcībā. Taču tas nenozīmē, ka informācijai par pieļautajām nelikumībām būtu ierobežota pieejamība. Iepriekšminētās definīcijas, jo īpaši dažādas konfidencialitātes pakāpes informācijas definīcijas, radīja bažas par iespējamo Rīgas Domes vēlmi slēpt šāda veida informāciju, tādējādi pārkāpjot Satversmē garantētās tiesības saņemt informāciju.

VCB aicināja Rīgas Domes mainīt augsta riska informācijas, konfidencialas (slepenas) informācijas, sevišķi slepenas informācijas un vidēja riska informācijas definīcijas. Rīgas Domes ņēma vērā VCB rekomendāciju, un 2004. gada 14. decembrī apstiprinātajā dokumentā – "Informācijas tehnoloģiju drošības politika" informācijas iedalīšana augsta, vidēja un zema riska informācijā vairs netika saistīta ar kaitējumu Rīgas Domes reputācijai.

Rakstveida iesniegumos personas dažkārt lūdza VCB viedokli par konkrētu situāciju, lai šo viedokli izmantotu tiesas procesā.

Kāda nevalstiskā organizācija norādīja, ka tās pārstāvjiem tika aizliegta skrejlapu izplatīšana pie starptautiskā izstāžu centra Ķīpsalā ēkas ārpusē izstādes "Belarus EXPO" norises laikā, un lūdza VCB viedokli par šo situāciju.

VCB norādīja, ka skrejlapu izplatīšana ir vārda brīvības izpausme. Tā nav speciāli regulēta likumā, un nav nepieciešams pašvaldības iestāžu saskaņojums vai jebkāda atļauja, lai izplatītu šādus materiālus. Vārda brīvības ierobežošana šādā gadījumā būtu pieļaujama tikai tad, ja tādējādi tiktu traucēta sabiedriskā kārtība vai izplatītie materiāli saturētu informāciju, kuras publiskošana ir pretlikumīga, – piemēram, aizskarošus izteikumus, aicinājumu uz vardarbību u.tml. Aizliegt šādu darbību varētu tad, ja, izplatot skrejlapas, personas veiktu Administratīvo pārkāpumu kodeksā paredzētus pārkāpumus, piemēram, huligānismu, apkārtnes piegružošanu, apkārtējo iedzīvotāju miera traucēšanu

⁵ Soderman J., *European Ombudsmen "Transparency as a Fundamental Principle of the European Union –* <http://www.euro-ombudsman.eu.int/speeches/en/2001-06-19.htm>

u.tml. Nekādā gadījumā tas nebūtu pieļaujams tikai tāpēc, ka pašvaldība neatbalsta personas pausto nostāju pēc satura.

Kā saprotams no lietas materiāliem, organizācijas pārstāvji dalīja skrejlapas, netraucējot ne satiksmi, ne sabiedrisko kārtību, turklāt skrejlapas nepauda uz vardarbību aicinošu informāciju vai citādu prettiesiska satura informāciju. Līdz ar to nav saprotams, kāds varētu būt leģitīms mērķis skrejlapu izplatīšanas aizliegumam. Tāpēc VCB savā viedoklī organizācijai norādīja, ka Rīgas pašvaldības policijas darbinieki nerīkojās saskaņā ar likumu un neievēroja samērīguma principu.

2004. gadā lielu rezonansi izraisīja Valsts prezidentes Vairas Viķes-Freibergas izteikumi, komentējot sabiedriskās organizācijas "Delna" protestus pret Ingridas Ūdres izvirzīšanu eirokomisāra amatam. Portāls www.politika.lv lūdza sniegt viedokli par šiem izteikumiem dažādām organizācijām un ekspertiem, tajā skaitā VCB.

VCB norādīja, ka nepiekrīt Valsts prezidentes teiktajam, ka "NVO, kas pieprasa tautas ievēlētā priekšstāvja atkāpšanos no sava deputāta posteņa un Saeimas deputātu ievēlētās savas priekšsēdētājas atkāpšanos no posteņa, manuprāt, visrupjākajā veidā pārkāpj Latvijas

Satversmi un visrupjākajā veidā iejaucas politiskajā procesā, uz ko pēc definīcijas sabiedriskai organizācijai nav ne autoritātes, ne tiesību ne juridiski, ne konstitucionāli." Vārda brīvība nozīmē to, ka ikvienam, arī nevalstiskajām organizācijām, ir tiesības paust savu viedokli par izvirzītajiem kandidātiem kādam valstiski nozīmīgam amatam un izvirzīšanas procedūru. NVO šajā gadījumā neprasiya neko antikonstitucionālu vai juridiski neiespējamu, piemēram, atsaukt deputātus, kas tiešām likumīgi nav iespējams. Tās prasīya politiķus uzņemties politisku atbildību un darboties vēlētāju interesēs, tajā skaitā norādot savu pamatojumu un argumentus, prasīya atkāpties no amata, ko ikviens deputāts vai amatpersona var izdarīt.

Demokrātijā pastāv dažādas sabiedrības līdzdalības formas, kas neaprobežojas tikai ar vēlēšanu tiesībām. Vārda brīvība un tiesības biedroties un pulcēties ir tikpat svarīgas un izmantojamas, lai izteiktu savu attieksmi un ietekmētu valstiskus procesus arī vēlēšanu starplaikā. Eiropā pieņemtā prakse publiski plaši neapspriest eirokomisāru kandidatūras nevar būt par pamatu, lai ierobežotu šādas pilsoniskās aktivitātes Latvijā. VCB norādīja – lai arī Valsts prezidentes izteikumiem nav juridisku seku, tomēr tiem ir liela politiska nozīme, un, aizstāvot valsts pārstāvjus, nebūtu korekti tulkot Satversmi, sašaurinot indivīda pamattiesības.⁶

● Tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 12. pants

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 17. pants

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8. pants

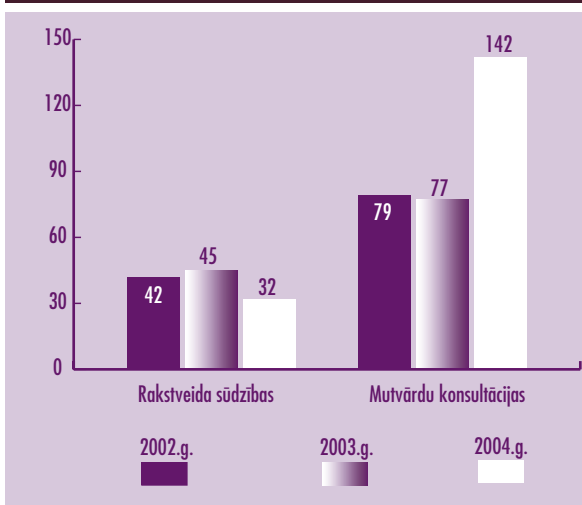
Latvijas Republikas Satversmes 96. pants

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8. panta 1. daļa nosaka: "Ikvienam ir tiesības uz savu privāto un ģimenes dzīvi, korespondences noslēpumu un mājokļa neaizskaramību."

Privātās dzīves jeb tiesību uz privātumu (right to privacy) saturu saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi veido: personas identitāte, fiziskā vai garīgā integritāte, tostarp gods un cieņa, sava dzīves telpa, seksuālās darbības un sociālās attiecības, attiecības ar citām personām, ieskaitot informāciju par šīm attiecībām. Tas ietver arī tiesības paturēt savu privāto dzīvi noslēpumā no citām privātpersonām. Valstij ir pienākums ne vien pašai nepamatoti neiejaukties indivīdu privātajā dzīvē, bet arī pasargāt viņus no līdzpilsoņu un plašsaziņas līdzekļu aizskārums.

2004. gadā VCB saņēma 32 rakstveida sūdzības un sniedza 142 mutvārdu konsultācijas par tiesību uz privāto un ģimenes dzīvi iespējamiem pārkāpumiem. 17 no izskatītajām sūdzībām tika atrisinātas, 15 – izbeigtas ar ieteikumu, bet 3 sūdzības – atteiktas kā nepamatotas.

Saņemtās rakstveida sūdzības un sniegtās mutvārdu konsultācijas par tiesību uz privāto un ģimenes dzīvi iespējamiem pārkāpumiem

Personas VCB visbiežāk vērsās saistībā ar personas goda un cieņas aizskaršanu plašsaziņas līdzekļos, kā arī privātās dzīves neaizskaramību – saņemtas attiecīgi 16 un 15 rakstveida sūdzības, kā arī sniegtas 50 un 58 mutvārdu konsultācijas.

Parasti personas lūdza VCB sniegt viedokli par to, vai ir noticis goda un cieņas aizskārums, un informāciju par iespējām aizsargāt savas tiesības.

Persona L. lūdza VCB izvērtēt, vai kādā laikraksta publikācijā ir konstatējams goda un cieņas aizskārums. Rakstā bija publicēta informācija par nesankcionētu pieslēgšanos naftas produktu vadam, norādot, ka automobilis, kuram speciāli iebūvēta tvertne bija 20 kubikmetru dīzeļdegvielas, bijis noslēpts kādā angārā. Tālāk tekstā sniegta informācija, ka angārs pieder kādai SIA, kas to iznomājusi privātpersonai. Rakstā norādīts arī SIA īpašnieka un grāmatvedes pilns vārds un uzvārds.

Lai konstatētu, vai ir aizskarts personas gods un cieņa, svarīgi ir nošķirt, vai izteikumi ir fakti vai viedoklis. Fakti ir pakļauti patiesības pārbaudei⁷, un, ja fakti ir nepatiesi, tad to var vērtēt kā goda un cieņas aizskārums un ir pamats vārda brīvības ierobežošanai. Šajā gadījumā publikācijā ietvertie izteikumi ir vērtējami kā fakti, un VCB pieļauj, ka tie ir patiesi – gan tas, ka automobilis bija noslēpts angārā, kas pieder SIA, gan arī tas, ka iznomātājs ir SIA direktors. Taču svarīgs ir ne tikai publikācijas saturs, bet arī izteiksmes forma un veids, kādā informācija pasniegta.

⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Lingens v. Austria, 08.07.1986.

Šajā gadījumā jāņem vērā, ka publicētā informācija ir par krimināli sodāmu nodarījumu, tāpēc personai var būt nepatīkama un aizskaroša tās vārda saistīšana ar šādu nodarījumu. Turklāt tas notika brīdī, kad lietas izmeklēšana bija tikko uzsākta un vēl nebija skaidrs, cik lielā mērā iznomātājs ir saistīts ar šo lietu.

VCB uzskata, ka sabiedrībai bija svarīgi zināt par šo notikumu, taču nebija nepieciešams publicēt iznomātāja un, jo īpaši, grāmatvedes vārdu. Ņemot vērā to, ka personas vārda saistīšana ar noziedzīgu nodarījumu var būt aizskaroša un publikācijas laikā nebija zināms, vai iesniedzējs bija iesaistīts šajā notikumā, kā arī to, ka bija iespējams informēt sabiedrību par notikušo, neatklājot iesniedzēja un grāmatvedes vārdu, VCB pieļauj, ka šī publikācija varēja aizskart personas godu un cieņu. Tāpēc VCB ieteica personai L. vērsties laikraksta redakcijā un mēģināt vienoties par abām pusēm pieņemamu šīs situācijas risinājumu. Ja to tomēr neizdodas panākt vai arī persona nevēlas saistīties ar redakciju, persona var vērsties tiesā, pamatojoties uz Civillikuma 2352.a pantu.

VCB konstatē, ka plašsaziņas līdzekļu pārstāvji ļoti bieži neapzinās atšķirības starp personu, kura tiek apsūdzēta vai tiesāta par kādu noziedzīgu nodarījumu, un personu, kura jau ir notiesāta un attiecībā uz kuru ir stājies spēkā tiesas spriedums. KPK 19.¹ pants nosaka nevainīguma prezumpciju – nevienu nevar atzīt par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un sodīt, kamēr viņa vaina nav pierādīta likumā noteiktajā kārtībā un atzīta ar likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu. Taču plašsaziņas līdzekļos aizdomās turamais vai tiesājams par kādu noziedzīgu nodarījumu bieži tiek uzskatīts par vainīgu pat pirms tiesas nolēmuma spēkā stāšanās brīdī. Tiek publicēta arī informācija par aizdomās turamo vai tiesājamo privāto dzīvi.

Persona S. vērsās VCB ar sūdzību, ka laikrakstā ir tikušas publicētas ziņas par viņa privāto dzīvi – dzīvesvietu un ģimeni, tajā skaitā sievu un mazgadīgo bērnu. S. arī apgalvoja, ka šo informāciju ir sniegusi policija.

VCB vērsās ar iesniegumu Valsts policijas Preses un sabiedrisko attiecību birojā un lūdza sniegt skaidrojumu par radušos situāciju. Atbildē tika paskaidrots, ka informācija preseī (preses relīze) nosūtīta, saskaņojot to ar policijas nodaļas darbiniekiem, kas izmeklēja konkrēto noziedzīgo nodarījumu un bija tiesīgi sniegt par to informāciju. Šīs nodaļas darbinieki pamatoti uzskatīja, ka informācijas publicēšana nepieciešama, lai veicinātu izmeklēšanu. Preses relīzē netika minēts S. uzvārds, dzīvesvieta un S. radnieku personas dati, tādējādi likums "Par fizisko personu datu aizsardzību" netika pārkāpts. Preses relīzē bija arī teikts, ka S. tiek tikai turēts aizdomās par inkriminēto noziedzīgo nodarījumu.

Iepazīstoties ar laikraksta publikāciju, VCB konstatēja, ka preses relīzē paustais rakstā ir papildināts ar paša žurnālista iegūto informāciju. Tajā skaitā ar S. dzīvesvietas adresi un viņa bērna vārdu. Rakstā arī netika objektīvi atspoguļota informācija par S. inkriminēto noziedzīgo nodarījumu – bija noprotams, ka S. vaina viņam inkriminētajā noziedzīgajā nodarījumā jau ir pierādīta, tādējādi pārkāpjot nevainīguma prezumpciju.

VCB atzina, ka laikraksts ir pārkāpis S. cilvēktiesības – gan tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, gan nevainīguma prezumpciju. Ņemot vērā to, ka Latvijā nav speciālas institūcijas, kas kontrolētu presē publicētās informācijas atbilstību nacionālajiem un starptautiskajiem tiesību aktiem, VCB ieteica S. vērsties tiesā ar prasību pret laikrakstu par nodarītā morālā kaitējuma atlīdzību.

VCB uzskata, ka plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem ir vairāk jākontrolē publicējamās ziņas un to atbilstība cilvēktiesību normām un tas jā dara pirms ziņu publicēšanas.

Samērā daudz mutvārdu konsultāciju 2004. gadā tika sniegts saistībā ar darbinieku telefonsarunu noklausīšanos, e-pasta kontroli un darba vietu videonovērošanu. Pozitīvi vērtējams tas, ka VCB vērsās ne vien personas, kas uzskata, ka to tiesības ir aizskartas, bet arī darba devēji, kuri vēlas veikt darbinieku kon-

troli. VCB šajos gadījumos norāda, ka personas telefona sarunu noklausīšanās, pārsūtāmās informācijas kontrole un videonovērošana skar cilvēka privāto dzīvi, kas ir aizsargāta LR Satversmes 96. pantā, ECK 8. pantā un citos cilvēktiesību dokumentos. Lemjot par darbinieku kontroles pasākumu piemērošanu darba vietās, ir jāņem vērā, ka darbinieks veic darba devēja noteiktos pienākumus, izmantojot darba devēja īpašumu – tehniku un darba rīkus, tādēļ demokrātiski jāsabalansē abu pušu intereses.

Lai darba devējs veiktu darbinieku uzraudzību – noklausītos telefona sarunas, kontrolētu datorā atrodamo un pārsūtāmo informāciju un novērotu darba vietas, ir jābūt nepieciešamībai to veikt un tai ir jābūt objektīvi pamatotai. Piemēram, darba devēja īpašuma aizsardzība, pamatotas, ar faktiem apstiprinātas aizdomas par konfidencialitātes neievērošanu, reāla informācijas noplūde u.tml. Šādi līdzekļi nav jāizmanto, lai vienkārši radītu respektu pret darba devēju. Ir jāizvērtē arī tas, vai mērķis nav sasniedzams ar līdzekļiem, kas mazāk aizskartu cilvēktiesības.

Ir svarīgi, lai darbinieki būtu informēti par šādu kontroles līdzekļu izmantošanu, un tas jāparedz uzņēmuma vai iestādes iekšējās kārtības noteikumos. Par šādu kontroles pasākumu veikšanu ir pieļaujama arī darbinieku informēšana ar rīkojuma palīdzību. Darbiniekiem skaidri jāzina, vai un cik lielā apmērā darba vietā ir pieļaujamas privātas telefona sarunas un e-pasta sarakste, izmantojot darba devēja tehniku, vai var glabāt personīgos dokumentus darba datorā, vai darba vieta tiek novērota ar videokamerām u.tml.

VCB pozitīvi vērtē to, ka goda un cieņas aizsardzības jautājumiem 2004. gadā sabiedrībā tika pievērsta pastiprināta uzmanība. Tika publicēti arī vairāki nozīmīgi pētījumi par goda un cieņas aizsardzību – piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma un tiesu prakses vispārināšanas daļas sagatavots tiesu prakses apkopojums "Tiesu prakse lietās par personas goda un cieņas civiltiesisko aizsardzību" un A. Kuča pētījums "Vārda brīvības robežas: goda un cieņas aizskaršana, naida kurināšana".

● Reliģijas brīvība

*Latvijas Republikas Satversmes 99. pants
Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 9. pants*

Latvijas Republikas Satversmes 99. pants nosaka: "Katram ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību."

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 9. pants paredz: "Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģijas brīvību; šīs tiesības ietver brīvību mainīt savu reliģisko pārliecību vai ticību un nodoties savai reliģijai vai ticībai kā vienatnē, tā kopā ar citiem, piekopjot kultu, izpildot reliģiskas vai rituālas ceremonijas un sludinot mācību."

Tiesības uz reliģijas brīvību var būt saistītas ar militārā dienesta izpildi, gan nosūtot personu alternatīvajā dienestā, gan dienesta gaitā, kā arī situācijā, kad persona uzskata, ka nevar turpināt alternatīvo dienestu reliģiskās pārliecības dēļ.

VCB saņēma vairāku alternatīvā dienesta veicēju iesniegumus par to, ka viņi nevar turpināt alternatīvo dienestu. Viņi informēja, ka dienests ir pretrunā ar viņu reliģisko pārliecību, jo notiek militāras struktūras (Aizsardzības ministrijas) pakļautībā. Alternatīvā dienesta veicējam ir izdota rezervista karaklausības apliecība, darba alga tiek izmaksāta no Aizsardzības ministrijas budžeta, un alternatīvā dienesta gaitu uzrauga Militārā dienesta iesaukšanas centrs.

Eiropas Padomes (turpmāk – EP) rekomendācijas Nr. (87)8 "Uz apziņu balstīti iebildumi obligātajam militārajam dienestam" 9. pants paredz, ka alternatīvajam dienestam, ja tāds ir, ir jābūt civilam un sabiedrības interesēs. Savukārt EP rekomendācijas 1518 (2001) "Domu un apziņas brīvības realizācija militārajā dienestā" 5. pants nosaka, ka valstīm ir jāievieš patiesi alternatīvs dienests ar skaidri civilu raksturu, kas nevar būt iebiedējošs vai sodošs. Skatot lietas par domu un apziņas brīvības pārkāpumiem Grieķijas militārajā un alternatīvajā dienestā, šo normu saturu ir interpretējusi starptautiskā organizācija "Amnesty International". Savās rekomendācijās tā noteica, ka alternatīvajam dienestam, tajā skaitā arī iesniegumu izska-

tīšanai par alternatīvā dienesta veikšanu, ir jānotiek pilnīgi civilā uzraudzībā; svarīgi, lai dienests ir saskaņā ar veicēju atteikuma iemesliem, ir civila rakstura un nav saistīts ar militārām struktūrām.⁸

Atteikšanās no militārā dienesta uz sirdsapziņas un reliģijas pamatiem ir nozīmīgs Jehovas liecinieku reliģijas priekšraksts, ko demokrātiskas valstis respektē, tāpēc viņiem būtu ieteicams tikai nemilitārs darba dienests civilpersonu vadībā. Latvijā vēl tikai veidojas precedenti šo tiesību nodrošināšanai, tādēļ jāņem vērā gan starptautiskā prakse, gan pašu veicēju attieksme pret šiem jautājumiem, kā arī Latvijas specifika.

VCB uz minētajiem apsvērumiem norādīja Aizsardzības ministrijai un lūdza ministriju izvērtēt šo situāciju, kā arī informēt par tās nostāju un iespējamiem risinājumiem. Piemēram, vai ir iespējams mainīt līdzšinējo kārtību, nododot alternatīvā dienesta uzraudzību Labklājības ministrijai, vai ir iespējami kādi izņēmumi vai kompromisi konkrēto konfliktsituāciju atrisināšanai. Aizsardzības ministrija atbildē norādīja, ka alternatīvais dienests Latvijā nav pakļauts militārām struktūrām, jo Militārā dienesta iesaukšanas centrs ir valsts pārvaldes iestāde, kas atrodas ministrijas pakļautībā, un tā darbinieki, tāpat kā lielākā daļa ministrijas darbinieku, ir civildienesta ierēdņi.

Tā kā Aizsardzības ministrija neuzskatīja par nepieciešamu mainīt līdzšinējo kārtību, jau-

nieši bija spiesti dienestu pamest, un pret viņiem tika ierosināta krimināllieta. Rezultātā jaunieši atkārtoti vērsās VCB ar sūdzību, ka izmeklēšanas gaitā nav ņemti vērā cilvēktiesību aspekti.

Izmeklējot lietas apstākļus, VCB konstatēja, ka prokuratūras sastādītajos apsūdzības rakstos prokurors nebija vērtējis reliģijas brīvības aspektu, kaut arī tam ir ļoti būtiska nozīme. VCB uzskata, ka likumu piemērotājiem bija jāņem vērā tiesību normu hierarhija un, ja tiek konstatēta neatbilstība, jāpiemēro augstāka juridiskā spēka norma vai arī jālūdz to izvērtēt Satversmes tiesai. Šajā gadījumā Alternatīvā dienesta likuma normas vērtējamā Satversmes un iepriekšminēto starptautisko cilvēktiesību dokumentu kontekstā.

VCB sagatavoja atzinumu, ko apsūdzētie pievienoja krimināllietu materiāliem.

Lai arī šie jaunieši tika sodīti, VCB atzīst, ka gan Balvu tiesa, gan Rīgas rajonu tiesas vispusīgi izvērtēja šo jautājumu un, piemērojot Krimināllikuma 49. pantu, piesprieda jauniešiem sodu, kas ir mazāks par Krimināllikuma 282.a panta 1. daļā paredzēto.

Saskaņā ar EP nostādnēm alternatīvais dienests ir diskriminējošs vai sodošs rakstura, ja tā ilgums pārsniedz militārā dienesta ilgumu. Tāpēc VCB pozitīvi vērtē pēc Aizsardzības ministrijas iniciatīvas 2004. gada 23. septembrī pieņemtos grozījumus Alternatīvā dienesta likumā, kas alternatīvā dienesta ilgumu pielīdzina militārā dienesta ilgumam.

EKONOMISKĀS, SOCIĀLĀS UN KULTŪRAS TIESĪBAS

● Tiesības uz sociālo drošību

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 22. pants

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 2. un 11. pants

Eiropas Sociālās hartas 13. pants

Latvijas Republikas Satversmes 109. pants

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 22. pants nosaka: "Katram cilvēkam kā sabiedrības loceklim ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu un viņa personības pašcieņas uzturēšanai un brīvai attīstībai nepieciešamo tiesību realizēšanu ekonomiskajā, sociālajā un kultūras jomā ar nacionālo pasākumu palīdzību un starptautiskās sadarbības ceļā, un atbilstoši katras valsts struktūrai un resursiem."

1966. gada 16. decembra ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 2. panta 1. daļa paredz: "Ikviens šā pakta dalībvalsts apņemas individuāli un starptautiskās palīdzības un sadarbības veidā, piemēram, sadarbojoties ekonomikas un tehnikas jomā, maksimālajos tai pieejamo resursu ietvaros veikt pasākumus, lai pakāpeniski nodrošinātu šajā paktā atzīto tiesību pilnīgu īstenošanu ar visām atbilstošajām metodēm, tai skaitā arī pieņemot likumdošanas pasākumus."

Šā pakta 9. pants nosaka: "Šā Pakta Dalībvalstis atzīst katra tiesības uz viņa un viņa ģimenes atbilstošu dzīves līmeni, ieskaitot atbilstošu uzturu, apģērbu un mājokli, un tiesības patstāvīgi uzlabot dzīves apstākļus."

Latvijas Republikas Satversmes 109. pants paredz: "Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos."

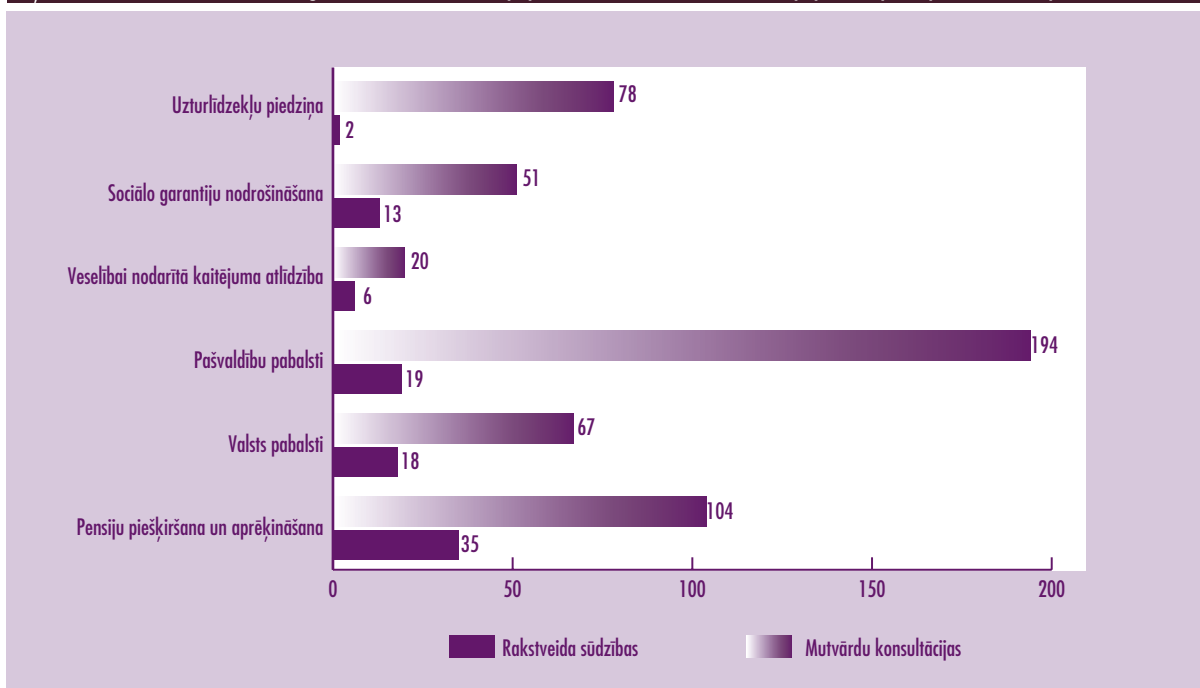
2004. gadā VCB saņēma 93 rakstveida sūdzības par tiesību uz sociālo drošību iespējamiem pārkāpumiem, kā arī sniedza 514 mutvārdu konsultācijas par šo tēmu.

Visvairāk rakstveida sūdzību – 35 – saņemts par pensiju piešķiršanu un aprēķināšanu, seko problēmas ar pašvaldību pabalstiem – saņemtas 19 sūdzības – un valsts pabalstiem – saņemtas 18 sūdzības. Savukārt visvairāk konsultāciju – 194 – sniegts par pašvaldību pabalstu piešķiršanu, bet 104 konsultācijas – par pensiju piešķiršanu un aprēķināšanu.

Saņemtās rakstveida sūdzības un sniegtās mutvārdu konsultācijas par personas tiesību uz sociālo drošību iespējamiem pārkāpumiem

Ņemto rakstveida sūdzību un sniegto mutvārdu konsultāciju par tiesību uz sociālo drošību iespējamiem pārkāpumiem sadalījums

● Valsts pensiju piešķiršana un aprēķināšana

Salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, kad visvairāk sūdzību tika ņemtas par konkrētām personām pienākošos pensiju piešķiršanu un aprēķināšanu, 2004. gadā lielāks īpatsvars bija sūdzībām par pastāvošo pensiju sistēmu kopumā. Iedzīvotāji sūdzējās gan par to, ka pakāpeniski tiek paaugstināts vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamais vecums, gan par mazo pensijas apmēru.

VCB uzskata, ka 1996. gada 1. janvāra likumā "Par valsts pensijām" ietvertais nosacījums, ka pensionēšanās vecums ir pakāpeniski jāpaaugstina, salīdzinot ar 1990. gada 29. novembra likumā "Par valsts pensijām" noteikto pensionēšanās vecumu, nerada cilvēktiesību pārkāpumu. Pensiju sistēmas reforma tika uzsākta pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu sākumā, un tās mērķis bija pārveidot pensiju sistēmu atbilstoši jaunajiem sociāli ekonomiskajiem apstākļiem Latvijā. Pensionēšanās vecuma palielināšanas pamatā bija sabiedrības straujā novecošanās, reforma nodrošināja strādājošo un pensionāru skaitliskās attiecības samazināšanos, kā arī stimulēja valsts ekonomisko attīstību. Jaunā pensiju sistēma ir veido-

ta kā apdrošināšanas sistēma, kas balstās uz katra personisko ieinteresētību savu vecumdienu nodrošināšanā.

Jāņem vērā arī tas, ka sociālās tiesības ir specifiska cilvēktiesību joma, kas valstu konstitucionālajos likumos un starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos formulēta kā vispārīgi valsts pienākumi. Piemēram, no Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 2. panta izriet, ka sociālās un ekonomiskās tiesības ir cieši saistītas ar valstī pieejamiem finanšu resursiem. Katrai valstij ir atšķirīgs labklājības līmenis un līdz ar to atšķirīgas ekonomiskās iespējas realizēt personu sociālās tiesības.

Protams, pensionāriem pienākas augstāks sociālā nodrošinājuma līmenis, nekā tas ir pašreiz, tāpēc VCB uzskata, ka "solis pareizajā virzienā" ir Ministru prezidenta izveidotās darba grupas izstrādātā koncepcija "Par nepieciešamo rīcību trūkumu novēršanai valsts pensiju politikas īstenošanā" (darba grupā darbojās arī VCB speciālisti). Koncepcija paredz divas pieejas pensiju sistēmas pilnveidošanā – mazo

(līdz 60 latiem) pensiju paaugstināšanu, kā arī pensiju pārrēķināšanu, palielinot pensionāra darba stāža ietekmi uz pensijas apmēru. Par atbildīgo institūciju koncepcijas īstenošanā noteikta Labklājības ministrija, un tai uzdots līdz 2005. gada 1. aprīlim sagatavot un noteiktā kārtībā iesniegt Ministru kabinetā likumprojektu "Grozījumi likumā "Par valsts pensijām"", kas sekmētu virzību uz pietiekamu pensiju nodrošināšanu atbilstoši sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā plānotajiem līdzekļiem. Labklājības ministrijai kopīgi ar Finanšu ministriju līdz 2005. gada 1. augustam arī jāizvērtē iespējas pārskatīt sociālās apdrošināšanas iemaksu objekta maksimālā apmēra noteikšanas kārtību. 2005. gada 10. februārī Labklājības ministrija ir iesniegusi Ministru kabinetam izskatīšanai grozījumus likumā "Par valsts pensijām". VCB cer, ka šie grozījumi uzlabos Latvijas pensiju sistēmu un nodrošinās pensionāru tiesības uz atbilstošu sociālo nodrošinājumu.

Vairākas sūdzības 2004. gadā tika saņemtas no personām, kuras pēc 1999. gada 1. septembra pieprasīja priekšlaicīgu vecuma pensiju un turpināja strādāt, bet nav rakstījušas iesniegumu par atteikšanos no pensijas. Saskaņā ar spēkā esošo likumdošanu šīm personām nav tiesību uz vecuma pensijas aprēķināšanu no jauna, un viņām tiek uzsākta iepriekš piešķirtās pensijas izmaksa.

2004. gadā arī Satversmes tiesa izskatīja lietu, kas bija saistīta ar šo jautājumu – vērtēja likuma "Par valsts pensijām" 30. panta 5. un 6. daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91. pantam. Spriedumā tā pauda: "Personām, kurām pensija ir piešķirta priekšlaicīgi un kuras strādāšanas laikā pensiju nesaņēmu, izmaksas pārtraukuma laikā tiesības uz pensiju nezūd, līdz ar to šādos gadījumos pensiju piešķirt no jauna nav tiesību. (...) Pensiju likumā noteiktā vecuma pensijas aprēķināšanas kārtība ir vērsta uz to, lai ieinteresētu personu pieprasīt pensiju pēc iespējas vēlāk un līdz ar to iegūt tiesības uz lielāku pensiju. Personai, kas izmanto likumā noteiktās tiesības uz priekšlaicīgu pensiju, ir jārēķinās ar to, ka šādā gadījumā tā saņems mazāku pensiju nekā tad, ja tā būtu pensionējusies vispārējā kārtībā."

Satversmes tiesa arī secina, ka, iepriekšminētie pensionēšanās principi atbilst Satversmē nostiprinātajam pamatprincipam – tiesiskās paļāvības principam, jo tiesiskās paļāvības princips noteic arī to, ka indivīda reiz iegūtās tiesības nevar pastāvēt neierobežoti ilgi.

VCB tomēr uzskata, ka, ņemot vērā situāciju darba tirgū, kas bija par pamatu cilvēku izvēlei priekšlaicīgi pensionēties, kā arī to, ka šīs personas ne vienmēr tika informētas par savas izvēles sekām, būtu nepieciešams grozīt likumu "Par valsts pensijām", paredzot iespēju šādos gadījumos piešķirt pensiju no jauna.

Vairākas sūdzības VCB 2004. gadā saņēma par vecuma pensiju atjaunošanas iespēju liegšanu pensionāriem, kuri no 1999. gada 7. decembra līdz 2001. gada 20. decembrim izbrauca no Latvijas Republikas.

Persona K., kura izbraukusi uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs laikā no 1999. gada 7. decembra līdz 2001. gada 20. decembrim, iesniegumā VCB informēja, ka viņai nepamatoti tiek liegta pensijas izmaksa.

Likuma "Par valsts pensijām" 38. pants un Pārejas noteikumu 28. punkts, kā arī Ministru kabineta noteikumi Nr. 134 "Latvijas Republikā piešķirto valsts pensiju izmaksas kārtība personām, kuras izbrauc uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs" nosaka, ka šobrīd pensijas tiek maksātas personām, kas uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs izbraukušas pēc 2002. gada 1. janvāra, un Latvijas pilsoņiem, kas uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs izbraukuši līdz 1999. gada 7. decembrim. Latvijas pilsoņiem, kas uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs izbrauca laikā no 1999. gada 7. decembra līdz 2002. gada 1. janvārim, pensija tiek maksāta tikai tad, ja tas paredzēts starptautiskajā līgumā. Arī personām, kas nav Latvijas pilsoņi, bet kam Latvijā piešķirta valsts pensija un kas izbraukušas uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs līdz 2002. gada 1. janvārim, pensijas tiek maksātas tikai tad, ja to paredz starptautiskie līgumi.

VCB uzskata, ka tādējādi tiek pārkāpts Satversmes 91. pants, kas aizliedz diskrimināciju (atsšķirīgu attieksmi pret personām, kas

atrodas vienādos apstākļos, ja šādai attieksmei nav objektīva pamata). Šajā gadījumā VCB konstatē atšķirīgu attieksmi pret pensijas vecumu sasniegušām personām, jo daļai personu pēc izbraukšanas uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs pensiju izmaksa tiek turpināta, bet daļai pensiju izmaksa tiek pārtraukta.

2005. gada 10. februārī Ministru kabinetā valsts sekretāru sanāksmē tika izskatīts likumprojekts "Grozījumi likumā "Par valsts pensijām", kura 32. panta sestajā daļā noteikts, ka Latvijas Republikā piešķirtā pensija, kuras izmaksa pārtraukta sakarā ar izbraukšanu uz dzīvi ārvalstīs, atjaunojama ar pieprasījuma iesniegšanas dienu, ja persona ir atgriezies uz dzīvi Latvijas Republikā vai dzīvo citā ES vai EEZ (Eiropas ekonomiskā zona) dalībvalsts teritorijā. Ja ES vai EEZ teritorijā dzīvojošā persona iesniedz pieprasījumu atjaunot pensiju līdz 2006. gada 30. aprīlim, pensijas izmaksu atjauno no 2004. gada 1. maija. Iesniegti arī priekšlikumi likuma "Par valsts pensijām" Pārejas noteikumu 28. punktu izteikt šādā redakcijā: "Personām, kuras līdz 2001. gada

31. decembrim ir izbraukušas uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs kā Latvijas Republikas pilsoņi, Latvijas Republikā piešķirtās pensijas izmaksa turpināma vai atjaunojama no pieprasījuma iesniegšanas dienas Ministru kabineta noteiktajā kārtībā. Pensijas izmaksa personām, kuras uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs izbraukušas, sākot ar 2002. gada 1. janvāri, nodrošināma saskaņā ar šā likuma 38. pantu."

Šis likumprojekts atrisinātu problēmu ar pensijas saņemšanu tām personām, kas izbraukušas uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs kā Latvijas Republikas pilsoņi. Taču grozījumu pieņemšana šādā redakcijā radītu situāciju, ka nepilsoņiem pensijas izmaksa varētu tikt atjaunota tikai tad, ja viņi dzīvo ES vai EEZ. VCB uzskata, ka nepieciešams paredzēt iespēju atjaunot pensiju izmaksu par Latvijā uzkrātajiem darba un tam pielīdzinātajiem periodiem arī personām, kas nav Latvijas pilsoņi, bet kuriem Latvijā ir piešķirta pensija, ja viņi par šiem periodiem nesaņem citas valsts pensiju. Diemžēl šis priekšlikums neguva atbalstu darba grupā, kas izstrādāja minēto likumprojektu.

● Sociālās palīdzības sniegšana pašvaldībās

Saistībā ar iespējamiem tiesību uz pašvaldības sociālo palīdzību pārkāpumiem VCB 2004. gadā saņēma vairākus iesniegumus no iedzīvotājiem par to, ka viņiem mutvārdos atteikta sociālās palīdzības sniegšana. Šādos gadījumos VCB norādīja, ka sociālo palīdzību vēlams pieprasīt rakstveidā. Ja sociālais dienests atsaka sniegt sociālo palīdzību, tad šim atteikumam jābūt pamatotam ar normatīvajiem aktiem, un pēc rakstveida atteikuma adresāts var izmantot iespēju to apstrīdēt. Kā otra aktuālākā problēma jāmin iedzīvotāju neinformēšana par iespējām saņemt sociālo palīdzību un par sociālās palīdzības pieprasīšanas kārtību. Tāpēc informāciju par iespējām saņemt sociālo palīdzību iedzīvotājiem ļoti bieži sniedz VCB darbinieki.

Persona K. vērsās savas pilsētas sociālajā dienestā ar lūgumu sniegt sociālo palīdzību. Pēc mutvārdu atteikuma saņemšanas K.

vērsās VCB ar lūgumu sniegt informāciju par iespējām saņemt sociālo palīdzību.

VCB nosūtīja K. normatīvos aktus, kuri nosaka pašvaldības pienākumus sociālās palīdzības sniegšanā un sociālās palīdzības pieprasīšanas kārtību. VCB arī sazinājās ar attiecīgo pašvaldību.

Pēc VCB iesaistīšanās lietas risināšanā K. saņēma sociālo palīdzību no pašvaldības.

Saskaņā ar likuma "Par sociālo drošību" 2. panta 6. punktu sociālajam darbiniekam, izvērtējot nepieciešamību personai saņemt pašvaldības palīdzību, katram gadījumam ir jāpieiet individuāli, un tas ir viens no sociālās palīdzības sniegšanas pamatprincipiem. VCB konstatē, ka diemžēl ne vienmēr minētais princips tiek ievērots.

Taču, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, rakstveida sūdzību skaits par pašvaldību palīdzības sniegšanu ir samazinājies gandrīz divas reizes. VCB uzskata, ka galvenais tā iemesls ir 2004. gada 17. februārī spēkā stājušies Rīgas Domes saistošie noteikumi, kas regulē sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sniegšanu Rīgā. 2004. gada 17. februārī Rīgas Dome pieņēma noteikumus par garantēto minimālo ienākumu līmeni Rīgā, par Rīgas pašvaldības pabalstu veselības aprūpei, par dzīvokļa pabalstu Rīgas iedzīvotājiem un noteikumus par transporta pakalpojumu samaksas kārtību Rīgas pašvaldībā personām, kurām ir apgrūtināta pārvietošanās un kuras nevar pārvietoties ar sabiedrisko transportu. Līdz ar šo tiesību aktu

pieņemšanu ir nostiprināti vienoti kritēriji sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sniegšanai Rīgā, kas veicina vienlīdzīgu attieksmi pret klientiem. Pozitīvi vērtējams arī tas, ka Rīgas Domes saistošajos noteikumos, kas reglamentē sociālās palīdzības sniegšanu, ir iestrādāta Administratīvā procesa likuma normās noteiktā pārsūdzības kārtība.

Liela nozīme iedzīvotāju sociālo tiesību ievērošanas veicināšanā ir dažādu valsts un pašvaldību institūciju sadarbībai. VCB īpaši vēlas atzīmēt Rīgas Vidzemes priekšpilsētas sociālo dienestu, ar kura darbiniekiem 2004. gadā VCB rīkoja regulāras tikšanās un apsprieda aktuālākās problēmas sociālās palīdzības sniegšanā.

● Valsts pabalsti

Saistībā ar valsts pabalstiem visvairāk sūdzību 2004. gadā tika saņemts par personas tiesībām uz bezdarbnieku pabalstu.

VCB vērsās persona D., kurš invaliditātes laikā bija darba tiesiskajās attiecībās sešus mēnešus. D. zaudēja darbu, reģistrējās Nodarbinātības valsts aģentūrā (turpmāk – NVA) un lūdza piešķirt bezdarbnieka pabalstu. Tā kā par D. sociālās iemaksas bezdarba gadījumam bija veiktas mazāk nekā deviņus mēnešus, viņam nebija tiesību uz bezdarbnieka pabalstu.

Dažas dienas pēc reģistrēšanās NVA D. izmeklēja Valsts darbaspēju ekspertīzes ārstu komisija un nolēma viņam nepagarināt invaliditātes grupu. Saskaņā ar likumu "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam" bezdarbniekam, par kuru pēdējo 12 mēnešu periodā pirms bezdarbnieka statusa iegūšanas dienas iemaksas bezdarba gadījumam nav veiktas vai ir veiktas mazāk nekā deviņus mēnešus, ir tiesības uz bezdarbnieka pabalstu, ja attiecīgajā periodā viņš pēc invaliditātes ir atguvis darbaspējas.

Lai D. iegūtu tiesības uz bezdarbnieka pabalstu kā invalīds, kurš atguvis darbaspējas, viņam bija jāreģistrējas NVA viena mēneša laikā no darbaspēju atgūšanas dienas. Tā kā

viņš NVA ir reģistrējies jau pirms darbaspēju atgūšanas, Rēzeknes Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (turpmāk – VSAA) nodaļa atteica viņam bezdarbnieka pabalsta piešķiršanu.

VCB uzskata, ka likuma burtiskā piemērošana rada personas tiesību aizskārumu, un lūdza Rēzeknes VSAA nodaļu pieņemt pēc iespējas lietderīgāku un taisnīgāku lēmumu šajā lietā. Diemžēl Rēzeknes VSAA nodaļa uzskatīja, ka atteikums ir likumīgs un pamatots. Tāpēc VCB palīdzēja D. sagatavot iesniegumu administratīvajai rajona tiesai, lai apstrīdētu atteikumu.

2004. gadā VCB konstatēja, ka VSAA, rūpīgi neizvērtējot visus lietas apstākļus, dažkārt nepamatoti prasa no bezdarbniekiem pārmaksāt bezdarbnieka pabalsta atmaksu. Likuma "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam" 16. panta pirmā daļa nosaka, ka ieturējumus no bezdarbnieka pabalsta var izdarīt, pamatojoties uz tiesas nolēmumiem un citu institūciju (amatpersonu) nolēmumiem, kurus izpilda normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā, kā arī Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras ģenerāldirektora vai viņa pilnvarotas amatpersonas rīkojumu, lai piedzītu tās bezdarbnieka pabalsta summas, kas bezdarbniekam pārmaksātas viņa vainas dēļ, ja viņš sniedzis nepatiesu

vai nepilnīgu informāciju vai nav paziņojis par pārmaiņām, kuras ietekmē tiesības uz pabalstu.

Persona L. vērsās VCB sakarā ar viņai pārmaksātā bezdarbnieka pabalsta ieturēšanu. L. bezdarbnieka statuss piešķirts no 2003. gada 7. novembra, savukārt 2003. gada 24. novembrī VSAA nolēma izmaksāt L. bezdarbnieka pabalstu no 2003. gada 11. novembra, ja no NVA būs saņemts apstiprinājums par bezdarba periodu un no Valsts ieņēmumu dienesta – ziņas par darba ņēmēja statusa zaudēšanu. Lai gan saņemtās ziņas no darba devēja norādīja, ka L. darba ņēmēja statusu ir zaudējusi tikai 2003. gada 1. decembrī, VSAA uzsāka bezdarbnieka pabalsta izmaksāšanu L. no 2004. gada 11. novembra, un bezdarbnieka pabalsts tika maksāts 8 mēnešus. Taču 2004. gada 6. septembrī VSAA izdeva paziņojumu par bezdarbnieka pabalsta pārmaksu, kurā pieprasīts atmaksāt visu izmaksāto bezdarbnieka pabalsta summu par 8 mēnešiem – 229,20 latu.

VCB uzskatīja, ka VSAA lēmums nebija pamatots, un norādīja šai institūcijai, ka nepatiesas informācijas sniegšanā nevar vainot vienīgi L., jo VSAA bija jāpārlicinās par darba ņēmēja statusa zaudēšanu. Turklāt, tā kā L. ir zaudējusi darba ņēmēja statusu 2003. gada 1. decembrī, tad no šā brīža viņai bija tiesības saņemt bezdarbnieka pabalstu. VCB arī norādīja, ka likumīgs pamats ieturēt no L. bezdarbnieka pabalsta pārmaksu bija par laika posmu no 2003. gada 11. novembra līdz 2003. gada 1. decembrim.

VSAA ņēma vērā VCB viedokli un atcēla agrāk izdoto rīkojumu par visa izmaksātā bezdarbnieka pabalsta pārmaksu un izdeva jaunu administratīvo aktu par bezdarbnieka pabalsta pārmaksas ieturēšanu par laiku no 2003. gada 11. novembra līdz 2003. gada 1. decembrim 25,20 latu apmērā.

2004. gadā ļoti aktuāli bija jautājumi, kas saistīti ar bērna piedzimšanas pabalstu piešķiršanu. Sūdzības tika saņemtas gan no mātēm, kuras atrodas ieslodzījuma vietā, gan specializētā civildienesta ierēdnēm.

Ilģuciema cietuma apmeklējuma laikā VCB darbinieki saņēma personas V. iesniegumu, kurā lūgts izvērtēt, vai VSAA atteikums izmaksāt bērna piedzimšanas pabalstu, pamatojot ar to, ka gan māte, gan bērns atrodas pilnā valsts apgādībā, ir likumīgs.

VCB uzskata, ka VSAA nebija likumīga pamata atteikt bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanu, jo ne Valsts sociālo pabalstu likumā, ne MK noteikumos Nr. 381 "Noteikumi par bērna piedzimšanas pabalsta apmēru, tā pārskaitīšanas kārtību un pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību" nav minēti nekādi izņēmumi pabalsta piešķiršanai. Valsts sociālo pabalstu likuma 4. panta trešā daļa nosaka, ka tiesības uz bērna piedzimšanas, bērna kopšanas un ģimenes valsts pabalstu ir visām šā panta pirmajā daļā minētajām personām, ja to bērniem piešķirts personas kods, bet 20. panta pirmajā daļā ir norādīti tie gadījumi, kuros pārtrauc regulāri izmaksājamo valsts sociālo pabalstu izmaksu, piemēram, ģimenes valsts pabalsta izmaksu. Šajā pantā minēts gadījums, kad pabalsta izmaksu pārtrauc uz laiku, kamēr pabalsta saņēmējs vai bērns, par kuru tiek maksāts pabalsts, atrodas pilnā valsts apgādībā. Taču šis pants nav attiecināms uz bērna piedzimšanas pabalsta izmaksu, jo šo pabalstu nekādā gadījumā nevar uzskatīt par regulāri izmaksājamo valsts pabalstu.

VCB secināja, ka šāds atteikums ir nelikumīgs, un izskaidroja V. VSAA lēmuma pārsūdzības iespējas. Pārsūdzot VSAA lēmumu, V. bērna piedzimšanas pabalstu saņēma.

Savukārt, lai risinātu problēmu, kas saistīta ar specializētā civildienesta ierēdņu (policistu, robežsargu u.c. ierobežojumu tiesībās saņemt Valsts civildienesta likumā paredzēto bērna piedzimšanas pabalstu sešu mēnešalgu apmērā, VCB 2004. gada 29. jūnijā rīkoja apaļā galda diskusiju. Tajā piedalījās pārstāvji no Bērnu un ģimenes lietu ministrijas, Iekšlietu ministrijas, Valsts policijas, Drošības policijas, Valsts robežsardzes, Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta, Valsts civildienesta pārvaldes, Valsts kancelejas un tiesu iestādēm.

Valsts civildienesta likums paredz, ka ierēdnis bērna piedzimšanas gadījumā saņem pabalstu sešu mēnešalgu apmērā. Diemžēl šī norma tika piemērota tikai attiecībā uz vispārējā civildienesta ierēdņiem, savukārt specializētajiem ierēdņiem šis pabalsts tika liegts. Kā pamatojums tika minēts, ka jautājumam par sociālām tiesībām un garantijām specializētā dienesta ierēdņiem ir jābūt atrunātam speciālajos likumos – piemēram, likumā "Par policiju", Robežsardzes likumā u.c. Taču Latvijas tiesās ir izskatītas vairākas lietas par pabalsta piešķiršanu specializētā dienesta ierēdņiem bērna piedzimšanas gadījumā, un gandrīz visos gadījumos šis prasības tika apmierinātas.

Lai arī diskusijas rezultātā netika pieņemts vienots viedoklis, izskanēja vairāki risinājuma varianti. Viens no veidiem – vērsties Satversmes tiesā par iespējamo diskrimināciju. Otrs variants – paātrināt speciālas koncepcijas par pabalstu piešķiršanu izskatīšanu valdībā un tās ieviešanu. Visbeidzot – specializētā civildienesta ierēdņiem tiesas ceļā piedzīt no darba devējiem šo kompensāciju.

VCB ir gandarīts, ka 2004. gada nogalē tika izdarīti grozījumi likumos, kas reglamentē specializēto civildienestu, paredzot, ka arī specializētā civildienesta ierēdņiem ir tiesības uz tādu pašu pabalstu bērna piedzimšanas gadījumā kā vispārējā civildienesta ierēdņiem. Līdz ar to specializētā civildienesta ierēdņiem vairs nav šis jautājums jārisina, vērsoties tiesā.

Asas diskusijas 2004. gadā izraisīja arī Ministru kabineta lēmums mainīt līdzšinējo kārtību un paredzēt, ka bērna piedzimšanas pabalsta apmērs netiks diferencēts atkarībā no tā, kad sievietei sakarā ar grūtniecību uzsākta medicīniskā aprūpe ārstniecības iestādē. Vairāki deputāti aicināja Ministru kabinetu pārskatīt šo lēmumu. Arī VCB par šo jautājumu Ministru prezidentam nosūtīja savu viedokli, kurā norādīja, ka līdzšinējā kārtība bija pretrunā ar Satversmes 91. pantā ietvertu tiesiskās vienlīdzības principu. Bērna piedzimšanas pabalsta mērķis ir nodrošināt ģimeni ar līdzekļiem zīdaiņa pūriņa iegādei, un šim mērķim nepie-

ciešamā naudas summa nav saistīta ar laiku, kad māte stājusies grūtniecības uzskaitē. Neatkarīgi no šā laika zīdaiņu vajadzības ir vienādas. Šāda pabalsta diferencēšana ir nesamērīga arī tāpēc, ka atkarībā no laika, kad māte stājusies grūtniecības uzskaitē, bērna piedzimšanas pabalsta apmērs atšķiras divas reizes. Ir nepieciešams stimulēt mātes laikus stāties uzskaitē, taču tas nevar būt šā pabalsta uzdevums. Turklāt nav arī pētījumu, kas apliecinātu, ka tieši lielāks pabalsts ir vienīgais iemesls, kāpēc daudz vairāk sieviešu laikus stājas grūtniecības uzskaitē. Jāņem vērā, ka kopš deviņdesmito gadu vidus, kad tika ieviesta šāda bērna pabalsta diferencēšana, ir mainījušies daudzi apstākļi. Ir mainījusies cilvēku attieksme pret ģimenes plānošanu, līdz ar to arī tas varētu būt iemesls, kāpēc daudz vairāk sieviešu laikus stājas grūtniecības uzskaitē. Ņemot vērā iepriekšminēto, VCB uzskatīja, ka nav jāpārskata 2004. gada 14. septembra grozījumi Ministru kabineta noteikumos Nr. 381 "Noteikumi par bērna piedzimšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību".

Taču VCB savā viedoklī norādīja, ka atzīst, ka ir ļoti svarīgi rūpēties par to, lai mātes laikus stātos grūtniecības uzskaitē. Tāpēc VCB atbalstīja ideju par alternatīviem risinājumiem, kuru izskatīšanai tika veidota darba grupa. Tāpat VCB aicināja izvērtēt jau esošos stimulus (piemēram, par 14 dienām garāku apmaksātu grūtniecības atvaļinājumu) un iespēju pastiprināt to darbību. VCB aicināja pievērst uzmanību arī sabiedrības informēšanai par to, kāpēc ir svarīgi stāties grūtniecības uzskaitē pēc iespējas ātrāk.

VCB arī aktīvi darbojās Labklājības ministrijas izveidotajā darba grupā, kas mēģināja atrast alternatīvus risinājumus, lai stimulētu topošās mātes laikus stāties grūtniecības uzskaitē. Darba grupa izstrādāja vairākus alternatīvus risinājumus, kas tika piedāvāti Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai. Arī darba grupa atzina, ka ļoti nozīmīga šā mērķa sasniegšanai ir sabiedrības informēšana par riskiem un ieguvumiem, laikus stājoties grūtniecības uzskaitē.

Plašas diskusijas Latvijas sabiedrībā izraisīja arī VCB ļoti pozitīvi vērtētā ideja par valsts sociālo pabalstu palielināšanu ģimenēm pēc bērna piedzimšanas. Konceptijā, kas paredzēja šīs izmaiņas, bija paredzēti vairāki pabalstu aprēķināšanas varianti. To skaitā – piešķirt visiem vienāda lieluma pabalstu vai arī pabalsta apjomu diferencēt atkarībā no vecāka veiktajām sociālajām iemaksām. Atbildot uz LR Labklājības ministrijas un vairāku privātpersonu lūgumu, VCB izvērtēja paredzētās kārtības (bērna kopšanas pabalsts tiek aprēķināts, vadoties no vecāka veiktajām sociālajām iemaksām) atbilstību cilvēktiesību principiem.

VCB savā viedoklī, kas tika nosūtīts atbildīgajām institūcijām, kā arī plašsaziņas līdzekļiem, atzina, ka, pieņemot diferencētu bērna kopšanas pabalsta aprēķināšanas kārtību, netiek pārkāpts Satversmes 91. pants, kas nosaka diskriminācijas aizliegumu. VCB uzskatīja, ka bērna kopšanas pabalsta mērķis ir kompensēt ienākumu zudumu, kas personai radies sakarā ar nespēju bērna kopšanas laikā strādāt algotu darbu, un, vadoties no šā mērķa, nevar apgalvot, ka nodarbinātas un nenodarbinātas personas atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos.

Šī koncepcija tika izstrādāta, lai risinātu nelabvēlīgo demogrāfisko situāciju Latvijā. Tas, ka zemais dzimstības līmenis nenodrošinās paaudžu nomaiņu nākotnē, valstij var radīt nopietnas ekonomiskas problēmas. VCB uzskatīja, ka tieši diferencēta bērnu pabalsta aprēķināšanas kārtība ir efektīvākais līdzeklis koncepcijas mērķa sasniegšanai un stimulēs dzimstību visās personu grupās – gan starp iedzīvotājiem ar zemākiem ienākumiem, jo pabalsta minimālais apmērs tiek būtiski paaugstināts, gan personu grupā ar vidēju un augstu ienākumu līmeni, jo ļaus saglabāt iepriekšējo dzīves līmeni. Diferencētā pabalsta aprēķināšanas kārtība veicinātu nodokļu maksāšanu un uzlabotu cīņu ar tā sauktajām aplokšņu algām.

Vienlaikus VCB atzina, ka valstij būtu vairāk jādomā arī par citiem pasākumiem, kas veicinātu tādu apstākļu veidošanos, kuri nodrošinātu ģimenēm ar bērniem cilvēka cienīgu dzīves līmeni. Ģimenes ar bērniem šobrīd ir viena no sociālās atstumtības riska grupām, un tikai tad, ja personas būs pārliecinātas, ka tās ar savu darbu būs spējīgas nopelnīt tik daudz, lai nodrošinātu bērniem atbilstošu dzīves līmeni no to piedzimšanas brīža līdz pilngadības sasniegšanai, dzimstības līmenis būtiski paaugstināsies.⁹

● Tiesības uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 23. pants

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 6. pants

Eiropas Sociālā harta

Latvijas Republikas Satversmes 106., 107. un 108. pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 23. pants paredz: "Katram cilvēkam ir tiesības uz darbu, uz brīvu darba izvēli, uz taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem un uz aizsardzību pret bezdarbu. Katram cilvēkam, bez jebkādas diskriminācijas, ir tiesības uz vienādu atlīdzību par līdzvērtīgu darbu."

LR Satversmes 106. pants nosaka: "Ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai. Piespiedu darbs ir aizliegts. Par piespiedu darbu netiek uzskatīta iesaistīšana katastrofū un to seku likvidēšanā un nodarbināšana saskaņā ar tiesas nolēumu."

LR Satversmes 107. pants nosaka: "Ikvienam darbiniekam ir tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu, kas nav mazāka par valsts noteikto minimumu, kā arī tiesības uz iknedēļas brīvdienām un ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu."

LR Satversmes 108. pants nosaka: "Strādājošajiem ir tiesības uz koplīgumu, kā arī tiesības streikot. Valsts aizsargā arodbiedrību brīvību."

2004. gadā VCB tika saņemtas 53 rakstveida sūdzības un sniegtas 165 mutvārdu konsultācijas par tiesību uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem iespējamiem pārkāpumiem. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, rakstveida sūdzību skaits ir pieaudzis, bet mutvārdu konsultāciju skaits – samazinājies.

Saņemtās rakstveida sūdzības un sniegtās mutvārdu konsultācijas par tiesību uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem pārkāpumiem

Saistībā ar tiesībām uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem 2004. gadā ļoti daudz sūdzību tika saņemts par dažādām konfliktsituācijām starp darba ņēmēju un darba devēju un darbinieku pazemošanu. Satversmes 94. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību, un tas attiecas arī uz darba vietām. Darbinieku pret psiholoģisko teroru aizsargā arī Darba likums. Noslēdzot darba līgumu ar darbinieku, darba devējs apņemas nodrošināt darbiniekam taisnīgus, drošus un veselībai nekaitīgus darba apstākļus, kas ietver arī labvēlīgu psiholoģisko atmosfēru. Jāņem vērā arī Satversmes 95. pantā noteiktais, ka valsts aizsargā cilvēka godu un cieņu.

VCB vērsās persona A. un norādīja, ka pēc darba līguma uzteikšanas viņas bijušais darba devējs (Botāniskais dārzs) izdevis rīkojumu, kurā cita starpā norādīts – sakarā ar to, ka bijusī darbiniece nav nokārtojusi savas saistības pret Botānisko dārzu, aizliegt iesniedzēju ielaist Botāniskā dārza teritorijā. A. paskaidroja, ka viņas kabinetam uzlikta piekarināmā atslēga un viņa nav varējusi atgūt savas personiskās lietas. Viņa vairākkārt gājusi runāt ar

darba devēju, taču darba devējs atteicies viņu pieņemt. Līdz ar to iesniedzēja nevarēja nodot atslēgas un nokārtot savas saistības. Par darba līguma uzteikuma atzīšanu par spēkā neesošu viņa iesniegusi prasību tiesā.

VCB sazinājās ar darba devēju un norādīja, ka no rīkojuma teksta izriet aizliegums iesniedzējai apmeklēt visu Botāniskā dārza teritoriju, nevis tikai dienesta lietošanai paredzētās telpas. Tas ir pretrunā ar Satversmes 97. pantā garantēto pārvietošanās brīvību un ir atceļams vai precizējams. VCB norādīja, ka jautājumi par atslēgu un caurlaides nodošanu risināmi likumā noteiktā kārtībā, nevis izdodot prettiesisku rīkojumu, kas liedz iesniedzējai apmeklēt Botānisko dārzu. Tā kā ar iesniedzēju uzteikts darba līgums, darba devējam ir tiesības anulēt caurlaidi iekļūšanai Botāniskā dārza telpās, kas nav paredzētas publiskai apmeklēšanai, un, ja iesniedzēja atsakās izsniegt viņas valdījumā esošo Botāniskā dārza īpašumu, darba devējam ir tiesības tiesas ceļā panākt minēto lietu nodošanu. Tas pats attiecas arī uz darbinieka personiskajām mantām.

Pēc VCB iejaukšanās rīkojums tika atcelts, bet tiesā pusēm izdevās panākt mierizlīgumu.

2004. gadā aktualitāti saglabāja arī problēmas saistībā ar darbinieku, viņuprāt, nepamatotu atlaišanu. Taču šādu sūdzību skaits pēdējos gados samazinās, un VCB secina, ka iedzīvotāji aizvien labāk apzinās, ka šādās situācijās mierizlīgums parasti nav iespējams un atjaunošanu darbā var panākt vienīgi ar tiesas spriedumu. Bieži darbinieki vērsās VCB kā pēdējā iestādē gadījumos, kad pēc darba devēja lūguma, spiediena vai nezināšanas dēļ ir uzrakstījuši atlūgumu un vēlāk pārdomājuši. Taču, ja darba devējs atsakās anulēt atlūgumu, VCB šādās situācijās nevar palīdzēt.

No lauku reģioniem, kur cilvēku informētības līmenis par viņu tiesībām ir zemāks nekā pilsētās, vēl joprojām tiek saņemtas sūdzības par darba līgumu neslēgšanu. Tā kā gadījumu, kad darba devējs nav veicis savus likumā noteiktos pienākumus, izvērtēšana neietilpst VCB kompetencē, šīm personām tika ieteikts vērsties Valsts darba inspekcijā ar lūgumu veikt pārbaudi. Ar šo institūciju VCB ir izveidojusies laba sadarbība, un

kopīgi tika veikta vairāku sūdzību par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem pārbaude.

VCB saņēma iesniegumu, kurā norādīts uz iespējamo diskrimināciju. Daļa no dokeriem mehānizatoriem saņēma 1,65 latus stundā, bet daļa – tikai 1,25 latus stundā par vienu un to pašu darbu, strādājot ar vienu un to pašu tehniku.

VCB vērsās Kurzemes reģionālajā Valsts darba inspekcijas nodaļā ar lūgumu pārbaudīt ar darbiniekiem noslēgtos līgumus. Pārbaudē tika konstatēts, ka visiem minētās profesijas darbiniekiem noteikta vienāda stundas tarifa likme, taču algas izmaksas summas ir dažādas. Atšķirīgo summu sastāda piemaksas par nakts darbu, par profesijas klasi un par darbu īpašos apstākļos. Inspekcija norādīja, ka lielāko izmaksu summu starpību sastāda "piemaksu koeficientu" sistēma, kura uzņēmumā izstrādāta un ieviesta saskaņā ar uzņēmuma dokeru mehānizatoru darba samaksas nolikumu.

Lai noskaidrotu, kā tiek veidota "piemaksu koeficientu" sistēma, VCB vērsās pie darba devēja ar lūgumu nosūtīt dokeru mehānizatoru darba samaksas nolikuma kopiju, kā arī sniegt skaidrojumu par "piemaksu koeficientu" sistēmu un profesijas klases piešķiršanas kritērijiem. Darba devējs norādīja, ka piemaksu sistēma uzņēmumā veidota ar arodbiedrības piekrišanu, lai materiāli atbalstītu labākos darbiniekus.

Pēc lietas materiālu izvērtēšanas VCB nekonstatēja cilvēktiesību pārkāpumus, nosakot atalgojuma sistēmu dokeriem mehānizatoriem, taču ieteica darba devējam iesaistīt arodbiedrības pārstāvjus gan kvalifikācijas klases noteikšanā, gan paaugstināto koeficientu noteikšanā, kā arī informēt darbiniekus par atalgojuma sistēmu.

Samērā daudz sūdzību tika saņemts par nepareizi aprēķinātu darba samaksu un atvaļinājuma apmaksu. Aktuāls jautājums bija darba samaksa par virsstundām un nakts darbu speciālā civildienesta ierēdņiem.

VCB vērsās sabiedriskās organizācijas pārstāvji un norādīja, ka, lai gan likuma "Par policiju" 26. pantā noteikta 40 stundu darba nedēļa,

policisti strādā vairāk par 160 stundām mēnesī, taču par virsstundu darbu netiek maksāts.

Atbildot uz VCB lūgumu, Iekšlietu ministrija informēja, ka policisti ir speciālā civildienesta ierēdņi un līdz ar to uz viņiem neattiecas Darba likuma normas. Speciālajos normatīvajos aktos, kas regulē policistu atalgojumu, nav noteiktas piemaksas par virsstundu darbu, toties policisti saņem dažādas speciālās piemaksas.

Vadoties no Valsts civildienesta likuma 2. panta 4. daļas, kas nosaka, ka valsts civildienesta tiesiskajās attiecībās piemērojamas darba tiesiskās attiecības regulējošo normatīvo aktu normas, kas nosaka darba un atpūtas laiku, darba samaksu, darbinieka materiālo atbildību un termiņus, ciktāl to nenosaka šis likums, VCB tomēr uzskata, ka attiecībā uz policistu samaksu par virsstundu un nakts darbu piemērojamas Darba likuma normas. Ja policistiem ir jāstrādā virsstundas un tās netiek kompensētas, piešķirot brīvdienas citā laikā, ir pārkāptas Satversmes 107. pantā garantētās tiesības uz iknedēļas brīvdienām. VCB ieteica policistiem vērsties tiesā.

Salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, ir pieaudzis sūdzību skaits par zemo atalgojumu. Tā iemesls – pieaugoša dzīves dārdzība un nemainīgais atalgojums daudzās profesijās strādājošajiem. VCB ir vērsušies gan zinātnieki un mediķi, gan bibliotēku darbinieki. Latvija kā ANO Ekonomiskā, sociālā un kultūras pakta dalībvalsts ir apņēmusies atzīt katra tiesības uz taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem, kas sekmē it īpaši atlīdzību, kura nodrošina visiem strādājošajiem vismaz apmierinošu eksistenci viņiem pašiem un viņu ģimenēm saskaņā ar šā pakta noteikumiem. Taču ekonomiskās situācijas dēļ Latvija nav ratificējusi Eiropas Sociālās hartas 4. panta 1. punktu, kas paredz atzīt strādājošo tiesības uz atalgojumu, kas nodrošinātu tiem un to ģimenēm pienācīgus dzīves apstākļus, bet Satversmes 107. pantā garantējusi darba samaksu, kas nav mazāka par valsts noteikto minimumu. Saskaņā ar MK noteikumiem minimālā mēneša darba alga normālā darba laika ietvaros ir 80 latu, līdz ar to Latvija savas saistības formāli nepārkāpj. VCB uzskata, ka viens no zemo algu problēmas risinājuma variantiem varētu būt

minimālās darba algas palielināšana līdz iztikas minimumam, kas būtu jārīcina valdības līmenī.

Pēc 2004. gada 1. maija aktuāls kļuva jautājums par atalgojuma sistēmu brīvības atņemšanas vietās, jo stājās spēkā grozījumi Ministru kabineta 2002. gada 19. februāra noteikumos Nr. 74 "Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs". Tajos paredzēts, ka notiesātā minimālā mēneša darba alga un minimālā stundas tarifa likme nedrīkst būt mazāka par 40% no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas (stundas tarifa likmes) valstī. Par šo jautājumu VCB saņēma vairākas sūdzības no ieslodzījuma vietām – tajās personas puda viedokli par iespējamo diskrimināciju attiecībā pret citiem strādājošiem.

Jau iepriekšminēto noteikumu sagatavošanas posmā VCB norādīja, ka 40% no minimālās darba algas valstī ir neadekvāti maza summa, kas neveicina ieslodzīto vēlēšanos strādāt, turklāt pēc atbrīvošanas notiesātais var saņemt niecīgu bezdarbnieka pabalstu, kas liedz viņam uzsākt pilnvērtīgu dzīvi un ietekmē visas sabiedrības drošību. Situācija, kad privātais uzņēmējs maksā atšķirīgu algu darbiniekiem, kas veic vienādas vērtības darbu, ir pretrunā arī ar Satversmē un starptautiskajos dokumentos nostiprināto taisnīgu darba apstākļu principu. Bez tam privātais darba devējs var iedzīvoties, maksājot ieslodzītajiem ievērojami mazāku darba algu nekā citiem darbiniekiem par to pašu darbu. Kā viens no risinājuma veidiem tika piedāvāts noteikt ieturējumus no privātajā sfērā nodarbināto ieslodzīto algām viņu uzturēšanās izdevumu segšanai, kā tas notiek lielākajā daļā valstu, taču šis priekšlikums netika atbalstīts. VCB analizē šo situāciju un apsver iespēju 2005. gadā vērsties Satversmes tiesā.

Iedzīvotāji 2004. gadā interesējās arī par to, kādos gadījumos darba devējs var atlaist darbiniekus, kādas sociālās garantijas ir bezdarbniekiem, kā rīkoties konfliktu gadījumos. Lielākā daļa no iesniegumos aprakstītajām problēmām nav vērtējama kā cilvēktiesību pārkāpums, taču, ievērojot Satversmes 90. pantā noteikto, ka ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības, VCB sniedza nepieciešamo informāciju un padomu, kā rīkoties šādos gadījumos.

● Tiesības uz mājokli

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 11. pants

Eiropas Sociālās hartas 16. pants

Likums "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā"

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 11. panta 1. daļa nosaka: "Šā pakta dalībvalstis atzīst katra tiesības uz viņa un viņa ģimenes atbilstošu dzīves līmeni, ieskaitot atbilstošu uzturu, apģērbu un mājokli, un tiesības pastāvīgi uzlabot dzīves apstākļus. Dalībvalstis veiks nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu šo tiesību īstenošanu."

Eiropas Sociālās hartas 16. pants paredz: "Lai nodrošinātu apstākļus, kas nepieciešami pilnīgai ģimenes kā sabiedrības pamatvienības attīstībai, Līgumslēdzējas puses apņemas veicināt ģimenes dzīves ekonomisko, juridisko un sociālo aizsardzību ar tādiem līdzekļiem kā ģimeņu pabalsti, fiskālie atvieglojumi, dzīvojamā fonda nodrošināšana ģimenēm, pabalsti jaunlaulātajiem un citiem piemērotiem līdzekļiem."

Par problēmām, kas saistītas ar tiesībām uz mājokli, 2004. gadā VCB saņēma 127 rakstveida sūdzības un sniedza 820 mutvārdu konsultācijas. Rakstveida sūdzību skaits, salīdzinot ar 2004. gadu, ir samazinājies par 12%, bet sniegto mutvārdu konsultāciju skaits palielinājies par 9%.

No 2004. gadā izskatītajām sūdzībām par šo tēmu 23 sūdzības tika atrisinātas, 65 – izbeigtas ar ieteikumu, bet 34 – atteiktas kā nepamatotas.

VCB 2004. gadā galvenokārt vērsās sociāli mazaizsargātas personas – pensionāri, invalīdi, maznodrošināto ģimeņu locekļi, kurās ir nepilngadīgi bērni, un no ieslodzījuma vietām atbrīvotas personas. Samērā daudz iesniegumu tika saņemti arī no denacionalizētu namu īrniekiem un dzīvokļu īpašniekiem, kas nav sociāli mazaizsargātas personas. Analizējot saņemtās sūdzības pēc satura, VCB konstatē, ka lielākās problēmas iedzīvotājiem sagādā iespējamie pārkāpumi saistībā ar pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā. Par šo tēmu saņemtas 62 rakstveida sūdzības un sniegtas 259 mutvārdu konsultācijas – no tām 23 rakstveida sūdzības iesniedza no ieslodzījuma vietām atbrīvotās personas, un šai iedzīvotāju kategorijai tika sniegtas arī 78 mutvārdu konsultācijas.

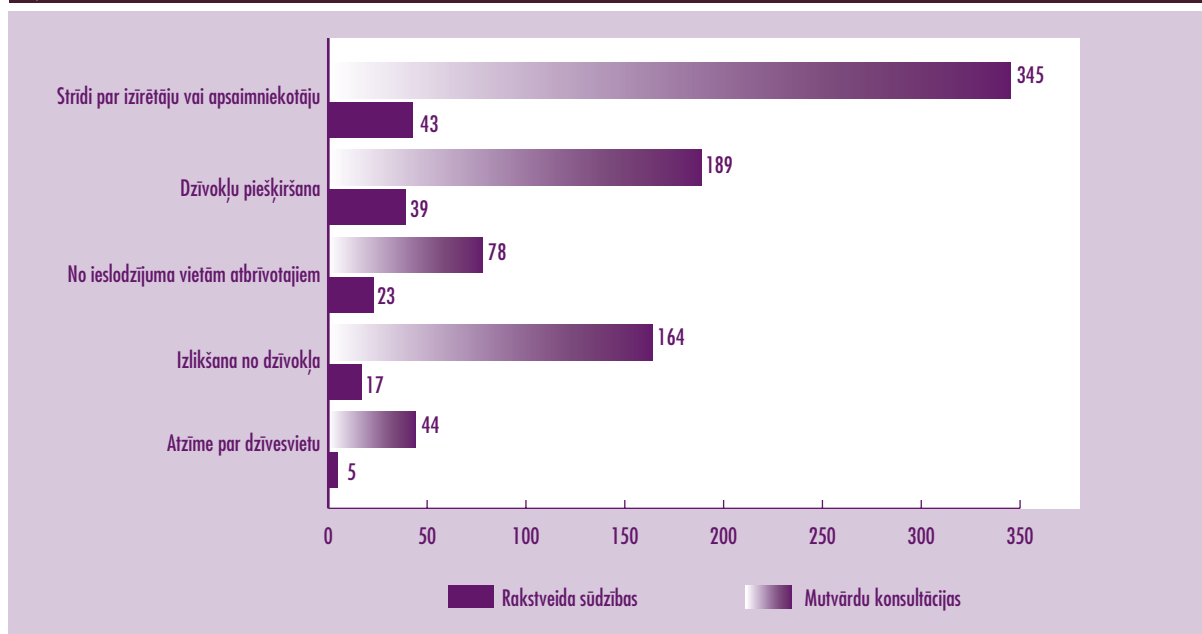
Saņemtās rakstveida sūdzības un sniegtās mutvārdu konsultācijas par tiesību uz mājokli pārkāpumiem

Salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, arī 2004. gadā VCB daudz sūdzību saņēma par pašvaldības piešķirto dzīvojamo telpu atbilstību dzīvošanai derīgas telpas nosacījumiem. Iepazīstoties ar šo lietu apstākļiem, VCB secina, ka saglabājas pašvaldību piešķirto mājokļu kvalitātes pasliktināšanās tendence.

Saņemto rakstveida sūdzību un sniegto mutvārdu konsultāciju par tiesību uz mājokli pārkāpumiem sadalījums

VCB vērsās persona V., attiecībā uz kuru likumīgā spēkā bija stājies tiesas spriedums par dzīvojamās telpas īres līguma izbeigšanu sakarā ar īres un komunālo maksājumu parādu un izlikšanu no šīs dzīvojamās telpas. Tiesas spriedumā bija ietverta atruna, ka sprieduma izpilde atliekama līdz brīdim, kamēr Rīgas Dome ierādīs iesniedzējai citu dzīvošanai derīgu dzīvojamo telpu. Pēc tiesas sprieduma stāšanās spēkā V. attiecīgajā pašvaldībā tika reģistrēta pašvaldības palīdzības saņemšanai dzīvokļa jautājuma risināšanā kā maznodrošināta invalīde, kas izlikta no dzīvojamās telpas sakarā ar īres un komunālo maksājumu parādu.

Pēc reģistrācijas iesniedzējai tika izsniegti trīs dzīvojamo telpu apskates norīkojumi. V. iepazīnās ar šīm dzīvojamām telpām un no visiem trim variantiem atteicās, jo neviens no tiem neatbilda dzīvošanai derīgas dzīvojamās telpas nosacījumiem. Vienā no piedāvātajām dzīvojamām telpām krāsns bija izdemolēta, nebija plīts, izlietnei nebija kanalizācijas notekcaurules, bet elektrības skaitītājs bija demontēts. Otra dzīvojamā telpa bija izbūvēta bēniņos ar nesamērīgi zemiem griestiem, bet durvīs izveidojies tik liels caurums, ka varēja iekāpt dzīvoklī un izkāpt, neatslēdzot ārdurvis. Bez tam tualetes telpa atradās divus stāvus zemāk, bet izlietne – kāpņu telpā, un uz to nebija nodro-

šināta ūdens padeve. Trešajā piedāvātajā dzīvojamā telpā bija iespējama tikai malkas apkure, kas uzliek izīrētājam pienākumu nodrošināt īrniekam novietni malkas glabāšanai. Šai dzīvojamai telpai domātajai malkas novietnei daļa jumta bija nobrukusi, tādējādi malkas uzglabāšanu padarot neiespējamu. Tualetes telpa izvietota pagalmā un nebija izmantojama, jo grīda tajā izpuvusi un draudēja iebrūkt.

Iesniedzēja pēc piedāvāto telpu apskates rakstveidā norādīja pašvaldībai uz minētajām problēmām, taču no pašvaldības puses nekāda rīcība problēmas risinājumam nesekoja.

VCB vērsās attiecīgajā pašvaldībā, norādīja uz starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos un nacionālajā likumdošanā ietvertajiem dzīvošanai derīgas telpas nosacījumiem, lūdza pārbaudīt iesniedzējas sūdzībā minētos faktus un apstiprinošas atbildes rezultātā rekomendēja pašvaldībai piedāvāt iesniedzējai dzīvošanai derīgu dzīvojamo telpu.

Tiesības uz mājokli pieder pie sociālo tiesību sfēras, kas ir specifiska ar to, ka starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ir noteikts tikai šo tiesību minimālais standarts. Šāds regulējums izstrādāts, jo katrai valstij ir raksturīgi specifiski apstākļi, atšķirīga ekonomiskā situācija un pie-

ejamie resursi. Tomēr valsts sniegtajai palīdzībai ir jābūt pietiekamai, lai tiktu nodrošināts starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertais šo tiesību minimālais standarts.

ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Komentārā Nr. 4 "Tiesības uz mājokli" norādīts, ka tiesības uz mājokli nedrīkst interpretēt šaurā vai ierobežotā nozīmē, kas var pielīdzināt tās, piemēram, tiesībām uz pajumti un nozīmē tikai to, ka kādam ir jumts virs galvas, vai uzskatīt mājokli vienīgi kā patērēšanas priekšmetu. Šīs tiesības drīzāk jāsaprot kā tiesības dzīvot kaut kur drošībā, mierā un cieņā.¹⁰ Komentāros noteikti vairāki aspekti, kas kopumā sastāda personas tiesību uz mājokli saturu. Kā kritēriji izvirzīti arī mājokļa derīgums dzīvošanai un pakalpojumu, materiālu un infrastruktūras pieejamība.

Latvijas likumdošanā šie kritēriji nodrošināti likumos "Par dzīvojamo telpu īri" un "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā". Minētās normas paredz pašvaldības pienākumu likumā norādītajām personām ierādīt dzīvošanai derīgu dzīvojamo telpu, nosakot, ka dzīvošanai derīga dzīvojamā telpa ir apgaisojama, apkurināma telpa, kas piemērota cilvēka ilglaicīgam patvērumam un sadzīves priekšmetu izvietojumam un atbilst Ministru kabineta noteikumos paredzētajām būvniecības un higiēnas prasībām.

Šie tiesību akti nosaka arī pašvaldības pienākumu paziņojumam par piedāvāto dzīvojamo telpu pievienot atbildīgās pašvaldības institūcijas vai amatpersonas apstiprinātu aktu, kas apliecina, ka attiecīgā dzīvojamā telpa ir dzīvošanai derīga. Diemžēl speciālistu loks, kam būtu jāpiedalās šāda atzinuma sastādīšanā, likumā "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā" nav precizēts. Ministru kabineta noteikumi Nr.444 "Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 405-01 "Būvju tehniskā apsekošana"" nosaka būvju tehniskās apsekošanas nosacījumus un paredz sertificētas fiziskās personas vai licencētas juridiskās personas klātbūtni, kas atbildīga par apsekošanas kvalitatīvu izpildi. Taču dzīvošanai derīgas dzīvojamās telpas kritēriji ietver sevī ne tikai mājokļa atbilstību būvniecības normām, bet arī dažādu citu

apstākļu vērtējumu, ko ne vienmēr iespējams veikt bez atbilstoša speciālista piesaistīšanas. Kaut arī strīda gadījumā apstākļu vērtējums ir tiesas kompetencē, tomēr tas neatbrīvo pašvaldību no pienākuma izvērtēt piedāvājamās dzīvojamās telpas atbilstību dzīvošanai. No VCB saņemtajām sūdzībām var secināt, ka prasība vispusīgi izvērtēt mājokļa atbilstību dzīvošanai derīgas dzīvojamās telpas nosacījumiem bieži vien tiek izpildīta pavirši un dažkārt atzinuma veikšanā netiek iesaistīti pat būvniecības speciālisti. Kā risinājumu šai situācijai VCB saskata dzīvošanai derīgas dzīvojamās telpas kritēriju pārbaudes mehānisma precizēšanu šo jautājumu regulējošajos normatīvajos aktos.

Salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, krasi samazinājies sūdzību skaits par jautājumiem, kas saistīti ar personas dzīvesvietas reģistrāciju. Tas saistāms ar iedzīvotājiem salīdzinoši ērtākās dzīvesvietas deklarēšanas sistēmas ieviešanu. Par šiem jautājumiem saņemtās sūdzības galvenokārt liecina par pašu iedzīvotāju neinformētību par savām tiesībām un pienākumiem.

Salīdzinoši daudz iedzīvotāju 2004. gadā vērsās VCB par problēmām, kas skar privāttiesiska rakstura attiecības – izīrētāja un īrnieka tiesiskās attiecības, kā arī tiesiskās attiecības starp dzīvojamās telpas īpašnieku un tās apsaimniekotāju. Iedzīvotāji galvenokārt interesējās par īrnieku tiesībām gadījumos, kad netika nodrošināts kāds no pamatpakalpojumiem – apkure, aukstais ūdens, kanalizācija, sadzīves atkritumu izvešana – izīrētāja maiņas gadījumos (arī gadījumos, ja īpašums tiek atsavināts izsoles ceļā), izlikšanas gadījumos. Denacionalizēto namu īrnieki visbiežāk interesējās par dzīvojamās telpas īres maksas paaugstināšanas pieļaujamību un kārtību "īres griestu" atcelšanas gadījumā, bet gada nogalē – par īres maksas noteikšanas kārtību pēc likumdevēja LR likumā "Par dzīvojamo telpu īri" izdarīto grozījumu spēkā stāšanās.

VCB uzskata, ka denacionalizēto namu īrnieki tika nostādīti nevienlīdzīgākā situācijā privatizācijas brīdī, jo atšķirībā no valsts un pašvaldību māju īrniekiem nevarēja iegūt īpašumā apdzīvotos dzīvokļus. Valsts dzīvokļu fonds bija pārāk ierobežots, lai šie cilvēki brīvi varētu privatizēt citus mājokļus, un rezultātā privatizācijas serti-

¹⁰ CESCR General Comment 4, *The right to adequate housing (Art.11(1) of the Covenant)* (turpmāk - Komentāri), adopted at the sixth session, 13 December 1991 UN Doc.E/1992/23, Annex III

fikātu izmantošanas iespējas bija nevienlīdzīgas abām šīm īrnieku grupām. Situāciju pasliktināja arī īrnieku neinformētība par savām tiesībām, kā rezultātā tika noslēgti līgumi ar īrniekam salīdzinoši neizdevīgākiem nosacījumiem. VCB uzskata, ka valstij ir jāparāda labā griba un jāsniedz atbalsts īrniekiem, kas nonākuši sociāli bezcerīgā situācijā, nevis jānoveļ visa atbildība tikai uz īrniekiem, namīpašniekiem un pašvaldību.

VCB uzskata, ka īstermiņa risinājumā denacionalizēto namu īpašnieku tiesības var samērīgi ierobežot īrnieku interesēs, jo to netraucēta rīkošanās ar savu īpašumu padarītu ļoti kritisku daudzu, it īpaši sociāli mazaizsargāto, īrnieku stāvokli. ECT lietā "*Mellaher un citi pret Austriju*" ir atzinusi, ka "īres griestu" noteikšana valstī atkarībā no mājokļu tipa ir samērīga ar izvirzīto mērķi – nodrošināt mājokļa pieejamību mazāk turīgajiem sabiedrības locekļiem un stimulēt dzīvokļu kvalitātes uzlabošanu, kā arī samazināt pārmērīgas un nepamatotas atšķirības īres maksā par vienādiem dzīvokļiem. Šāda "īres griestu" noteikšana nepārsniedz valsts brīvas rīcības robežas īpašuma izmantošanas kontrolē, taču nodrošina sociālā taisnīguma principu.¹¹

Protams, ir jāņem vērā, ka īpašniekiem ir vairāki valsts uzlikti pienākumi un apgrūtinājumi, piemēram – īpašuma nodokļi, pienākums uzturēt īpašumu kārtībā utt., tādēļ arī tirgus apstākļos nebūtu samērīgi uzlikt viņiem bezgalīgu ierobežojumu brīvai rīcībai ar savu īpašumu. Ideālā variantā līgumiskām īres attiecībām jābalstās uz brīvprātības pamatiem, tādējādi ievērojot abu pušu tiesības un intereses. Diemžēl smagā sociālā situācija valstī un daudzu cilvēku zemais ienākumu līmenis, kā arī nepietiekams valsts atbalsts maznodrošinātiem īrniekiem ir kavējis pozitīvi risināt šo problēmu.

VCB uzskata, ka likumā "Par dzīvojamo telpu īri" noteiktie īres maksas griesti būtu jāsauglabā, kamēr valsts izstrādā un realizē efektīvu pasākumu kopumu denacionalizēto namu īrnieku sociālās situācijas uzlabošanai. Tādēļ 2004. gada 28. aprīlī VCB nosūtīja priekšlikumu Saeimas Valsts pārvaldes un pašvaldību komisijai par noteiktā "īres griestu" termiņa pagarināšanu, taču šis priekšlikums neguva nepie-

ciešamo atbalstu (grozījumi LR likumā "Par dzīvojamo telpu īri", saskaņā ar kuriem valsts noteiktais "īres griestu" termiņš pagarināts līdz 2007. gada 31. decembrim, Saeimā tika pieņemti 2004. gada 20. decembrī).

2004. gada 30. jūlijā, nosūtot vēstuli Ministru prezidentam, Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministram, Saeimas Valsts pārvaldes un pašvaldību komisijai un Latvijas Pašvaldību savienībai, VCB pauda savu nostāju jautājumā par denacionalizēto namu īrnieku situāciju. VCB norādīja, ka situācijas iespējamiem risinājumiem jābūt vērīgiem ne tikai uz īpašnieku un īrnieku interešu sabalansēšanu, bet arī uz denacionalizācijas un privatizācijas rezultātā radušās nevienlīdzīgās situācijas novēršanu. Ir nepieciešami ilgtermiņa mājokļu politikas risinājumi, piemēram, valsts dotācijas pašvaldībām mājokļu celtniecībā, valsts atbalsts personām mājokļu iegādei, kompensācijas u.tml., kā arī citi pasākumi, kas veicinātu sociālo taisnīgumu.

Ņemot vērā iepriekšminēto, VCB atzinīgi vērtē Saeimā 2004. gada 22. decembrī pieņemtos grozījumus LR likumā "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā", kas paredz arī kompensācijas mehānismu (vienreizēja dzīvojamās telpas atbrīvošanas pabalsta piešķiršana, palīdzība dzīvojamās telpas iegādei vai būvniecībai) ieviešanu denacionalizēto namu īrnieku situācijas uzlabošanai.

Pozitīvi vērtējamās arī Rīgas pašvaldības aktivitātes jaunu mājokļu būvniecībā. Pēc Rīgas Domes VCB sniegtajām ziņām, laikā no 2004. gada 1. janvāra līdz 31. decembrim ar mājokli nodrošināta 991 ģimene, no kurām 568 ģimenēm mājoklis piešķirts jaunbūvētās mājās un 120 ģimenes iemitinātas kapitāli izremontētos, renovētos dzīvokļos. No 2004. gadā ekspluatācijā nodotajām 8 jaunbūvētajām mājām 3 ir sociālās dzīvojamās mājas ar 188 dzīvokļiem un 5 dzīvojamās mājas ar 380 dzīvokļiem. 2005. gada 1. ceturksnī ar mājokli plānots nodrošināt aptuveni 300 ģimenes. Iepriekšējos gados ar mājokli Rīgā tika nodrošinātas: 2001. gadā – 571 ģimene, 2002. gadā – 600 ģimenes, bet 2003. gadā – 840 ģimenes.

● Tiesības uz īpašumu

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 17. pants
Eiropas Cilvēktiesību konvencijas Pirmā protokola 1. pants
Latvijas Republikas Satversmes 105. pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 17. pants nosaka: "Katram cilvēkam ir tiesības uz īpašumu kā vienpersoniski, tā arī kopīgi ar citiem. Nevienam patvaļīgi nedrīkst atņemt īpašumu."

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas Pirmā protokola 1. pants paredz: "Jebkurai fiziskai vai juridiskai personai ir tiesības netraucēti izmantot īpašumu. Nevienam nedrīkst atņemt viņa īpašumu, izņemot, ja tas notiek sabiedrības interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu un atbilst vispārējiem starptautisko tiesību principiem."

Latvijas Republikas Satversmes 105. pants nosaka: "Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību."

Par tiesību uz īpašumu iespējamiem pārkāpumiem VCB 2004. gadā saņēma 124 rakstveida sūdzības, kā arī sniedza 210 mutvārdu konsultācijas.

Iedzīvotāji sūdzībās informēja par iespējamiem tiesību pārkāpumiem zemes reformas īstenošanas un privatizācijas procesā, strīdiem sakarā ar zemes robežu noteikšanu, servitūtu nodibināšanu, izmantošanu un izbeigšanu, tiesību aizskārumiem, kas radušies starp kopīpašniekiem sakarā ar kopīpašuma uzturēšanu vai sadali, attiecībām starp zemes un ēku īpašniekiem. Dažas sūdzības tika saņemtas arī par bijušās PSRS Ārējās ekonomiskās darbības bankas Latvijas filiālē noguldīto naudas līdzekļu atgūšanu un bezprocentu mērķaizdevuma obligāciju kompensācijas jautājuma risināšanu.

Ļoti bieži tika saņemtas sūdzības un sniegtas konsultācijas par privāttiesiska jeb civiltiesiska rakstura attiecību problēmām. Piemēram, par pilnvarotāju un pilnvarnieku savstarpējām attiecībām un par darījuma atcelšanu vai tā atzīšanu par spēkā neesošu. Pēc juridiskās palīdzības šajos jautājumos VCB parasti vērsās maznodrošinātie iedzīvotāji, kuri ierobežoto

Saņemtās rakstveida sūdzības un sniegtās mutvārdu konsultācijas par tiesību uz īpašumu iespējamiem pārkāpumiem

finansiālo līdzekļu dēļ nevarēja noalgot praktizējošu juristu, advokātu vai saņemt maksas konsultāciju juridiskajos birojos. Šī problēma, lai gan LR Tieslietu ministrija ir centusies to atrisināt, joprojām ir aktuāla. VCB kompetencē neietilpst izskatīt šāda rakstura sūdzības,

tomēr personām tika sniegts viedoklis par iespējamiem problēmas risinājumiem un izskaidroti spēkā esošie normatīvie akti, tādējādi nodrošinot šīm personām tiesības zināt savas likumīgās tiesības un izmantot tās savu interešu aizsardzībā.

2004. gadā VCB saņēma vairākas sūdzības un sniedza konsultācijas par īpašuma tiesību pārkāpumiem, veicot īpašuma atsavināšanu sabiedriskajām vajadzībām. Personas tiesības saņemt taisnīgu atlīdzību, iestājoties minētajiem apstākļiem, garantē ECK, citi starptautiskie cilvēktiesību dokumenti, LR Satversme un 1992. gada 15. septembra likums "Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām". Tomēr prakse liecina, ka valsts un pašvaldību institūcijas ne vienmēr nodrošina šo tiesību respektēšanu un ievērošanu.

Persona E. vērsās VCB ar sūdzību par Rīgas Domes Satiksmes departamenta darbinieku rīcību. Veicot ielas rekonstrukcijas darbus bez saskaņošanas ar zemes īpašnieku, tika bojāta zemes gabala virskārta, koki un ēkas pamati. Projekts, saskaņā ar kuru tika veikta ielas rekonstrukcija, paredzēja paplašināt ielas platību, ko nebija iespējams veikt, neatstājot daļu no citām personām piederošās zemes.

Tā kā sūdzībā norādītie apstākļi neapšaubāmi liecināja par īpašumtiesību pārkāpumu, VCB sazinājās ar Rīgas Domes Satiksmes departamentu un lūdza sniegt skaidrojumu par izveidojušos situāciju. Saskaņā ar likumu nekustamā īpašuma atsavināšanas gadījumā iesniedzējam bija tiesības saņemt naudas kompensāciju vai līdzvērtīgu nekustamo īpašumu. Ja situāciju nebūtu iespējams atrisināt pārrunu ceļā, VCB sniegtu savu viedokli, kuru iesniedzējs varētu izmantot tiesā.

Taču Rīgas Domes Satiksmes departaments atzina, ka rekonstrukcijas darbu veikšana iesniedzējam piederošajā zemes gabalā nebija pieļaujama bez īpašnieka piekrišanas sakarā ar to, ka iesniedzējs nav saņēmis kompensāciju. Vienlaikus Rīgas Domes Satiksmes departaments informēja VCB, ka būvatļauja

darbu veikšanai minētajā objektā ir apturēta līdz brīdim, kad ar zemes īpašnieku tiks panākta vienošanās par zemes gabalu maiņu, kā arī tiks izskatīts kompensācijas jautājums par iesniedzējam nodarīto kaitējumu.

VCB ar sūdzībām par iespējamiem īpašumtiesību pārkāpumiem vērsās arī bērnu vecāki, kuri materiālo apstākļu dēļ vēlējas atsavināt bērnam piederošo nekustamo īpašumu – dzīvokli vai zemi, taču saņēma bāriņtiesas atteikumu. Nepilngadīgajam piederošā nekustamā īpašuma pārdošana ir iespējama, ja tā ir nepieciešama un neapdraud bērna likumiskās tiesības un intereses. Saskaņā ar Civillikumu, pārdodot nepilngadīgajam piederošu nekustamo īpašumu, vecākiem vai aizbildņiem par to jāziņo bāriņtiesai. Tā, apsvērusi norādītos apstākļus un pārliecinājusies par nodomātās pārdošanas vajadzību vai derīgumu, var vai nu pati dot atļauju pārdot, ja nekustamā īpašuma vērtība nav lielāka par tūkstoš latiem, vai, ja īpašums ir dārgāks, lūgt lietu izšķirt tiesai.

VCB vērsās persona L. ar sūdzību par Rīgas bāriņtiesas atteikumu atļaut pārdot trīsistabu dzīvokli, kura 1/3 domājamā daļa piederēja iesniedzējas nepilngadīgajam bērnam. Pēc L. sniegtās informācijas dzīvokļa pārdošana bija nepieciešama, lai segtu jau izveidojušos parādu par komunālajiem pakalpojumiem, citiem ar dzīvokļa lietošanu saistītajiem izdevumiem un nopirkto mazāku dzīvojamo platību.

VCB uzskatīja, ka šāda bērna mātes rīcība bija attaisnota, jo iespējamā izlikšana no dzīvokļa sakarā ar parāda piedziņas vērsanu uz minēto nekustamo īpašumu varēja vēl vairāk pasliktināt šīs ģimenes dzīves apstākļus. Tāpēc VCB sazinājās ar Rīgas bāriņtiesu un lūdza sniegt papildu informāciju par atteikuma iemesliem.

Noskaidrojot bāriņtiesas atteikuma iemeslus, VCB konstatēja, ka tas atbilda spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem un nebija pretrunā ar bērna interesēm. Lai saņemtu bāriņtiesas piekrišanu īpašuma pārdošanai, L. bija jāiesniedz visi bāriņtiesas norādītie dokumenti – dzīvokļa pirkuma līguma pro-

jekts, dokuments (izziņa), kas apliecina, ka par dzīvokli sakrājušies parādi, dokuments, kas apliecina, ka pēc dzīvokļa pārdošanas nepilngadīgajam tiks nodrošinātas kādas citas dzīvojamās telpas īpašuma vai lietošanas tiesības, taču tas netika izdarīts.

Konsultācijas laikā VCB izskaidroja L. Civillikumā noteikto kārtību, kādā var pārdot nepilngadīgajam piederošu nekustamo īpašumu.

Liels iesniegumu skaits 2004. gadā tika saņemts par privatizācijas jautājumiem. Personas sūdzējās par to personu rīcību, ar kurām bija noslēgta vienošanās par dzīvokļa privatizāciju. Piemēram, par noteikto saistību – kompensācijas izmaksas, cita, mazāk labiekārtota dzīvokļa iegādes – nepildīšanu. Arī par šiem jautājumiem VCB sniedza konsultāciju personām, kuras sava materiālā stāvokļa dēļ nevarēja atļauties vērsties juridiskajos birojos. VCB konstatē, ka parasti šādās situācijās nonāk personas, kas nezina likumdošanu un pārāk uzticas citiem cilvēkiem. Sūdzībās par privatizāciju iesniedzēji norādīja arī uz viņu tiesību aizskārumiem no pašvaldību puses.

VCB vērsās persona M. saistībā ar Rīgas pilsētas dzīvojamo māju privatizācijas komisijas rīcību, kas pieļāva situāciju, ka pēc privatizācijas M. tika liegta iespēja lietot tualeti, jo to bija privatizējis M. kaimiņš. Lai arī pēc plāna dzīvokļi nebija komunālie, tomēr tualete, kas atradās kaimiņa dzīvoklī, bija abu iedzīvotāju koplietošanā. Pēc privatizācijas kaimiņš brīdināja, ka tualeti aizslēgs un turpmākā tās lietošana būs iespējama tikai viņa ģimenei.

VCB ieteica iesniedzējam iepazīties ar inventarizācijas biroja, kā arī citu iestāžu dokumentiem par iepriekšminētajiem dzīvokļiem. Ja tie liecinātu, ka tualete bija paredzēta abu dzīvokļu īrniekiem un atradās viņu koplietošanā, būtu iespējams konstatēt privatizācijas procesā pieļauto kļūdu un atbilstoši likumam "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju" vērsties tiesā ar prasību par privatizācijas atzīšanu par nelikumīgu.

Vienu iesniegumu VCB saņēma saistībā ar policijas darbu attiecībā uz pierādījumu savākšanu un uzglabāšanu pirmstiesas izmeklēšanas laikā.

Persona G. iesniegumā VCB norādīja, ka, pamatojoties uz to, ka viņa meža teritorijā tika konstatēta nelikumīga koku ciršana, visi nelikumīgi iegūtie kokmateriāli ir konfiscēti un pēc kāda laika pārdoti.

Pēc VCB lūguma Ģenerālprokuratūra sniedza informāciju, ka policijas rīcība šajā situācijā ir pamatota, jo neviens no spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem neparedz kārtību, kādā būtu uzglabājami pierādījumi, kuru izvietošana ir nepieciešamas atsevišķas telpas (piemēram, kokmateriāli). Kaut arī policija varētu irēt īpašas noliktavas, tomēr policijai nav līdzekļu šādiem mērķiem. Pamatojoties uz to, šādi pierādījumi tiek vai nu likvidēti, vai pārdoti.

Tā kā VCB uzskata, ka šajā gadījumā ir pārkāptas personas tiesības uz īpašumu, 2005. gadā VCB plāno pievērst papildu uzmanību šim jautājumam un lūgt atbildīgās institūcijas piešķirt nepieciešamo finansējumu pierādījumu uzglabāšanai.

Arī 2004. gadā VCB saņēma sūdzības no personām, kas zaudējušas savus īpašumus pēc darījuma noslēgšanas, kurā par iespējamo strīdu izskatīšanas institūciju puses bija izvēlējušās šķīrējtiesu. Vairākos gadījumos VCB konstatēja, ka, vienojoties par strīda nodošanu izskatīšanai šķīrējtiesā, viena no vienošanās slēdzējām pusēm nav informēta par šķīrējtiesas darbības principiem. Cilvēkus arī bieži maldināja tas, ka šķīrējtiesu nosaukumi dažkārt ir ļoti līdzīgi vispārējās jurisdikcijas tiesu nosaukumiem. Piemēram, Latgales apgabala šķīrējtiesa, Latvijas Augstākā šķīrējtiesa vai Latvijas Republikas šķīrējtiesa.

Atsevišķos gadījumos VCB konstatēja, ka šķīrējtiesas materiālo tiesību normas ir piemērojušas nepareizi, jo vispārējās jurisdikcijas tiesu prakse šādās lietās ir būtiski atšķirīga. Savukārt materiālo tiesību normu pārkāpums, taisot šķīrējtiesas spriedumu, saskaņā ar

pašreizējo Civilprocesa likuma redakciju, neliedz iespēju apmierinātajai pusei saņemt izpildu dokumentu vispārējās jurisdikcijas tiesās. VCB darba prakse liecina, ka izpildraksti tiek izsniegti arī tad, kad, izskatot lietu, ir pieļauti procesuālie pārkāpumi. Diemžēl informācijas trūkuma dēļ uz konsultācijām par savu tiesību iespējamo pārkāpumu personas VCB ierodas pēdējā brīdī. Piemēram, kad šķīrējtiesa, kuras spriedums ir galīgs un nav pārsūdzams, jau izskatījusi strīdu.

Par to, ka šobrīd valsts kontrole pār šķīrējtiesu darbību nav pietiekama un lietas izskatīšana šķīrējtiesā bieži nenodrošina taisnīgu spriedumu, VCB juristi 2004. gadā sniedza viedokli arī LR Satversmes tiesai sakarā ar tai iesniegto konstitucionālo sūdzību.¹²

Dažos iesniegumos par iespējamo tiesību uz īpašumu pārkāpumiem VCB konstatēja personas citu tiesību aizskārumus – gan tiesību uz labu administrāciju valsts un pašvaldību iestādēs, gan tiesību uz savlaicīgu objektīvu un neatkarīgu tiesu pārkāpumus.

VCB saņēma sūdzību no personas K. par Ropažu pagasta padomes rīcību. Šīs institūcijas amatpersonas nesniedza atbildi pēc

būtības uz iesniegumu, kurā K. lūdza nosūtīt viņam visu pagasta padomes lēmumu un citu dokumentu kopijas, kas attiecās uz iesniedzēja īpašuma tiesību atjaunošanu.

Šāda padomes rīcība neatbilda likumā "Iesniegumu, sūdzību un priekšlikumu izskatīšanas kārtība valsts un pašvaldību iestādēs" noteiktajām prasībām un ietekmēja iesniedzēja iespēju pēc iespējas ātrāk risināt problēmu, kas saistīta ar īpašuma tiesību atjaunošanu pirmstiesas kārtībā un, iespējams, tiesas ceļā.

Izskatot K. sūdzību, VCB pēc papildu informācijas vērsās Ropažu pagasta padomē, kā arī lūdza nodrošināt ar Satversmi garantētās K. tiesības saņemt no pašvaldības iestādes atbildi pēc būtības uz viņa iesniegumu.

Izskatot iedzīvotāju sūdzības par iespējamiem īpašumtiesību pārkāpumiem no valsts vai pašvaldību iestāžu puses, VCB konstatēja, ka bieži tās ir nepamatotas. Īpaši gadījumos, kas saistīti ar bijušo īpašnieku vai to mantinieku īpašuma tiesību atjaunošanu, īstenojot zemes reformu Latvijas pilsētās un lauku apvidos, un par uzlikto pienākumu maksāt nekustamā īpašuma nodokli.

● Tiesības uz medicīnisko aprūpi

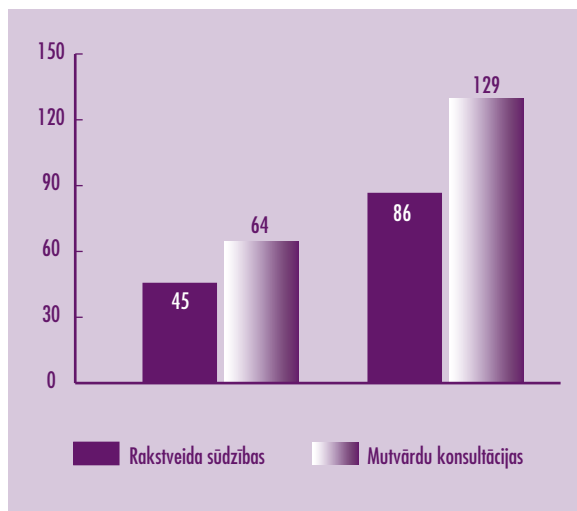
Par tiesību uz medicīnisko aprūpi iespējamiem pārkāpumiem 2004. gadā VCB saņēma 64 rakstveida sūdzības un sniedza 129 mutvārdu konsultācijas.

Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, arī 2004. gadā visvairāk rakstveida sūdzību – 44 – tika saņemts no ieslodzījuma vietām. Sūdzības pamatā tiek balstītas uz ieslodzīto uzskatu, ka cietumam jānodrošina "pilnīga" apcietinātā ārstēšana, taču, Ministru kabineta 1999. gada 19. oktobra "Noteikumi par medicīnisko palīdzību notiesātajiem un apcietinātajiem brīvības atņemšanas iestādēs", paredz, ka ieslodzījuma vietās apcietinātajiem jāsniedz tikai ambulatorā medicīniskā palīdzība.

Tā kā VCB juristi nav kompetenti izvērtēt ieslodzītā medicīnisko stāvokli (ir nepieciešams medicīnas darbinieku vērtējums), ieslodzīto personu sūdzības par medicīnisko aprūpi cietumos tiek pārsūtītas pārbaudes veikšanai ieslodzījuma vietu pārvaldes Medicīnas dienestam. Dažkārt kompetentas pārbaudes veikšanai sūdzības tiek nosūtītas arī Medicīniskās aprūpes un darbspēju kvalitātes kontroles inspekcijai.

Apmeklējot ieslodzījumu vietas un tīkoties ar ieslodzītajām personām un administrāciju, VCB konstatēja, ka ļoti aktuāla problēma ir stomatoloģiskās palīdzības sniegšana cietumos. Saskaņā ar Noteikumu 2. punktu noteiktie veselības aprūpes pakalpojumu minimumu Ministru kabineta noteiktajā apjomā. Notiesātajiem ieslodzījuma vietu pārvaldes budžeta ietvaros nodrošina arī (..) neatliekamo stomatoloģisko palīdzību. Savukārt Eiropas cietumu noteikumi nosaka, ka katram ieslodzītajam jāsaņem kvalificēti zobu speciālista pakalpojumi (..) iestādes medicīnas dienestam jādara viss, lai konstatētu un ārstētu jebkuru fizisku vai garīgu slimību vai defektu, kas var aizkavēt ieslodzītā atgriešanos dzīvē pēc atbrīvošanas. Šajā nolūkā ieslodzītajiem jāsniedz visi tie nepieciešamie medicīniskie, ķirurģiskie pakalpojumi, kas ir pieejami attiecīgajā sabiedrībā.

Saņemtās rakstveida sūdzības un sniegtās mutvārdu konsultācijas par tiesību uz medicīnisko aprūpi iespējamiem pārkāpumiem

Lai aktualizētu šo problēmu un iepazītos ar kopējo situāciju, VCB 2004. gada 29. septembrī vērsās ar iesniegumu ieslodzījuma vietu pārvaldē, kurā lūdza veikt pārbaudi par stomatoloģiskās palīdzības nodrošināšanu visās ieslodzījuma vietās. Savā atbildē ieslodzījuma vietu pārvalde norādīja, ka viņu pakļautībā esošajās iestādēs, tāpat kā visā Latvijā, pastāv problēmas saistībā ar medicīnas darbinieku trūkumu. Ārsti, tajā skaitā zobārsti, negrib strādāt cietumos ļoti zemo algu dēļ. Zobārsta pašlaik vispār nav Valmieras cietumā, bet Liepājas cietumā un Latvijas Cietumu slimnīcā zobārsti jau tuvākajā laikā gatavojas aiziet no darba. Cietumos, kuros dažādu iemeslu dēļ nav zobārsta, stomatoloģisko palīdzību organizē vietējā publiskā zobārstniecības iestāde tiem ieslodzītajiem, kuriem šī palīdzība ir nepieciešama. Taču arī šāds risinājums nav pietiekami efektīvs, jo ne visas zobārstniecības iestādes grib pieņemt ieslodzītos un apsardzi. Savu attieksmi mediķi skaidro ar iestādes prestižu, kas pazeminās šādu klientu apkalpošanas rezultātā.

VCB darbinieki personiski apmeklēja Valmieras cietumu un noskaidroja, ka pilsētas poliklīnikā ieslodzītos pieņem tikai viens ārsts un arī tikai tad, kad nav pieteikušies citi pacienti. Valmieras cietumā ir vairāk nekā 800 ieslodzīto,

un soda termiņi daudziem notiesātajiem ir gari. Bet ilgstošu zobu sāpju gadījumā cietums var palīdzēt vienīgi ar pretsāpju tabletēm – analģīnu vai aspirīnu. VCB uzskata, ka tas nav atbilstošs risinājums un šāda situācija var būt arī par pamatu, lai personas sūdzētos par necilvēcīgas vai pazemojošas apiešanās aizlieguma pārkāpumu.

2004. gadā iedzīvotāji vērsās VCB ar lūgumu izvērtēt ārsta noteiktās diagnozes un ārstē-

šanas pareizību, noteikt invaliditātes grupu, nodrošināt medicīniskos izmeklējumus. Iesniedzējiem tiek paskaidrots, ka VCB nevar noteikt diagnozi vai izvērtēt sniegtās ārstniecības kvalitāti, jo tam ir nepieciešamas speciālas zināšanas medicīnā. Ārstniecības uzraudzību valstī veic Medicīniskās aprūpes un darbības ekspertīzes kvalitātes kontroles inspekcija – MADEKKI. Iesniedzējiem tiek sniegta informācija par iespējām vērsties MADEKKI un lūgt izvērtēt sniegtās ārstniecības kvalitāti.

● Tiesības uz izglītību

Par tiesību uz izglītību iespējamiem pārkāpumiem VCB 2004. gadā saņēma 11 rakstveida sūdzības un sniedza 20 mutvārdu konsultācijas. Salīdzinot ar iepriekšējos gados saņemtajām sūdzībām, kas galvenokārt bija par tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu izglītības iestādēs iespējamiem pārkāpumiem, kā arī tiesību uz izglītību nodrošināšanu, nosakot uzņemšanas prasības personām, kas vēlas uzsākt studijas augstākās izglītības iestādēs, 2004. gadā iedzīvotāji VCB visbiežāk vērsās saistībā ar studiju kredītu piešķiršanas kārtību, tiesību uz izglītību nodrošināšanu ārvalstu izglītības iestādēs, eksāmenu organizēšanu pamatskolās un izglītības kvalitātes problēmām.

Saistībā ar vairākām saņemtajām sūdzībām 2004. gadā VCB speciālisti pastiprinātu uzmanību pievērsa studiju kredītu piešķiršanas un administrēšanas kārtībai.

VCB vērsās Latvijas Universitātes studente un puda pretenzijas par to, ka tikai Parex banka 2004./2005. studiju gadā Latvijas Universitātē studējošajiem piedāvā iespēju noformēt studiju vai studējošā kredītus. Savukārt citas augstskolas apkalpo citas bankas.

VCB iepazinās ar starptautisko un nacionālo likumdošanu, kā arī Konkurences padomes lēmumu, kas tika pieņemts, izmeklējot analogu sūdzību, un konstatēja, ka pastāvošais

izvēles brīvības ierobežojums studiju kredītu piešķiršanas jomā ir pieļaujams un attaisnojams. Studējošā ieguvums – iespēja mācīties augstskolā, ņemot studiju vai studējošā kredītu pie vienādiem nosacījumiem, ir lielāks nekā izvēles brīvības ierobežojums attiecībā uz bankām, kas apkalpo konkrētas augstskolas.

Atbildē studentei VCB arī norādīja, ka saskaņā ar izsoles noteikumiem pieteikumus 2004. gada izsolei par tiesībām izsniegt studiju un studējošo kredītus ar valsts vārdā sniegtu galvojumu iesniedza vairākas kredītiestādes. To skaitā arī a/s "Parex banka", kas piedāvāja mazāko kredītu procentu likmi, tādējādi saņemot tiesības apkalpot lielāku studējošo skaitu. Tiesības izsniegt kredītus ar valsts vārdā sniegtu galvojumu saņēma arī a/s "Unibanka" un a/s "Hansabanka", taču šo kredītiestāžu procentu likmes mēnesī bija augstākas, tāpēc šīs kredītiestādes saņēma tiesības apkalpot mazāku studējošo skaitu.

Lai nodrošinātu efektīvu studiju un studējošo kredītu administrēšanu, visas augstskolas tika sadalītas kredītiestāžu starpā. A/s "Hansabanka" tika piešķirtas tiesības izsniegt kredītus ārvalstu augstskolās studējošajiem, a/s "Latvijas Unibanka" apņēmās apkalpot tās augstskolas, kuras tā apkalpoja arī iepriekšējos gados, savukārt a/s "Parex banka" uzņēmās to augstskolu kredītiestāžu, kuras līdz šim kreditēja a/s "Hansabanka", arī Latvijas Universitāti.

Augstskolu pārdali studiju kredītu nodrošināšanas jomā atzina arī Latvijas Republikas Konkurences padome, kas 2004. gada 16. marta lēmumā lietā Nr. 715/03/05/11 "Par a/s "Hansabanka" un a/s "Latvijas Unibanka" vienošanos", uzsvēra, ka augstskolu pārdale ir pieļaujama un nepieciešama, jo tādā veidā tiek nodrošināta efektīva un kvalitatīva studiju un studējošo kredītu administrēšana.

Izskatot minēto gadījumu, VCB speciālisti iepazinās ar kredītiestāžu Studiju fonda paskaidrojumiem un guva pārlicību, ka neviena no kredītiestāžu procesā iesaistītajām pusēm nevar patvaļīgi veikt augstākās izglītības iestāžu sadalījumu.

Analizējot studiju un studējošo kredītu piešķiršanas un administrācijas procesu, VCB konstatēja, ka studējošos no kredītu ņemšanas dažkārt attur nespēja atrast galvotājus. Savukārt pašvaldības nevēlas uzņemties šādas saistības, atrunājoties, ka nepastāv tiesiskais regulējums, kam galvojums būtu jādod, kam ne. Reaģējot uz šādiem gadījumiem, VCB norādīja Rīgas Domei uz nepilnībām pašvaldību saistošajos noteikumos, kas nosaka galvošanas kārtību studiju kredītu ņēmējiem, tādējādi veicinot mazaizsargāto iedzīvotāju grupu, it īpaši trūcīgo personu, tiesību uz izglītību nodrošināšanu.

Pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā ir pieaudzis to jauniešu skaits, kuri izmanto iespējas doties uz ārvalstīm, lai studētu, mācītos valodu, iepazītu šo valstu kultūru vai iegūtu jaunus draugus. Taču ārzemēs viņi dažkārt saskaras ar grūtībām – piemēram, viņus neapmierina izglītības process un tā kvalitāte izglītības iestādēs, viņiem nepamatotas šķiet ģimeņu, kurās dzīvo šie jaunieši, izvirzītās prasības u.tml.

VCB vērsās kādā 9. klasi beigušā zēna vecāki, kas informēja par iespējamiem bērna tiesību uz izglītību un tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu pārkāpumiem kādā no ārvalstu izglītības iestādēm. Zēna vecāki ar kādu starptautisku nevalstisko organizāciju bija noslēguši līgumu par dēla nosūtīšanu

uz Austrāliju, formāli akceptējot atšķirīgo mācību organizēšanas procesu šajā valstī un pieņemot nosacījumus, kas būs saistoši dēlam, dzīvojot ģimenē. Taču pēc dažiem mēnešiem zēns atgriezās un pastāstīja par nehumānu, necilvēcisku un cieņu aizskarosu attieksmi, pauda sašutumu par izglītības kvalitāti un procesu izglītības iestādē, kur viņam bija iespēja mācīties, utt.

Starptautiskā nevalstiskā organizācija atteicās kompensēt zēna vecākiem ceļa izdevumus un norādīja, ka, neslēpjot informāciju par atšķirīgo izglītības procesu Austrālijā un nodrošinot zēnam iespēju dzīvot ģimenē, savas saistības ir izpildījuši. Vienlaikus starptautiskās organizācijas aģents, kas zēnam palīdzēja iekārtoties Austrālijā, norādīja uz viņa psiholoģisko nespēju pārvarēt adaptācijas grūtības, kā arī nespēju mācīties citā valodā un skolā, kur mācību gads sākas februārī, nevis 1. septembrī.

Pēc iepazīšanās ar lietas materiāliem, kā arī starptautiskās un nacionālās likumdošanas, analīzes, VCB bērna vecākiem norādīja, ka šajā gadījumā nav konstatējams bērna tiesību uz izglītību pārkāpums. VCB arī informēja šā zēna vecākus par iespēju vērsties tiesā un prasīt kompensāciju no starptautiskās nevalstiskās organizācijas par nodarītajiem finansiālajiem zaudējumiem un morālo kaitējumu.

Tiesības uz izglītību ir ļoti nozīmīga sociālo un ekonomisko tiesību daļa, kuru nodrošināšana ietilpst katras valsts kompetencē. Ratificējot dažādus starptautiskos dokumentus, piemēram, Starptautisko paktu par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 1. protokolu, Latvija apņēmas darīt visu iespējamo, lai nodrošinātu ikviena tiesības uz kvalitatīvu izglītību savas teritorijas ietvaros. Savukārt attiecībā uz iespējām iegūt izglītību ārvalstīs katras valsts tiesības un pienākums ir veicināt jauniešu apmaiņas starptautisko programmu īstenošanu. Valsts slēdz starpvalstu līgumus, kuros atrunā to, ka mācību gads kādā no ārvalstu izglītības iestādēm ir pielīdzināms gadam nacionālajā izglītības iestādē. Taču VCB

uzskata, ka valsts nevar būt atbildīga par citas valsts izglītības kvalitāti. Tāpēc ikviens, kas vēlas doties mācīties uz ārzemēm vai vēlas šādu iespēju uzdāvināt otram, pats ir atbildīgs par šo izvēli.

Attiecībā uz minēto gadījumu VCB uzskata, ka vecākiem bija ne vien formāli jāizvēlas valsts un jācer, ka Austrālijas izglītības sistēma būs viņu bērnam piemērota, bet viņiem vajadzēja apzināties iespējamās problēmas, ko radīs adaptācijas grūtības, atšķirīgās prasības un vērtējums.

2004. gadā aktualizējās jautājums par eksāmenu organizāciju pamatskolā. Dažādu izglītības iestāžu apmeklējumu laikā skolotāji un bērni pauda pretenzijas pret situāciju, kad katru dienu nedēļas garumā viņiem bija jākārtoto eksāmeni vai ieskaites. Nenoliedzot gala pārbaudījumu nozīmi un svarīgumu, VCB speciālisti piekrita pedagogu, bērnu, psihologu un mediķu paustajam, ka jebkurš zinā-

šanu pārbaudījums veicina stresu, atstāj negatīvu ietekmi uz veselību, un pārāk saspringts eksāmenu grafiks ir nevēlams. Īpaši sarežģīta situācija izveidojas specializētajās sanatorijas tipa internātskolās – nemitīgs stress slimajiem bērniem krasi pasliktina veselības stāvokli, līdz ar to ir jāpalielina medikamentu devas.

VCB sazinājās ar Izglītības un zinātnes ministriju un informēja par bērnu, viņu vecāku un pedagogu aktualizēto problēmu. Rezultātā Eksaminācijas centrs, vadoties no bērna viedokļa šajā jautājumā, apņēmas pārstrādāt gala eksāmenu un ieskaitu organizācijas kārtību pamatskolās.

2004. gadā VCB speciālisti saņēma vairākus iesniegumus, kuros bija pausta neapmierinātība ar studiju organizācijas procesu un problēmas saistībā ar konkrētu studiju programmu akreditāciju. Šie jautājumi tika risināti sadarbībā ar Izglītības un zinātnes ministriju un tās padotībā esošajām iestādēm.

● Tiesības uz labvēlīgu vidi

LR Satversmes 115. pants.

ANO Konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanā un pieeju tiesu varai vides jautājumos

Likums "Par vides aizsardzību"

LR Satversmes 115. pants nosaka: "Valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu. Satversmes tiesa skaidro, ka šī norma, pirmkārt, valstij uzliek par pienākumu izveidot un nodrošināt efektīvu vides aizsardzības sistēmu. Otrkārt, tā indivīdam noteiktā kārtībā piešķir tiesības iegūt vides informāciju un līdzdarboties ar vides izmantošanu saistītu lēmumu pieņemšanas procesā..

ANO Konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanā un pieeju tiesu varai vides jautājumos (1998.gada Orhūsas konvencija) satur noteiktas prasības valsts un pašvaldību institūcijām nodrošināt sabiedrības informēšanu, iesaistīšanu, viedokļu uzklaušanu un vērā ņemšanu ar vidi saistīto lēmumu pieņemšanā, plānu, programmu un normatīvo aktu izstrādē un ieviešanā.

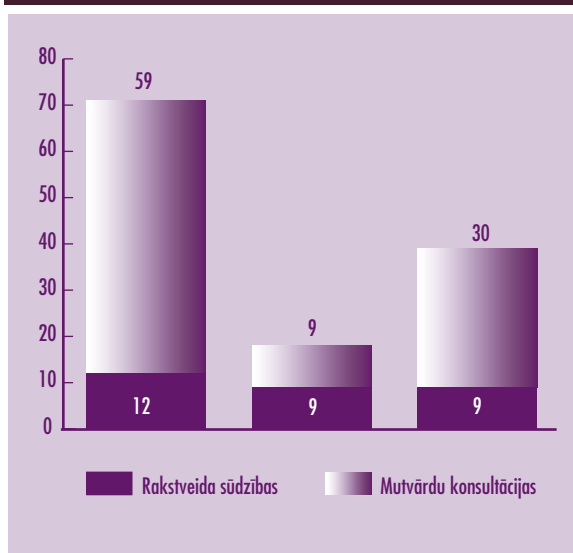
Likums "Par vides aizsardzību" konkretizē cilvēku tiesības uz kvalitatīvu dzīves vidi un valsts institūciju pienākumu to garantēt.

Par tiesību uz labvēlīgu vidi iespējamiem pārkāpumiem VCB 2004. gadā saņēma 9 rakstveida sūdzības, kā arī sniedza 30 mutvārdu konsultācijas.

Vairāki iesniegumi tika saņemti par to, ka būvniecība iekšpagalmos, pilsētas zaļajā zonā vai piekrastē aizskar iedzīvotāju tiesības uz kvalitatīvu vidi un dabas resursu izmantošanu sabiedrības vajadzībām. Sūdzības bija arī par prettiesisku apbūvi, nepamatotiem pašvaldības lēmumiem un amatpersonu rīcību.

Šādos gadījumos tiek pretnostatīti vairāki cilvēktiesību aspekti – īpašnieka tiesības uz īpašumu un apkārtējo iedzīvotāju tiesības dzīvot kvalitatīvā vidē, kā arī piedalīties ar īpašuma izmantošanu saistīto lēmumu pieņemšanā. Zemes īpašniekam, īpaši pilsētā, ir jāņem vērā sabiedrības intereses, apkārtējās vides prasības, pilsētas attīstības plāns, apbūves noteikumi un ierobežojumi, jāizstrādā detālplānojums, jāsaņem vajadzīgās atļaujas būvniecībai, kā arī jāņem vērā

Saņemtās rakstveida sūdzības un sniegtās mutvārdu konsultācijas par tiesību uz labvēlīgu vidi iespējamiem pārkāpumiem

apkārtējo iedzīvotāju viedoklis. Būtiska loma pilsētas vides kvalitātes nodrošināšanā ir arī pašvaldībai, un tai ir jādarbojas savu iedzīvotāju interesēs.

VCB saņēma Jūrmalas iedzīvotāju sūdzību par kāda iedzīvotāja rīcību, kurš apbūvēja un nožogoja rekreācijas zonu Lielupes krastā. Šo teritoriju bija ierosināts iekļaut dabas liegumā, tādējādi nosakot par valsts īpašumu, kuru nedrīkst iznīcināt – uzart vai apbūvēt. Šajā vietā atrodas arī sakopta peldvieta, ko izmanto iedzīvotāji.

VCB pieprasīja paskaidrojumus Jūrmalas domei par būvatļaujas izsniegšanas aizsargājamā zonā likumīgo pamatu un par indivīda tiesību un sabiedrības interešu dzīvot kvalitātīvā vidē, kā arī dabas aizsardzības normu ievērošanu, pieņemot lēmumu.

Domes amatpersonas paskaidroja, ka dzīvojamā māja Bocmaņu ielā netiek būvēta Lielupes aizsargājamā zonā (tā noteikta 20 metru platumā no krasta), kā arī netiek ierobežota tauvas josla (10 metru no krasta). Īpašnieka veiktā krasta stiprināšana bija nepieciešama, bet mājas būvniecība notiek saskaņā ar Pilsētas attīstības plānu zonā, kas paredzēta apbūvei. Oficiāla peldvieta šajā vietā nekad nav bijusi, taču šobrīd pludmale ir labiekārtota un apkārtējiem iedzīvotājiem šeit peldēties ir vēl ērtāk.

Lai arī teritorija nav iekļauta dabas lieguma zonā, pašvaldībai pirms lēmuma par apbūvi pieņemšanas ir jāizvērtē visu pušu intereses. VCB no šīs atbildes neguva pilnīgu pārlicību, ka pašvaldība ir izvērtējusi visus apstākļus un dabas aizsardzības prasības. Pludmales apbūve skar apkārtējo iedzīvotāju intereses, ietekmē apkārtējās vides kvalitāti, tādēļ iedzīvotājiem ir būtiski iesaistīties šādu lēmumu pieņemšanā. Šajā gadījumā tas nav bijis iespējams.

Viens no būtiskākajiem mehānismiem sabiedrības līdzdalības nodrošināšanai tai nozīmīgu lēmumu pieņemšanā ir sabiedriskā apspriešana. Satversmes tiesa ir noteikusi, ka sabiedrībai ir tiesības saņemt vides informāciju un vides kvalitātes saglabāšanas nolūkos piedalīties sabiedriskajā apspriešanā. Savukārt publiskās varas subjektiem iepriekšminētās normas uzliek par pienākumu ne tikai veicināt un nodrošināt sabiedrības iesaistīšanu ar vides aizsardzību saistītu lēmumu pieņemšanā, bet arī, efektīvi informējot sabiedrību par tās tiesībām un iespējām saņemt vides informāciju

un līdzdarboties lēmumu pieņemšanā, izvērtēt sabiedrības līdzdalības procesā izteiktos viedokļus. Obligātās, ar likumu noteiktās sabiedriskās apspriešanas galvenais mērķis ir nodrošināt, ka tiek pieņemts vislabākais iespējamais lēmums sabiedrības interesēs un katra cilvēka iebildumi tiek vērtēti un iespēju robežās taisnīgi ņemti vērā. Sabiedriskajai apspriešanai jākalpo diviem galvenajiem mērķiem: pirmkārt, iegūt informāciju, kas sekmētu pamatota un taisnīga lēmuma pieņemšanu, otrkārt, pārliecināt sabiedrību par to, ka tās izteiktie viedokļi tiek apspriesti.

Gadījumus, kad pašvaldībai pirms lēmuma pieņemšanas par būvniecību jānodrošina paredzētās būvniecības publiska apspriešana, paredz Būvniecības likuma 12. pants. Savukārt sabiedriskās apspriešanas kārtība ir precizēta MK noteikumos. Viens no gadījumiem, kad tiek prasīta sabiedriskā apspriešana, ir, ja būvniecība būtiski ietekmē vides stāvokli, iedzīvotāju sadzīves apstākļus vai nekustamā īpašuma vērtību. VCB atzīst, ka šie kritēriji nav viennozīmīgi izvērtējami un tiek dažādi interpretēti, it sevišķi, ja tas skar pilsētvidi. Piemēram, vai jauna daudzdzīvokļu māja ar sakoptu apkārtni pasliktina vides stāvokli salīdzinājumā ar nekoptu zaļo zonu pagalmā. VCB uzskata, ka iekšpagalma apbūve ietekmē vides stāvokli, iedzīvotāju sadzīves apstākļus, nekustamā īpašuma vērtību, tādēļ publiska apspriešana ir nepieciešama saskaņā ar likuma prasībām. Tomēr mēdz būt gadījumi, kad pašvaldība, lai izvairītos no sabiedriskās apspriešanas organizēšanas, neievēro šīs normas vai arī sabiedriskās apspriešanas notiek formāli un nesasniedz savu mērķi – iedzīvotāju dalību lēmumu pieņemšanā.

VCB saņēma sūdzību par Rīgas Domes amatpersonu rīcību, kas sešstāvu dzīvojamās mājas Brīvības gatvē būvniecības gadījumā nepiemēroja likuma un MK noteikumu normas, bet gan Rīgas Domes priekšsēdētāja 1999. gada 3. novembra rīkojumu Nr. 972-r "Iedzīvotāju aptaujas par būvniecības ieceri noteikumi". Tādējādi par mājas būvniecības ieceri netika veikta sabiedriskā apspriešana, bet gan aptauja.

VCB uzskatīja, ka šis rīkojums ir pretrunā ar likumu un sašaurina publiskās apspriešanas iespējas un nozīmi. Salīdzinājumā ar iespējām, ko paredz publiskā apspriešana, iedzīvotāju aptauja samazina iespējas pilnvērtīgi izprast un ietekmēt lēmumus,

Pēc VCB rīcībā esošās informācijas, aptauja Brīvības gatvē tika organizēta tādā veidā, kas neveicina tās mērķu – noskaidrot iedzīvotāju patieso viedokli un pieņemt optimālāko risinājumu – sasniegšanu un efektivitāti. Tieši pretēji, bija mēģinājumi falsificēt tās rezultātus un padarīt to formālu, piemēram, izsludinot aptauju Ziemassvētku laikā.

VCB sūdzības iesniedzējiem sniedza atzinumu par šo problēmu izmantošanai tiesas procesā.

VCB darba prakse rāda, ka lielākajā daļā gadījumu iedzīvotājiem nākas piekāpties privātuzņēmējiem un būvniekiem, kuru intereses atbalsta arī pašvaldība. Tomēr ir gadījumi, kad iedzīvotājiem ir izdevies apturēt būvniecību iekšpagalmos.

VCB vērsās Zvaigznāju gatves (Purvciemā) iedzīvotāji un informēja, ka Rīgas Dome ir iznomājusi viņu māju iekšpagalma teritoriju privātfirmai sešstāvu nama būvniecībai. Tā rezultātā tiks iznīcināta pagalma zaļā zona, nozāģēti koki un jaunā māja atradīsies pa vidu

pārējām būvēm – tikai 15 m attālumā no tām.

Rīgas pilsētas Būvvalde jau bija izdevusi objekta plānošanas un arhitektūras noteikumus. Tālākai projekta attīstībai vēl bija nepieciešama saskaņošana ar atbildīgajām instancēm, kam pirms būvniecības apstiprināšanas ir jāizvērtē objekta ietekme uz apkārtni, un iedzīvotājiem.

VCB uzskatīja, ka šajā gadījumā ir nepieciešama iekšpagalma apbūves sabiedriskā apspriešana, jo Būvniecības likuma 12. pants to paredz, ja būvniecība būtiski ietekmē vides stāvokli, iedzīvotāju sadzīves apstākļus vai nekustamā īpašuma vērtību. Šajā gadījumā iedzīvotāju aktīvas rīcības rezultātā, izmantojot arī VCB sniegto atzinumu, izdevās panākt, ka pašvaldība atceļ lēmumu par zemes gabala nodošanu apbūvei privātfirmai.

VCB uzskata, ka jaunu dzīvokļu būvniecība ir nepieciešama un atbilst sabiedrības leģitīmajām interesēm, taču ir nesamērīgi šo interešu vārdā pārkāpt likumu, degradēt esošo pilsētas vidi, pasliktināt citu cilvēku sadzīves apstākļus un samazināt viņu īpašumu vērtību. Jaunu mājokļu celtniecībai var izmantot vēl neapbūvētas teritorijas, kas atrodas tālāk no pilsētas centra un neietilpst zaļajā zonā vai dabas pamatnē. Tāpēc zemes īpašumtiesības ir samērīgi ierobežojamas sabiedrības interesēs.

ATSEVIŠĶU GRUPU TIESĪBAS

● Invalīdu tiesības

ANO Invalīdu tiesību deklarācija
ANO Paraugnoteikumi par vienlīdzīgām iespējām invalīdiem
Latvijas Republikas Satversmes 90. pants
Likums "Par invalīdu sociālo un medicīnisko aizsardzību"
LR MK koncepcija "Vienādas iespējas visiem"

ANO Invalīdu tiesību deklarācijas 3. pants nosaka: "Invalīdiem ir neatņemamas tiesības uz respektu pret viņu cilvēcisko cieņu. Invalīdiem, lai kāda būtu viņu defekta un nespējas izcelsme, raksturs un smaguma pakāpe, ir tādas pašas pamattiesības kā viņu tāda paša vecuma līdzpilsoņiem."

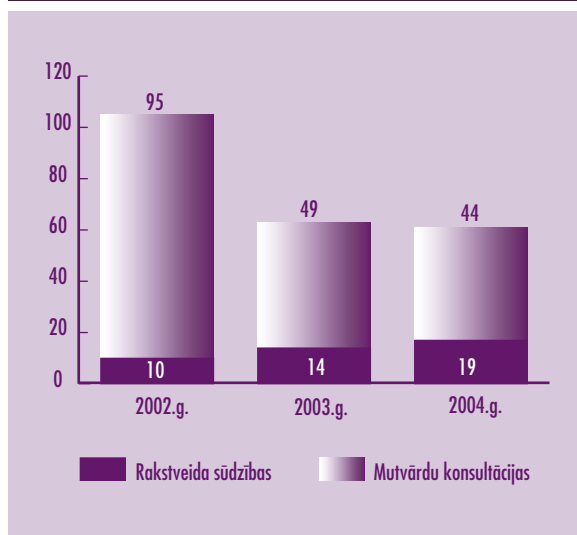
Šīs deklarācijas 4. un 11. pants paredz: "Invalīdiem ir tādas pašas civilās un politiskās tiesības kā citiem cilvēkiem. Invalīdiem jārada iespēja saņemt kvalificētu juridisko palīdzību, kad šāda palīdzība ir absolūti nepieciešama viņu personas un mantas aizsardzībai."

2004. gadā VCB tika saņemtas 17 rakstveida sūdzības, kā arī sniegtas 44 mutvārdu konsultācijas par invalīdu tiesību iespējamiem pārkāpumiem. Lielākā daļa no saņemtajām rakstveida sūdzībām – 14 – bija par invaliditātes piešķiršanu, bet 3 sūdzības tika saņemtas par vides pieejamību.

2004. gadā saistībā ar invaliditātes piešķiršanu vairākas sūdzības tika saņemtas no personām, kas atrodas ieslodzījuma vietās. Iesniedzumos bija norādīts, ka apcietinātajiem ir liegta iespēja kārtot dokumentus invaliditātes grupas noteikšanai.

Medicīniskā palīdzība apcietinātajām un notiesātajām personām ieslodzījuma vietās tiek sniegta saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem Nr.358 "Noteikumi par medicīnisko palīdzību notiesātajiem un apcietinātajiem brīvības atņemšanas iestādēs". To 3. punktā ir noteikts, ka apcietinātajiem tiek sniegta medicīniskā palīdzība saskaņā ar šo noteikumu 2. punktu, izņemot plānveida stacionāro ārstēšanu un dokumentu noformēšanu izskatīšanai Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu komisijā. Līdz ar to VCB secina, ka apcietinātajām personām netiek nodrošinātas vien-

Saņemtās rakstveida sūdzības un sniegtās mutvārdu konsultācijas par invalīdu tiesību iespējamiem pārkāpumiem

līdzīgas tiesības noformēt dokumentus, kā arī veikt nepieciešamās darbības invaliditātes grupas noteikšanai, un tas ir vērtējams kā cilvēktiesību pārkāpums. Noteikumi ir pretrunā arī ar LR Satversmes 91. pantu, kas nosaka, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. VCB uzskata, ka gal-

venajam kritērijam invaliditātes piešķiršanai personai, kas atrodas ieslodzījuma vietā, jābūt šīs personas veselības un darbības atbilstībai invaliditātes grupai, nevis tam apstāklim, vai persona ir notiesāta vai nav.

Atbildot uz VCB vēstuli saistībā ar šo problēmu, Tieslietu ministrija norādīja, ka pēc Tieslietu ministrijas, Veselības ministrijas un ieslodzījuma vietu pārvaldes pārstāvju tikšanās tiek veidota darba grupa, lai strādātu pie minētajiem noteikumiem. VCB cer, ka darba grupa pēc iespējas ātrāk izstrādās grozījumus MK noteikumos Nr. 358 un apcietinātajiem ieslodzījuma vietās tiks nodrošināta iespēja noformēt dokumentus un veikt nepieciešamās darbības invaliditātes grupas noteikšanai un pagarināšanai.

Latvijā aktualitāti saglabā jautājumi par vides pieejamību invalīdiem. Saistībā ar 2004. gadā saņemtajām sūdzībām un sniegtajām konsultācijām VCB konstatē, ka problēmas šai iedzīvotāju grupai rada nokļūšana vajadzīgajā vietā, tajā skaitā dažādos pasākumos. Sabiedriskais transports bieži nav piemērots invalīdiem, arī autotransporta vadītāju attieksme ne vienmēr ir korekta.

VCB ieguva informāciju par to, ka Līvānu novadā invalīdiem dažkārt netiek nodrošinātas iespējas piedalīties sabiedriskos pasākumos, jo nav pieejams transports, kas varētu viņus tur nogādāt. Lai arī sabiedriskais transports Līvānu novadā kursē, tas nav piemērots cilvēkiem ar kustību traucējumiem – autobusus šauro un augsto kāpņu dēļ ir ļoti grūti iekāpt un izkāpt.

ANO Invalīdu tiesību deklarācijas 5. pants nosaka, ka invalīdiem ir tiesības uz pasākumiem, kuru mērķis ir padarīt viņus pēc iespējas patstāvīgākus. Savukārt Eiropas Sociālās hartas 15. pants prasa nodrošināt invalīdu pilnīgu integrāciju un dalību sabiedriskajā dzīvē, galvenokārt veicot pasākumus, tajā skaitā tehniskajā jomā, mērķtiecīgi pārvarot barjeras komunikācijas un kustību jomā, radot pieeju transportlīdzekļiem, dzīvesvietām, kultūras pasākumiem un nodarbēm brīvajā laikā. VCB uzskata, ka invalīdiem

integrācija sabiedrībā ir īpaši nepieciešama, tāpēc pieejamību sabiedriskajiem pasākumiem var pielīdzināt sava veida rehabilitācijai.

Reaģējot uz šo situāciju, VCB Līvānu novada pašvaldībai norādīja iespējamus risinājumus invalīdu vides pieejamības uzlabošanai. Pirmkārt – Līvānu novada sabiedriskā transporta pielāgošana invalīdu ar kustību traucējumiem vajadzībām. Pastāv arī iespēja nomāt vai iegādāties speciālu autotransportu ar pacelēju. Šāda tehnika īpaši noderīga būtu ziemā, kad pārvietošanās invalīdu ratiņos ir gandrīz neiespējama.

VCB saņēma iesniegumu no 2. grupas invalīda I., kurš netika uzņemts pustukšā tālsatiksmes maršruta autobusā. Autobusa šoferis paziņojis, ka autobusā jau braucot divi invalīdi un trešo par brīvu viņam neesot tiesības vest. Pretējā gadījumā viņu varot sodīt ar 40 latu lielu naudas sodu.

MK noteikumu Nr. 375 "Noteikumi par pasažieru pārvadāšanu regulāro maršrutu autobusos" 30. punkts nosaka, ka 1. un 2. grupas invalīdiem katra tālsatiksmes maršruta reisa autobusā ir paredzētas rezervēšanai divas sēdvietas, ja autobusā ir vairāk par 16 sēdvietām, un viena sēdvietā, ja autobusā ir ne vairāk par 16 sēdvietām.

VCB uzskata, ka šie noteikumi nevar kalpot par pamatu, lai autobusā neielastu pārējos 1. un 2. grupas invalīdus, kas nav rezervējuši vietas. Ne vienmēr invalīdiem ir nepieciešamība pēc īpašām invalīdiem paredzētām vietām. Turklāt šo pašu noteikumu 33. punkts nosaka kārtību, kādā secībā tiek ieņemtas vietas autobusā, – pirmie iekāpj invalīdi, kas rezervējuši vietas autobusā, pēc tam pasažieri, kuri iegādājušies biļetes autoostas kasēs, tad pasažieri, kuriem ir tiesības uz braukšanas maksas atlaidēm, bet pēdējie autobusā vietas ieņem pasažieri bez iepriekš iegādātām biļetēm. Līdz ar to 2. grupas invalīds, kas nav rezervējis vietu autobusā, var iekāpt kā pasažieris, kam ir tiesības uz braukšanas maksas atlaidēm.

Tā kā autobusā bija brīvas vietas, VCB uzskata, ka autobusa vadītājam nebija tiesības atteikt invalīdam iekāpšanu autobusā, pamatojot savu rīcību ar to, ka abas invalīdiem pienākošās sēdvietas bija aizņemtas.

VCB sazinājās ar attiecīgo SIA, kas veic pasažieru pārvadājumus šajā maršrutā, un informēja par šādas situācijas nepieļaujamību. Pēc VCB ierosinājuma autobusu parka kolektīvs tika atkārtoti informēts par Latvijas Republikas likumdošanu pasažieru pārvadājumu jomā, tajā skaitā MK noteikumiem Nr.375. Savukārt autobusa vadītājs,

kurš apkalpoja attiecīgo maršrutu un neuzņēma 2. grupas invalīdu autobusā, tika brīdināts, ka pie atkārtota pārkāpuma tiks atstādināts no tālsatiksmes autobusu maršrutu apkalpošanas.

2004. gadā pēc Siguldas invalīdu dienas centra ielūguma VCB nolasīja lekciju, kā arī sniedza konsultācijas šīs pilsētas invalīdiem. VCB pozitīvi vērtē Siguldā veiktos pasākumus invalīdu integrācijas nodrošināšanai. Piemēram, sadarbībā ar pašvaldību tiek veidots subsidētais uzņēmums, kur invalīdi varēs sev rast darba vietas.

● Diskriminācija pēc rases vai tautības

2004. gadā VCB nav saņemts daudz sūdzību par etniskās diskriminācijas gadījumiem. Viens iesniegums saņemts par diskrimināciju uz rases vai tautības pamata, bet 2 iesniegumi – par diskrimināciju uz valodas pamata. Par šāda veida gadījumiem ir sniegtas arī 13 mutvārdu konsultācijas.

VCB atzīst, ka diskriminācija, it īpaši privāto attiecību jomā, ir ļoti grūti pierādāma. Tādēļ ir ļoti svarīgi, lai iesniedzēji maksimāli varētu identificēt apstākļus, kas norāda uz diskrimināciju, un iespēju robežās nostiprinātu pierādījumus

Persona L. VCB norādīja, ka pēc konkursa uzaicināta uz darba interviju SIA "Streiča" 2004. gada 30. augustā. Pēc tikšanās ar uzņēmuma direktori S. uzņēmuma veikalā viņa apstiprināta darbam, iepazīstināta ar jauno kolektīvu, lūgta ātrāk izbeigt esošās darba attiecības un uzsākt apmācību. Taču 31. augustā telefonsarunā viņai darbs atteikts, jo darba devēja noskaidrojusi, ka viņa piederot pie čigānu tautības. Tādējādi L. palikusi bez darba, jo pēc nepārprotamā lēmuma pieņemt viņu darbā 30. augustā ir uzteikusi iepriekšējo darbu. L. arī jutās aizskarta un diskriminēta.

VCB lietas izskatīšanas gaitā vairākkārt pieprasīja informāciju no lietā iesaistītajām pusēm, iepazīnās ar pretendentu CV un citu dokumentāciju. Tomēr pušu viedokļos pastāvēja nopietnas pretrunas gan par darba intervijas saturu (vai ir piedāvāts uzsākt darba attiecības un nekavējoties izbeigt esošās darba attiecības), gan par telefonsarunas saturu (pamatojums nepieņemšanai darbā, aizskārums tautības dēļ). Taču šie apstākļi ir ļoti būtiski, lai konstatētu diskrimināciju.

Uzņēmuma pārstāvji apgalvoja, ka intervijas laikā nav pieņemts lēmums par L. pieņemšanu darbā, jo darba devējai nav bijis iesniedzējas CV un personāla lietās lēmumus firmā sagatavo un pieņem cits darbinieks. S. noliedz, ka L. būtu iepazīstināta ar citiem darbiniekiem kā viņu nākamā kolēģe un aicināta uzteikt iepriekšējo darbu. Izvērtējot CV, direktore esot konstatējusi, ka L. izglītība un darba pieredze neatbilst prasībām un ir vājāka nekā citām pretendētēm. Savukārt 31. augusta telefonsarunas laikā S. pateikusi šos objektīvos argumentus, taču L. viņai pārmetusi čigānu diskrimināciju, un tikai šajā brīdī S. uzzinājusi pretendentes tautību.

Izvērtējot citu pretendentu CV, VCB secina,

ka viņu izglītība un darba pieredze bija atbilstošāka pārdevēja darbam. Tomēr arī L. bija pietiekami ilga darba pieredze tirdzniecībā un atbilstošas prasmes. Bez tam šaubas par objektīvu attieksmi rada fakts, ka viņai darbs atteikts, taču uzņēmums drīz ar sludinājumu palīdzību meklējis jaunus pārdevējus.

VCB, ņemot vērā pieejamo informāciju, nevarēja viennozīmīgi konstatēt sūdzībā minēto faktu patiesumu, kā arī pieņemt juridiski saistošus lēmumus. Darba devēja puse palika pie sava viedokļa un atteicās no izlīguma šajā lietā, uzskatot, ka nav pārkāpusi likumu. Tāpēc VCB ieteica abām pusēm šo lietu risināt tiesā.

Analizējot cilvēktiesību ievērošanas situāciju Latvijā, VCB secina, ka sabiedrībā pietrūkst tolerances un joprojām ir vērojamas aktivitātes, kas nereti balansē uz rasu un nacionālā naida kurināšanas robežas. Neiecietības piemērus īpaši bieži var konstatēt radikālajos preses izdevumos un Interneta portālos – piemēram, "DDD", www.latvians.lv u.c. Vairākus šajos izdevumos paustus uzskatus un aicinājumus VCB 2004. gadā ir izvērtējis pēc Drošības policijas lūguma. Publikācijas, kas izraisa etnisko spriedzi un nesaticību, ir atrodamas arī dienas laikrakstos – gan latviski, gan krieviski iznākošajos preses izdevumos. Piemēram, "Vesti Segodņa", "Čas" un "Latvijas Avīze" dažkārt mēdz tendenciozi atainot notikumus.

Latvijā joprojām nav ierosinātas lietas par rasu diskrimināciju vai nesaticības veicināšanu, lai arī tādi gadījumi ir bijuši. VCB secina, ka pašlaik spēkā esošā likumdošana nav pietiekami efektīva šādu gadījumu apkarošanai, jo Latvijas KL 78. pantā ir noteikts augsts sliekšnis iespējai saukt personu pie kriminālatbildības, prasot darbību, kas apzināti vērsta uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, kā arī par apzinātu personas diskrimināciju atkarībā no tās rases vai nacionālās piederības. VCB piedalījās tiesību aktu grozījumu izstrādē un cer, ka drīzumā tiks pieņemti grozījumi Krimināllikumā, Civillikumā, Administratīvo pārkāpumu kodeksā u.c. likumos, tādējādi iedzīvinot Latvijā ES Rasu direktīvu (Direktīva 2000/43/EC, kas nosauka vienādas attieksmes principa ieviešanu neatkarīgi no personas rases un etniskās piederības). Grozījumi direktīvas pārņemšanai Latvijai bija jāpieņem jau līdz 2004. gada 1. maijam, un, tos vilcinot, pastāv risks, ka Eiropas Komisija Latvijai piemēros sankcijas soda naudas veidā.

VCB atzinīgi vērtē, ka 2004. gadā ir pieņemta Nacionālā programma iecietības veicināšanai, kuras ietvaros ir paredzēts finansējums dažādām aktivitātēm šajā jomā. Tajā skaitā informējošiem un motivējošiem pasākumiem, kas ir īpaši nepieciešami, lai nepieļautu diskriminācijas gadījumus.

● Diskriminācija pēc dzimuma

2004. gadā VCB saņēma 8 rakstveida sūdzības, sniedza 17 mutvārdu konsultācijas, kā arī pēc savas iniciatīvas iesaistījās vairāku lietu izskatīšanā par iespējamo dzimuma diskrimināciju. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, ir pieaudzis gan saņemto rakstveida sūdzību, gan sniegto mutvārdu konsultāciju skaits, turklāt lielākā daļa no tām bija pamatotas. VCB uzskata, ka šāda statistika liecina par dzimumu līdztiesības problēmas aktualitāti un pieaugušo sabiedrības izpratnes līmeni par šiem jautājumiem.

Sūdzības un konsultācijas galvenokārt bija par diskrimināciju darbā un izglītības jomā, kā arī par diskriminējošām un sievieti aizskarošām reklāmām.

Portālā www.doska.lv darba piedāvājumu sadaļā bija publicēts sludinājums ar nosaukumu "Meklējam web dizaina profesionāli – mākslinieku". Sludinājums saturēja arī šādu tekstu: "Mēs nemeklējam diletantus, sievieti kārtas pārstāves, programmētājus ar dizainera iemaņām, dizainerus ar program-

mētāja iemaņām, cilvēkus bez nopietnu darbu portfolio, cilvēkus bez atbildības sajūtas.”

VCB uzskatīja, ka atšķirīgai attieksmei atkarībā no dzimuma šajā gadījumā nebija saskatāms objektīvs pamatojums, jo profesijas specifika nav saistīta ar personas dzimumu. Turklāt sludinājuma teksts tika formulēts aizskarošā veidā, uzsverot, ka sievietes netiek meklētas līdztekus diletantiem, neprofesionāliem un bezatbildīgiem cilvēkiem.

VCB konstatēja, ka šis sludinājums ir aizskarošs un diskriminējošs, tas ir pretrunā ar Satversmes 91. pantu un Darba likuma 7., 29., 32. un 34. pantu. Turklāt darba devējs arī pats šādi ierobežo savu piemērotākā darbinieka izvēli, subjektīvi izslēdzot būtisku potenciālo darbinieku grupu, starp kuriem var būt ļoti labi speciālisti.

Administratīvo pārkāpumu kodekss paredz atbildību par darba vai darba aizsardzības likumu vai citu šos jautājumus regulējošo normatīvo aktu pārkāpumu. VCB šīs lietas materiālus arī nosūtīja Valsts darba inspekcijai, kas, konstatējot pārkāpumu, uzlika vainīgajam uzņēmumam sodu 500 latu apmērā.

VCB pēc savas iniciatīvas un arī pēc vēlāk saņemtās mutvārdu sūdzības izvērtēja 2004. gada 7. maija Latvijas Avīzes pielikuma "Mājas Viesis" publikācijā "Meitenes jūrskolā neņem?" pausto informāciju par to, ka atsevišķās Latvijas jūrskolās, konkrēti Latvijas Jūras akadēmijas (LJA) jūrskolā, netiek uzņemtas meitenes.

LR Satversme nosaka, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. Par diskrimināciju tiek uzskatīta atšķirīga attieksme pret personām, kas atrodas vienādos, pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, ja šādai attieksmei nav likumīga mērķa un objektīva, demokrātiskā sabiedrībā nepieciešama pamata.

VCB uzskata, ka tādi argumenti kā darba sarežģītība un smagums, vīriešu kolektīvs uz kuģa un pretendentes jaunība nevar tikt uzskatīti par objektīviem iemesliem atšķirīgai attieksmei atkarībā no dzimuma. To rāda arī Liepājas Jūrniecības koledžas pieeja – šajā izglītības iestādē tiek uzņemti visi, kuri izturējuši iestājpārbaudījumus. Arī LJA vēlāk piedāvā augstākās izglītības programmas jūrniecības nozarē neatkarīgi no dzimuma. Līdz ar to jākonstatē, ka LJA jūrskolā īstenotā atšķirīgā attieksme nav objektīvi pamatota un uzskatāma par dzimumu diskrimināciju. Turklāt, iespējams, meitenes jau tā ir nelabvēlīgākā situācijā, lai sagatavotos iestāties LJA, jo pirms tam nevar saņemt vidējo speciālo izglītību nozarē.

VCB lūdza LJA vadību izskaidrot objektīvo un tiesisko pamatu atteikumiem uzņemt meitenes LJA jūrskolā, kā arī izvērtēt šāda ierobežojuma pamatotību un to atcelt, ja nav pierādāma aizlieguma atbilstība mērķim, ko ar to vēlas sasniegt, un nepieciešamība demokrātiskā sabiedrībā.

LJA vadība atzina, ka ierobežojums nav demokrātisks, taču norādīja, ka galvenokārt tam pamatā ir nespēja atrast meitenēm prakses vietas uz kuģiem. Pirmā prakse ir klāja komandā, kas obligāti ietver arī fiziski grūto matroža darbu, un kapteiņi nevēlas ņemt uz kuģa nepilngadīgas meitenes. Kā viens no faktoriem tika minēts, ka Latvijas jūrniecības sabiedrība tikai lēnām pierod pie tā, ka sievietes atrašanās uz kuģa nav ārkārtēja parādība, un LJA absolventes pagaidām var atrast darbu tikai ārvalstu rēderejās.

VCB uzskata, ka LJA, kas izglīto jūrniekus, tajā skaitā topošos kapteiņus, ir svarīgi savā attieksmē pret audzēkņiem, kā arī ar mācību programmu palīdzību iespējami ātrāk lauzt esošos stereotipus. Tika panākta vienošanās, ka jūrskola vairs nenoteiks šādu ierobežojumu, taču uzņemšanas komisija meitenēm izskaidros situāciju ar iespējamām problēmām mācību plāna izpildē, lēmumu atstājot pašu meiteņu ziņā.

VCB pēc savas iniciatīvas, kā arī ņemot vērā vairāku organizāciju un privātpersonu iesniegtās sūdzības, izvērtēja SIA "RIMI Latvija" akciju "Maksā par vienu, otru RIMI dāvina". Tās ietvaros laikrakstos, televīzijā un internetā tika publicētas reklāmas, kurās kā vizuālais tēls tika izmantots vīrietis un divas viņa līgavas. Pēc reklāmas analīzes VCB secināja, ka tā ir neētiska un nekorekta un tajā ir saskatāmas dzimumu diskriminācijas pazīmes. Šāda reklāma kultivē un uztur negatīvu un stereotipu izpratni par dzimumu lomu sabiedrībā, tā var aizskart sievieti. Reklāma ir neētiska arī no morāles viedokļa, jo popularizē poligāmiju.

VCB vēstulē aicināja "RIMI Latvija" pārtraukt šīs reklāmas izplatīšanu un turpmāk nepieļaut neētiskas un diskriminējošas reklāmas. VCB šīs lietas materiālus nosūtīja arī izvērtēšanai Patērētāju tiesību aizsardzības centram, kas, konstatējot šādu pārkāpumu, ir tiesīgs pieņemt saistošus lēmumus.

SIA "RIMI Latvija" savā atbildē, atsaucoties uz Latvijas Reklāmas asociācijas viedokli, pauda, ka reklāma satur patiesu un objektīvu informāciju, kas tiek nodota patērētājiem, piedāvājot izmantot akcijas priekšrocības, un tā nesatur diskriminējošus elementus. Arī Patē-

rētāju tiesību aizsardzības centrs neatzina pārkāpumu un nepiemēroja administratīvo sodu. Tomēr VCB uzskata, ka šādas divdomīgas reklāmas nav pieļaujamas, un arī turpmāk centīsies pievērst sabiedrības uzmanību iespējamiem diskriminācijas gadījumiem. Jo īpaši tāpēc, ka 2004. gadā VCB saņēma sūdzības arī par citām aizskarošām, diskriminējošām vai agresīvām reklāmām. Piemēram, reklamējot "Aldara" alu un "Ādažu čipsus".

2005. gadā VCB plāno pievērst īpašu uzmanību dzimumu līdztiesības nodrošināšanai Latvijā, īstenojot sabiedrības informēšanas pasākumus, veicinot integrētu pieeju dzimumu līdztiesībai valsts politikas līmenī, analizējot normatīvo aktu projektus, sniedzot savus atzinumus u.tml. 2004. gada 7. septembrī ir akceptēta Valsts programma dzimumu līdztiesības īstenošanai 2005. – 2006. gadam, un VCB ir atbildīgā iestāde par dzimumu līdztiesības un diskriminācijas uzraudzību, tomēr birojam nav piešķirti papildu līdzekļi šo funkciju pildīšanai. Tāpēc aktivitātes dzimumu līdztiesības nodrošināšanas jomā plānots veikt Eiropas struktūrfondu programmas EQUAL ietvaros – VCB kā sadarbības partneris piedalīsies Resursu centra sievietēm "Marta" īstenotajā projektā "Atvērtu darba tirgu sievietēm".

BĒRNA TIESĪBAS

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 24. pants

ANO Konvencija par bērna tiesībām

Bērnu tiesību aizsardzības likums

Visās tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības ir prioritāras. Starptautiskie dokumenti un nacionālā likumdošana paredz, ka bērni paši nav spējīgi sevi aizsargāt, tāpēc bērnu aizsardzībai ir jāpievērš īpaša uzmanība.

1989. gada 20. novembra ANO Konvencijas par bērna tiesībām preambulā noteikts, ka bērnam ir tiesības uz īpašu gādību un palīdzību. Par bērnu tiek uzskatīta persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu.

Saskaņā ar Konvenciju par bērna tiesībām Latvijai kā vienai no ANO dalībvalstīm ir pienākums darīt visu iespējamo, lai nodrošinātu tāda principa atzīšanu, saskaņā ar kuru abiem vecākiem ir kopīga un vienāda atbildība par bērna audzināšanu un attīstību. Visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts iestādes vai privātiestādes, kas nodarbojas ar sociālās nodrošināšanas jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdošanas institūcijas, uzmanība pirmām kārtām jāvelta tam, lai vislabāk nodrošinātu bērna intereses.

Kopš 2003. gada VCB darbojas atsevišķa Bērnu tiesību aizsardzības daļa (turpmāk – BTA), kuras uzdevumi ir savas kompetences ietvaros veikt ANO Konvencijas par bērna tiesībām, citu starptautisko tiesību normu, kā arī nacionālās likumdošanas bērna tiesību aizsardzības jomā ievērošanas nodrošināšanu un bērna tiesību aizsardzības uzraudzību Latvijā. Arī 2004. gadā BTA daļa darbojās četros galvenajos virzienos:

- sūdzību par bērna tiesību pārkāpumiem izskatīšana;
- sabiedrības, to skaitā speciālistu, kas strādā bērna tiesību aizsardzības jomā, izglītošana par bērna tiesībām un iespējamiem problēmu risinājumiem;
- Latvijas likumdošanas analīze un tās atbildības Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem bērna tiesību jomā nodrošināšana;

- pārbaužu veikšana valsts un pašvaldības iestādēs (izglītības iestādēs, ārpusģimenes aprūpes iestādēs u.tml.)

Tāpat kā lielākajā daļā Eiropas valstu, arī Latvijā ar sūdzībām par iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem VCB visbiežāk vēršas pieaugušie, nevis paši bērni – 98% iesniegumu ir saņemti no bērna likumīgajiem pārstāvjiem (vecākiem, aizbildņiem, bāriņtiesu darbiniekiem u.c.). Kopumā par bērna tiesību pārkāpumiem 2004. gadā ir saņemtas 205 rakstveida sūdzības un sniegtas 990 mutvārdu konsultācijas.

Visvairāk rakstveida sūdzību 2004. gadā saņemts par sociāli ekonomiskajiem jautājumiem. Par personas tiesībām uz īpašumu saņemtas 40 sūdzības, bet par personas tiesībām uz mājokli (dzīvokļa piešķiršanu) – 21 sūdzība. Otrajā vietā pēc saņemto sūdzību skaita bija problēmas saistībā ar personas tiesībām uz labu administrāciju valsts un pašvaldību iestādēs – par šo tēmu saņemtas 17 rakstveida sūdzības. Trešajā vietā ar saņemtām 12 sūdzībām bija jautājumi par personas tiesībām uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu izglītības un bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs. Savukārt par bērna tiesību uz identitāti, bērna tiesību uzaugt ģimenē, tiesību uz atpūtu un brīvo laiku, kā arī par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību iespējamiem pārkāpumiem 2004. gadā VCB saņēma 21 rakstveida sūdzību.

Līdzīgas problēmas uzrāda sniegto mutvārdu konsultāciju skaita analīze. 2004. gadā 95 sūdzības bija par personas tiesību uz īpašumu pārkāpumiem, seko problēmas ar bērna tiesībām uzaugt ģimenē – sniegta 81 konsultācija. 74 konsultācijas tika sniegtas par izlikšanu no dzīvokļiem, bet 65 konsultācijas – par strīdiem ar izīrētāju vai apsaimniekotāju. Aktuāli jautājumi bija arī uzturlīdzekļu piedziņa, kā arī bērna tiesības uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu izglītības un bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs.

VCB konstatē, ka saņemtās sūdzības ne vienmēr precīzi atspoguļo galvenās bērna tiesību pārkāpumu tendences Latvijā. Tiekoties ar bērniem, VCB konstatē, ka liela problēma ir neiejūtīga, dažkārt necieņas pilna skolotāju, vecāku vai citu pieaugušo izturēšanās. Var citēt kādu 9. klases skolēnu: "Pieaugušie vienmēr grib, lai mēs esam pieklājīgi, taču viņi paši tik bieži mums nepasaka "paldies" vai "lūdzu".

Kāpēc stundu laikā skolotājiem ir atļauts runāt pa mobilo tālruni, bet skolēni to nedrīkst, kāpēc viņi drīkst staigāt ielas apavos, bet skolēniem obligāti jāvelk maiņas apavi?" Tiekoties ar bērnu vecākiem un pašvaldību amatpersonām, VCB speciālistus nepatīkami pārsteidz fakts, ka bērnu fiziska sodīšana daudzās ģimenēs tiek uztverta kā normāla un neatņemama audzināšanas sastāvdaļa. Cilvēkiem trūkst zināšanu par citām disciplinēšanas metodēm vai arī tad, ja šādas zināšanas viņiem ir, fiziska sodīšana ir ierastāks un daudz ātrāk un vieglāk izmantojams ietekmēšanas līdzeklis. Ļoti tipisks ir kāda pašvaldības darbinieka teiktais, ka, reizrēķinu mācot, bez paraustīšanas aiz auss neiztiksim.

Latvija ir demokrātiska valsts, kur vardarbība pret bērniem ir aizliegta ar likumu un par to ir paredzēta atbildība. Tas attiecas arī uz emocionālo vardarbību, taču sabiedrībā vēl arvien populārs ir uzskats, ka vardarbība audzināšanas nolūkos ir pieļaujama.

● Tiesības uzaugt ģimenē

LR Satversmes 110. pants

Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 10. pants

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 9. pants

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26. pants

2004. gadā viena no aktuālākajām problēmām saistībā ar bērna tiesību aizsardzību bija bērna tiesību uzaugt ģimenē pārkāpumi. Gada laikā VCB saņēma un izskatīja 8 rakstveida iesniegumus, kā arī sniedza 81 mutvārdu juridisko konsultāciju par šiem jautājumiem.

Arī 2004. gadā saņemtās sūdzības un sniegtās konsultācijas par bērna tiesību uzaugt ģimenē pārkāpumiem var iedalīt divās grupās:

- bērna šķiršana no ģimenes;
- bērna tiesību uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem pārkāpumi.

Saņemtās sūdzības galvenokārt bija par situācijām, kad vecāki, kopdzīvei izirstot, nespēja savstarpēji vienoties par to, kurš no viņiem uzņemsies rūpes un aizgādību par bērnu, kā arī par situācijām, kad bērni atteicās uzturēt jebkādus personiskus kontaktus ar saviem bioloģiskajiem vecākiem.

Vairākos iesniegumos bērnu vecāki vai vecvecāki vēlējās apstrīdēt bāriņtiesas (pagastietas) pieņemto lēmumu par aizgādības tiesību ierobežošanu pamatotību, atsaucoties uz Bērnu tiesību aizsardzības likuma normām par bērna tiesībām uzaugt ģimenē un bērna vislabākajām interesēm. Veicot sūdzību pārbaudi, VCB speciālisti noskaidroja, ka, iero-

bežojot vecāku aizgādības tiesības, bāriņtiesas (pagasttiesas) nav rīkojušās prettiesiski un bērni izņemti no dzīvībai un veselībai bīstamiem apstākļiem.

VCB konstatē, ka dažkārt pašvaldību sociālo dienestu un bāriņtiesu (pagasttiesu) darbība nav pietiekami efektīva, jo īpaši situācijās, kad vecāku aizgādības tiesības pār bērnu ir pārtrauktas pirms vairākiem gadiem. Vairākos VCB darbinieku analizētajos gadījumos bērnu atgriešana bioloģiskajās ģimenēs bija iespējama, taču nepietiekamais sociālā darbinieka un bāriņtiesas (pagasttiesas) darbs ar aizbildni vairāku gadu garumā ir kļuvis par pamatu tam, ka bērns nav gatavs dzīvot kopā ar vecākiem.

2004. gadā VCB juristu konsultācijas lūdza bāriņtiesu (pagasttiesu) speciālisti, kuriem bija radušās domstarpības ar aizbildņiem saistībā ar bērnu atgriešanu atpakaļ ģimenēs. Daudzi aizbildņi neapzinās aizbildņa statusa nozīmi bērna dzīvē un uzskata, ka aizbildnība nodibina personiskās attiecības, kas līdzvērtīgas attiecībām starp vecāku un bērnu.

VCB darbinieki konstatē, ka vēl aizvien sabiedrībā un pat speciālistu vidū valda mīts par nepieciešamību automātiski ierobežot saskarsmes tiesības ar vecākiem gadījumos, kad ir ierobežotas vecāku aizgādības tiesības. Bez tam bērna saskarsmes tiesību nodrošināšana ir cieši saistīta ar pašu vecāku kā indivīdu tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi, un tas bieži rada domstarpības speciālistu vidū, kad tie dod atzinumus tiesai par vēlamu saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību.

Bērna tēvs K. lūdza padomu un juridisku konsultāciju jautājumā par saskarsmes tiesību nodrošināšanu. K informēja, ka šobrīd tiesā norisinās viņa laulības šķiršanas process. Izīstot kopdzīvei, bērnu māte aizliedza bērniem satikties ar K. un noskaņoja bērnus pret tēvu.

Civillikuma 182. pantā ir noteikts, ka strīda gadījumā kārtību, kādā var izmantot saskarsmes tiesību, nosaka tiesa, izprasot bāriņtiesas atzinumu, kas savukārt var tikt balstīts uz psihologa, sociālā darbinieka u.c. speciālistu novērojumiem.

Jautājums par saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību var tikt izskatīts vienlaikus ar prasījumu par laulības šķiršanu, taču, apziņoties to, ka laulības šķiršanas procesi mēdz būt ilglaicīgi, Latvijas Civilprocesa likuma 238. panta 2. daļa paredz iespēju lietas dalībniekiem lūgt tiesu pieņemt pagaidu lēmumu par saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību un uzturlīdzekļu piedziņu bērnu uzturam.

VCB sadarbībā ar bāriņtiesu (pagasttiesu), piesaistot psihologu, izmeklēja šo gadījumu un guva pierādījumus par to, ka bērni tiek nepamatoti noskaņoti pret tēvu. Tādējādi māte bērnu vietā ir izdarījusi izvēli, ar ko bērniem ir jāuztur personiskas attiecības un ar ko ne.

VCB norādīja K., ka bērnu māte, noskaņojot bērnus pret tēvu, rīkojas prettiesiski, un izskaidroja tiesisko kārtību, kā ir izšķirami strīdi par saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību.

VCB darba prakse rāda, ka ar nepamatotiem tiesību uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar bērnu ierobežojumiem saskaras arī vecvecāki. Lai nodrošinātu savas likumiskās saskarsmes tiesības un pienākumu gādāt par savu mazbērnu neatkarīgi no tā, kādas attiecības pastāv ar pašu bērniem, vecvecākiem ir iespēja vērsties tiesā ar prasījumu par saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību.

Taču ne vienmēr tiesību uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus pārkāpums ir divu pieaugušo izraisīts. 2004. gadā saņemtās sūdzības parādīja, ka bērnu pakļaušana necilvēcīgiem apstākļiem var sekmēt bērnu nevēlēšanos tikt ar saviem vecākiem. Piemēram, uz lūgumu nodrošināt saskarsmes tiesības zēna māte saņēma dēla vēstuli, ka viņš nevēlas redzēt māti, vecāko brāli un māsu, kas savulaik bija viņam ļoti nodarījuši pāri (neizturot psiholoģisko spriedzi, viņš bija meties ārā no daudzdzīvokļu mājas trešā stāva loga). Lai palīdzētu zēnam pārvarēt šā notikuma sekas, bāriņtiesas (pagasttiesas) speciālisti sadarbībā ar psihologiem aizvien turpina darbu ar viņu, taču iznākums ir grūti prognozējams.

Analizējot bērna tiesību aizsardzības stāvokli valstī, VCB speciālisti uzmanību pievērta cēloņiem, kas veicina bērna tiesību uzaugt ģimenē ierobežojumus. Nopietna problēma ir iedzīvotāju smagais sociāli ekonomiskais stāvoklis. Bezdarbs, nepietiekams ienākumu līmenis un alkohola lietošana ģimenē rada psiholoģisku spriedzi un bērniem nelabvēlīgu vidi. Otrs cēlonis ir kompetentu un zinošu speciālistu trūkums darbam ar ģimenēm. Līdz ar to problēmas ļoti bieži tiek identificētas novēloti – speciālisti reaģē akūtu konfliktu gadījumos, nevis sniedz atbalstu brīdī, kad ģimene ir tikko saskārusies ar kādu problēmu. Ģimenēm ar bērniem trūkst arī informācija par iespējām saņemt pašvaldības sociālo palīdzību.

Taču pats satraucošākā problēma ir vecāku nevēlēšanās rūpēties par saviem bērniem. Pēc Bērnu klīniskās universitātes slimnīcas statistikas, 2004. gadā no dažādiem savainojumiem ir cietuši 9838 bērni, un ļoti bieži negadījumu cēlonis ir vecāku nolaidība. Ir bijuši pat traģiski gadījumi, kad bērni zaudēja dzīvību, nosalstot (Preiļu rajonā) vai nosmokot ugunsgrēka dūmos (Limbažu rajonā).

Lai mainītu šo situāciju, Saeima 2004. gada 22. decembrī atbalstīja grozījumus Administratīvo pārkāpumu kodeksā, kas vecākiem vai viņu aizvietotājiem par septiņu gadu vecumu nesasnējušu bērna atstāšanu bez uzraudzības paredz izteikt brīdinājumu vai uzlikt naudas sodu. Ir sagatavoti arī priekšlikumi grozījumiem Krimināllikumā, kas vecākiem paredz kriminālatbildību par bērnu aprūpes un uzraudzības pienākumu nepildīšanu, kā rezultātā bērns, kurš nav sasniedzis septiņu gadu vecumu, ir guvis smagus miesas bojājumus vai iestājusies viņa nāve, ja šo pārkāpumu izdarījušas personas, no kurām bērns ir materiāli vai citādi atkarīgs.

Vērtējot likumdevēja iniciatīvu noteikt administratīvo un kriminālatbildību vecākiem par bērnu līdz septiņu gadu vecumam atstāšanu bez uzraudzības, VCB speciālistu viedoklis ir neviennozīmīgs. Sniedzot atzinumu Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai par iepriekšminētajiem grozījumiem Krimināllikumā, VCB pauda, ka atbalsta personu saukšanu

pie atbildības, taču ikvienam sodam ir jābūt samērīgam. VCB aicināja likumdevēju neatbalstīt kriminālsoda – brīvības atņemšanas – noteikšanu un aizstāt to ar piespiedu darbu. Argumentējot savu viedokli, VCB atsaucās uz pasaules valstu praksi un ANO Bērna tiesību komitejas rekomendācijām Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanai praksē. Lai gan pats nodarījums ir vērst pret bērna veselību un drošību, tiesībām uz dzīvību, tomēr būtiski ir analizēt šāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanas cēloņus un apstākļus. Šis noziedzīgā nodarījuma veids ir saistīts ar sociāla rakstura problēmām – valsts vai pašvaldība nenodrošina pilnībā iespējas vecākiem atstāt bērnus dienas aprūpes centros vai bērnudārzos, vecākiem ir konstatējama dziļa depresija, kas bieži vien nav šķirama no alkohola pārmērīgas lietošanas, bezdarba, dzīves prasmju trūkuma bērnu audzināšanā u.tml. Bez tam, ja ģimenē ir vairāki bērni un viens no bērniem kļūst par Krimināllikuma 170.¹ panta upuri, vecāku sodīšana ar brīvības atņemšanu kļūst "nesamērīgs" sods pārējiem bērniem, kuriem, iespējams, bez vecāku gādības būs jādzīvo pat piecus gadus. ANO Bērna tiesību komiteja arī uzskata, ka vardarbība pret bērniem nav pieņemama nekādos apstākļos, tajā pašā laikā pārmetot atsevišķām valstīm, piemēram, Ukrainai, kas kā risinājumu vardarbības problēmas izskaušanai, piemēro sodu – brīvības atņemšanu.¹³

Lai aktualizētu problēmas, kas saistītas ar bērna tiesībām uzaugt ģimenē, VCB speciālisti 2004. gadā regulāri piedalījās Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas un Bērnu tiesību aizsardzības apakškomisijas sēdēs, kurās tika izstrādāti grozījumi tiesību aktiem, kas reglamentē bērna tiesību aizsardzību. Tika organizēti dažādi semināri un lekcijas speciālistiem, kas strādā bērna tiesību aizsardzības jomā (pašvaldību sociālajiem darbiniekiem, pašvaldību policijas, bāriņtiesu (pagasttiesu) pārstāvjiem, sociālajiem pedagogiem, izglītības iestāžu darbiniekiem), sagatavotas rekomendācijas konkrētu problēmu risināšanai, kā arī sadarbībā ar nacionālām un starptautiskām valsts un nevalstiskajām organizācijām notika darbs pie atsevišķu projektu īstenošanas.

● Tiesības uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu izglītības un bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs

2004. gadā VCB saņēma un savas kompetences ietvaros izskatīja 12 rakstveida iesniegumus un sniedza 12 mutvārdu juridiskas konsultācijas par personas tiesībām uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu izglītības un bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs. Salīdzinot ar 2003. gadu, šādu sūdzību skaits ir samazinājies, un VCB to izskaidro ar izglītības iestāžu darbinieku augošo profesionalitāti un pastiprināto uzmanību, kas sabiedrībā tiek pievērsta katram šādam gadījumam.

Vairākas sūdzības tika saņemtas par konkrētu pedagogu nehumānu un cieņu aizskarošu rīcību pret bērniem. Aktuāla problēma bija arī trūcīgo ģimeņu bērnu sociālo tiesību nodrošināšana atsevišķās izglītības iestādēs.

Šādu sūdzību izskatīšanā ļoti nozīmīga ir visu par bērna tiesību aizsardzību atbildīgo institūciju sadarbība, un VCB ar gandarījumu atzīmē Bērnu un ģimenes lietu ministrijas inspektoru atsaucību, kā arī Izglītības un zinātnes ministrijas un to padotībā esošo iestāžu gatavību reaģēt uz iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem, nodrošinot pārbaudes un pieņemot lēmumus bērna vislabākajās interesēs.

VCB saņēma divus iesniegumus ar informāciju, ka vienā no Daugavpils skolām fizikas skolotājs jau ilgāku laiku "terorizē" bērnus un izmantojot nepedagoģiskas metodes.

VCB speciālisti nekavējoties sazinājās ar Daugavpils pilsētas atbildīgajiem bērna tiesību aizsardzības speciālistiem un Izglītības valsts inspekciju un lūdza veikt pārbaudi par iesniegumos minētajiem faktiem, kas ir identificējami kā bērna tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu izglītības iestādē pārkāpumi.

Attiecīgajā Daugavpils vidusskolā tika veiktas vairākas pārbaudes, piesaistot Daugavpils pilsētas Izglītības pārvaldes, Izglītības valsts inspekcijas speciālistus un sertificētus psihologus. Pārbaudes rezultātā tika kon-

statētas emocionālas vardarbības pazīmes, par ko attiecīgi sastādīts protokols un psihologu sagatavots atzinums. Lietas materiāli tika nodoti Daugavpils tiesībsargājošām iestādēm ar lūgumu izvērtēt fizikas skolotāja darbības tiesiskumu un pieņemt lēmumu par viņa saukšanu pie kriminālatbildības. Rezultātā šis skolotājs tika atbrīvots no amata pienākumu pildīšanas, bet par notikumu ir ierosināta krimināllieta.

Lai gan VCB speciālistiem izdevās panākt vainīgo personu saukšanu pie likumā noteiktās atbildības, tomēr jāatzīmē, ka šādu situāciju izmeklēšana un risināšana aizņem daudz laika. Emocionāla (psiholoģiska) vardarbība ir viens no visgrūtāk atpazīstamiem un pierādāmiem vardarbības veidiem, tāpēc, redzot, ka policijai neizdodas nodrošināt objektīvu un vispusīgu lietas izmeklēšanu, VCB šajā lietā iesaistīja prokuratūras speciālistus.

VCB uzskata, ka efektīvākais veids, kā veicināt bērna tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu izglītības un bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs ievērošanu, ir izglītības iestāžu darbinieku un bērnu izglītošana par dažādiem bērna tiesību aspektiem, problēmām un to iespējamiem risinājumiem. 2004. gadā VCB speciālisti vadīja 39 seminārus, lasīja lekcijas, kā arī tikšanās laikā ar pedagogiem sniedza ieteikumus par skolas iekšējās kārtības noteikumu izstrādi, bērnu iesaistīšanu kriminālprocesuālās darbībās, palīdzības sniegšanu vardarbībā cietušajiem bērniem u.tml. Vienlaikus, tiekoties ar bērniem, VCB arī cenšas veidot bērnos priekšstatu par to, ka katras tiesības uzliek zināmu pienākumu un savas tiesības ir izmantojamas tiktāl, ciktāl tās neierobežo cita cilvēka tiesības vai brīvības.

2004. gadā VCB darbinieki apmeklēja vairākas specializētās izglītības iestādes, kur tikās ar administrāciju un pedagogiem, uzklaušoja un apkopoja aktuālākās darbības problēmas. Vienlaikus tika turpināta bērnu viedokļa uzklaušošana, galvenokārt specializēto internāt-

skolu audzēkņus aptaujājot par viņu tiesību uz izglītību ievērošanu un iespējām pavadīt savu brīvo laiku.

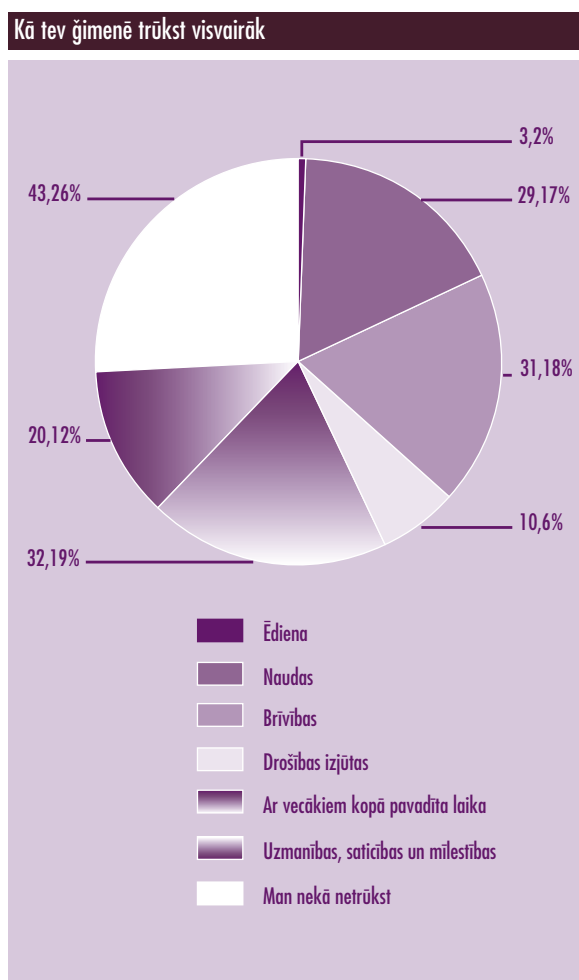
Starptautiskas valstiskas un nevalstiskas organizācijas Latvijai ir norādījušas uz to, ka bērnu institucionalizācija nav pieļaujama un būtu jāpanāk bērnu ar īpašām vajadzībām integrācija vispārizglītojošās skolās, kā arī jānodrošina bērniem iespēja ikdienā dzīvot ģimenē, nevis mēnešiem ilgi uzturēties internētā. Nenoliedzot šā viedokļa patiesumu un vēlamību, VCB speciālisti tomēr secina, ka internātskolu pastāvēšana šobrīd vēl ir nepieciešama. Galvenais iemesls – ne visas vispārizglītojošās skolas, kā arī sabiedrība kopumā ir gatava bērniem ar īpašām vajadzībām piedāvāt nepieciešamo palīdzību un atbalstu, ko pašlaik nodrošina specializēto internātskolu personāls.

Iepazīstoties ar programmām, kas tiek ieviestas specializētajās internātskolās, lai veicinātu bērnu ar īpašām vajadzībām līdzdalību dažādos sabiedriskos procesos, un kas vērstas uz sadarbības attīstību starp vispārizglītojošām skolām un internātskolām, VCB secina, ka bērnu ar īpašām vajadzībām tiesības netikt diskriminētiem un tiesības uz pilnvērtīgiem dzīves apstākļiem lielā mērā tiek ievērotas.

Analizējot bērnu aptaujas rezultātus par viņu tiesību uz izglītību ievērošanu un iespējām pavadīt brīvo laiku, VCB konstatē, ka samērā daudziem nepatīk iet skolā. Viens no iemesliem – pedagogi dažkārt kliedz uz bērniem vai viņus fiziski aizskar. Daudzās aptaujas anketās tika minēta vardarbība pašu vienaudžu vidū, kas bērnos rada diskomforta sajūtu. Līdz ar to atsevišķās skolās valdošais mikroklimate jāvērtē kā bērniem nedraudzīgs. Taču, lai varētu vispārināt problēmas saistībā ar bērnu uzturēšanos internātskolās visā Latvijā un secinājumi nebūtu jāizdara, vadoties no dažu specializēto internātskolu audzēkņu atbildēm, VCB 2005. gadā plāno anketēšanu turpināt, vienlaikus apsekojot gan tās internātskolas, par kurām ir saņemtas sūdzības, gan tās, par kuru darbību pretenzijas nav paustas.

Apmeklējumu laikā VCB speciālistiem izdevās novērst atsevišķas problēmas un tiesību uz

humānu apiešanos un cieņas respektēšanu aizskārumus, tomēr neatrisināts palika jautājums par bērnu akcentēto problēmu – vēlmi pavadīt vairāk laika kopā ar saviem vecākiem, būt milētiem un saprastiem. Uz aptaujas anketas jautājumu, kā tev ģimenē trūkst visvairāk, 32 bērni no 168 atzīmēja, ka visvairāk viņiem trūkst ģimenē ar vecākiem kopā pavadīta laika, bet nedaudz mazāks skaits norāda uz uzmanības, satiecības un mīlestības trūkumu.

2005. gadā VCB ir iecerējis pabeigt pētījumu par bērnu ar īpašām vajadzībām tiesību ievērošanu izglītības un ārpusģimenes aprūpes iestādēs un vērst atbildīgo valsts un pašvaldību iestāžu uzmanību uz problēmām un iespējamiem risinājumiem bērnu stāvokļa uzlabošanai valstī kopumā.

● Tiesības uz identitāti

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 7. pants

Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 24. pants

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 8. pants

Spriežot pēc 2004. gadā saņemtajām rakstveida sūdzībām un sniegtajām mutvārdu konsultācijām saistībā ar bērna tiesībām uz identitāti, aktuālākās problēmas Latvijā bija bērna tiesiskā statusa noteikšana (uzturēšanās atļauju saņemšana bērniem ārvalstniekiem), bērna dzimšanas reģistrācija (ziņu par bērna vecākiem ierakstīšana dzimšanas reģistrā un bērna dzimšanas apliecībā, kā arī personas koda piešķiršana) un bērna pilsonības noteikšana gadījumos, kad bērna vecākiem ir dažāda valstiskā piederība. Bērnu vecāki un paši bērni interesējās arī par personu apliecinošu dokumentu (ceļošanas dokumentu) saņemšanas kārtību, personvārdu rakstību dokumentos un par tautības ieraksta izdarīšanu personu apliecinošos dokumentos.

Persona S. VCB speciālistiem lūdza konsultāciju par tautības ieraksta maiņu bērna dokumentos. Pirmajā pasē, kas bērnam tika izdota ceļošanai pirms 16 gadu vecuma saņemšanas, bija ierakstīta tautība "latvietis", jo tā vēlējās bērna vecāki, no kuriem viens ir latvietis, bet otrs – krievs. Šīs pases derīguma termiņam beidzoties un saņemot jaunu pasi, pats bērns vēlējās, lai pasē tiktu izdarīts ieraksts "krievs", taču saņēma atteikumu. Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes darbinieki atteikuma iemeslu skaidroja ar to, ka Personu apliecinošu dokumentu likums neparedz iespēju, saņemot pasi, veikt tautības izvēli vai maiņu – saņemot pasi, personai ir iespēja vienīgi izvēlēties, vai dokumentā vispār tiek veikts ieraksts par tautību.

VCB šādam apgalvojumam, kas kalpo par iemeslu atteikumam personai izdarīt tautības ieraksta maiņu pasē, nepiekrīt, jo konkrētais gadījums bija jāizskata, vadoties no likuma "Par vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņu" 9. panta. Tas paredz, ka tautības ierakstu var mainīt, ja pieteicējs vēlas ierakstīt pasē vai citā personu aplieci-

nošā dokumentā savu tiešo augšupējo radnieku tautību divu paaudžu robežās un ja viņš var pierādīt savu piederību pie šīs radniecības. VCB arī izskaidroja kārtību, kādā izpilda šo lēmumu.

Arī 2004. gadā VCB saņemts daudz iesniegumu par bērna tiesiskā statusa legalizēšanu Latvijā, kuros palīdzību lūdza bērnu vecāki vai citi radnieki, bāriņtiesas, sociālo dienestu darbinieki. Daudzos gadījumos, izskatot sūdzības par bērna uzturēšanās legalizācijas problēmām, VCB konstatēja, ka pārpratumi rodas, jo nav legalizēta pašu bērnu vecāku uzturēšanās valstī. Vairākos gadījumos uzturēšanās legalizāciju apgrūtināja nozaudēti dokumenti, citos gadījumos nebija legalizēti ārvalstīs dzimušu bērnu dzimšanu apliecinoši dokumenti. Šādu problēmu risināšanā VCB iesaista LR Ārlietu ministrijas Konsulāro departamentu, kas sniedz savu palīdzību dažādu dokumentu iegūšanai no ārvalstīm.

Persona I. iesniegumā VCB norādīja, ka viņas nepilngadīgajam dēlam netiek piešķirts LR nepilsoņa statuss un personas kods. Savukārt pašai I. un pārējiem viņas bērniem nepilsoņu statuss un personas kods ir piešķirts. Iemesls šādai situācijai – PMLP reģionālā nodaļa pieprasa iesniegt dokumentu, kas apliecina bērna tēva (I. šķirtais vīrs, kurš dzīvo citā valstī) piekrišanu. Taču I. šādas piekrišanas saņemšanu uzskata par neiespējamu, jo bērna tēvs savā dzīvesvietā nav sastopams un uz vēstulēm neatbild, bet kopš laulības šķiršanas viņš par dēlu nav izrādījis nekādu interesi.

VCB nosūtīja vēstuli PMLP, kurā izteica viedokli, ka bērna tēva piekrišanas obligātums konkrētajā gadījumā ir nepamatots šķērslis bērna tiesību un likumisko interešu realizēšanā. Nepiešķirot bērnam personas kodu tā iemesla dēļ, ka nav iespējams saņemt piekrišanu no bērna tēva, kurš bērnu

neaudzina un par viņu nerūpējas, tiek rupji pārkāptas bērna tiesības uz indentitāti un pilnvērtīgiem dzīves apstākļiem. Ja bērnam nav personas koda, viņš nevar saņemt bezmaksas medicīnisko aprūpi, kā arī pienākošās sociālās garantijas. Vēstulē VCB arī vērsa uzmanību uz Bērna tiesību konvencijas 3. pantu, kas paredz, ka jebkurā rīcībā, kas skar bērnu, vienalga, vai to darītu sabiedriskās vai privātās sociālās nodrošināšanas iestādes, tiesa, administratīvā vai likumdošanas vara, pirmām kārtām maksimāli jāievēro bērna intereses. Dalībvalstīm jāuzņemas nodrošināt bērnam tādu aizsardzību un aprūpi, kāda nepieciešama viņa labklājībai, ievērojot bērna vecāku, aizbildņu vai citu likumiski par viņu atbildīgu personu tiesības un pienākumus, un šajā nolūkā jāveic visi pienācīgie likumdošanas un administratīvie pasākumi. Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3. panta 2. daļā noteikts, ka bērna tiesības un brīvības valsts nodrošina visiem bērniem bez jebkādas diskriminācijas – neatkarīgi no bērna, viņa vecāku, aizbildņu, ģimenes locekļu rases, tautības, dzimuma, valodas, partijas piederības, politiskās un reliģiskās pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, dzīvesvietas valstī, mantiskā un veselības stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem.

Pēc VCB izteiktā aicinājuma atkārtoti izskatīt minēto lietu un piešķirt bērnam LR nepilsoņa statusu un personas kodu PMLP pieņēma labvēlīgu lēmumu un situācija tika veiksmīgi atrisināta.

Mūsdienās ģimenes ļoti bieži dibina cilvēki ar dažādu valstisko piederību. Tomēr, kā rāda VCB prakse, samērā bieži laulātie saskaras ar grūtībām ģimenes apvienošanas nolūkā legalizēt savu uzturēšanos izvēlētajā valstī, pat neraugoties uz to, ka ģimenē ir piedzimuši bērni.

Vairākas personas VCB vērsās saistībā ar problēmām iesniegt PMLP dokumentu, kas apliecina nepieciešamo iztikas nodrošinājumu, ārzemniekam uzturoties Latvijas Republikā. Tas ir nopietns šķērslis uzturēšanās atļaujas saņem-

šanai. Piemēram, ģimenei Latvijā ir nekustamie īpašumi (saimniecība, dzīvoklis), kas nes peļņu, taču to ir grūti pierādīt. Savukārt darba alga ir nepietiekama, lai ar to pierādītu nepieciešamo iztikas nodrošinājumu tiem ģimenes locekļiem, kuri vēlas ieceļot Latvijā ģimenes apvienošanas nolūkā. Šķēršļi ģimenes apvienošanai bieži rada bērna tiesību aizskārumus, jo, bērnu vecākiem atrodoties dažādās valstīs, bērniem tiek liegta iespēja uzturēt tiešus, regulārus kontaktus ar abiem vecākiem.

2004. gadā VCB saņēma vairākas sūdzības par problēmām, kas saistītas ar bērna dzimšanas reģistrāciju. Vairākus iesniegumus ar lūgumu sniegt iespējamo palīdzību un informāciju par bērna dzimšanas reģistrācijas kārtību VCB saņēma no ieslodzījumā esošām personām – nesen dzimušu vai vēl nedzimušu bērnu tēviem. Viņus uztrauca jautājums par paternitātes atzīšanas iespējām, atrodoties brīvības atņemšanas vietā, jo materiālo apstākļu dēļ viņi vai viņu radnieki nespēja apmaksāt nepieciešamos notāra pakalpojumus.

Saskaņā ar Civillikumu tēvs brīvprātīgi var atzīt paternitāti, kopā ar bērna māti personīgi ierodoties dzimtsarakstu nodaļā reģistrēt bērna dzimšanu. Ja bērna tēvs atrodas brīvības atņemšanas vietā un šā iemesla pēc ierasties nevar, likums paredz iespēju izteikt vēlmi atzīt paternitāti notariāli apliecinātā iesniegumā. Tādā gadījumā ieslodzītajam ir jālūdz notārs apmeklēt viņu brīvības atņemšanas vietā un sniegtie pakalpojumi jāapmaksā no saviem līdzekļiem. VCB iesniedzējus informēja, ka gadījumā, ja persona savu materiālo apstākļu dēļ to izdarīt nevar, bērna māte, reģistrējot bērna dzimšanu, ieraksta vietā par bērna tēvu var ievilkt svītriņu, bet pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas bērna tēvs var personīgi ierasties Dzimtsarakstu nodaļā un iesniegt pieteikumu par paternitātes atzīšanu. Tam seko labojuma izdarīšana dzimšanas reģistrā un bērnam tiek izsniegta jauna dzimšanas apliecība, kurā ir dati par bērna tēvu.

Ievērojams skaits sūdzību 2004. gadā tika saņemts par bērna pilsonības noteikšanu gadījumos, kad ģimenē viens no vecākiem ir LR nepilsonis, bet otrs – ārvalstnieks. Sūdzībās

tika pausta neapmierinātību, ka, reģistrējot bērna dzimšanu un lemjot jautājumu par viņa pilsonību, vecākiem netiek dota iespēja izvēlēties bērnam LR nepilsoņa statusu un šādā ģimenē dzimis bērns automātiski kļūst par tās valsts pilsoni, kuras pilsonība ir vienam no bērna vecākiem. Nevēlēšanās, lai bērns kļūtu par citas valsts pilsoni, šādos gadījumos tiek pamatota ar ģimenes pastāvīgo dzīvi Latvijā un to, ka viņi savu un bērna nākotni saista ar Latvijas valsti. Līdz ar to ir paredzams, ka bērna vecākiem un bērnam neveidosies saikne ar pilsonības valsti. Atsevišķos gadījumos bērna vecāki arī pauda neapmierinātību, ka šādā situācijā bērnam netiek dota iespēja automātiski iegūt Latvijas pilsonību.

Saskaņā ar starptautisko tiesību principiem katras valsts suverēnās tiesības ir noteikt tās pilsoņu loku. Pilsonības jautājums ir katras valsts kompetence. Valstij ir jāgarantē vienīgi tas, lai bērns nepaliktu bez pilsonības. Arī ANO 1989. gada Konvencija par bērna tiesībām negarantē bērna tiesības uz konkrētas valsts pilsonību. Šī konvencija prasa vienīgi to, lai valsts nodrošina, ka bērns nepaliek bez pilsonības vispār. Konvencijas 7. pants nosaka, ka bērnu reģistrē tūlīt pēc dzimšanas un viņam kopš piedzimšanas brīža ir tiesības uz vārdu un pilsonības iegūšanu, kā arī, ciktāl tas iespējams, tiesības zināt savus vecākus un tiesības būt viņu aizgādībā.

Nepilsoņi ir Latvijā specifiska pastāvīgo iedzīvotāju kategorija, kas radusies PSRS sabrukuma un LR neatkarības atjaunošanas rezultātā. Tā kā tas nav uzskatāms par bezvalstnieka, ārvalstnieka vai pilsoņa statusu, valstij nav jāgarantē šā statusa saņemšanas vai izvēles iespējas bērniem, ja vienam no vecākiem ir kādas konkrētas valsts pilsonība. Tieši saskaņā ar Latvijai saistošiem starptautiskajiem tiesību aktiem valstij jā rūpējas par to, lai bērns iegūtu pilsonību.

Izvērtējot šādām sūdzībām klāt pievienotos PMLP lēmumus, VCB konstatēja, ka lēmumi par atteikumu iekļaut ziņas par šādās ģimenēs dzimušajiem bērniem LR iedzīvotāju reģistrā kā LR nepilsoņiem ir pietiekami argumentēti un likumpamatoti.

2004. gada 20. maijā Saeima pieņēma likumu Grozījumi likumā "Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības". Šajās izmaiņās paredzēts, ka bērns tiek atzīts par nepilsoni ar nosacījumu, ka bērna dzimšanas brīdī abi vecāki ir nepilsoņi vai viens no vecākiem ir nepilsonis, bet otrs bezvalstnieks vai nav zināms. Tātad tiesību normā nav paredzēts bērnu atzīt par nepilsoni, ja viens no vecākiem ir kādas valsts pilsonis.

Izvērtējot 2004. gadā izskatītās sūdzības par bērna tiesību uz identitāti pārkāpumiem, VCB konstatē, ka bērna tiesību pārkāpumi šajā jomā rodas gan atbildīgo valsts un pašvaldību institūciju darbības (bezdarbības) rezultātā, gan vecāku dēļ, kuri laikus nepilda savus pienākumus un nerisina radušās problēmas, tādējādi aizskarot bērnu tiesības un likumiskās intereses.

Bērna tiesību uz identitāti pārkāpums ir arī Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu nodaļas atteikums reģistrēt bērnus, kuriem medicīnas apliecība par dzimšanu izsniegusi sertificēta vecmāte. Atbildīgās valsts iestādes savu lēmumu pamatoja ar to, ka viņu rīcībā nav valdības lēmuma par mājas dzemdību legalizēšanu un to kārtību.

Pēc šādas informācijas saņemšanas par Dzimtsarakstu nodaļas rīcību VCB nekavējoties sazinājās ar Veselības ministriju un atbildīgo Dzimtsarakstu nodaļu un norādīja uz to, ka atteikums reģistrēt bērnu ir pretrunā bērna vislabākajām interesēm. Turklāt tas ir pretrunā arī ar ANO Konvenciju par bērna tiesībām, ko Latvija ir ratificējusi un apņēmusies ievērot. Interpretējot ANO Konvencijas par bērna tiesībām 7. panta pirmajā daļā teikto, ka bērns ir jāreģistrē tūlīt pēc dzimšanas, kā arī ņemot vērā bērna interešu prioritātes principu, VCB pauda, ka valsts un pašvaldību iestāžu atteikums reģistrēt bērnu nebija pieļaujams. Diemžēl atbildīgās iestādes neņēma vērā VCB rekomendāciju nekavējoties reģistrēt bērnus, kuriem medicīnas apliecības par dzimšanu bija izsniegušas sertificētas vecmātes, cerot, ka Administratīvā tiesa, kas izskatīja šo lietu, attaisnos viņu faktisko rīcību.

Taču Dzimtsarakstu nodaļas faktiskās rīcības prettiesiskumu konstatēja arī Administratīvā

rajona tiesa, kas spriedumā atzina Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu nodaļas faktisko rīcību par prettiesisku un uzlika par pienākumu nekavējoties reģistrēt bērnus un atlīdzināt radušos zaudējumus saistībā ar tiesvedību un morālo kompensāciju. Spriedumā tika norādīts, ka saskaņā ar ANO Konvenciju par bērna tiesībām un Bērnu tiesību aizsardzības likumu valsts un pašvaldību iestādēm bija jānodrošina bērnu reģistrācija tūlīt pēc viņu piedzimšanas neatkarīgi no tā, kas bija izsniedzis medicīnas izziņu.

Šis gadījums spilgti parāda, ka ne visu valsts iestāžu darbiniekiem ir pietiekama izpratne par bērna tiesību pamatprincipiem. Bez tam, ja valsts un pašvaldību iestādes būtu ņēmušas vērā VCB rekomendācijas, būtu iespējams ietaupīt tiesas procesam iztērētos valsts līdzekļus. Taču VCB ir gandarīts par to, ka pēc šiem gadījumiem Veselības ministrija apņēmas sakārtot likumdošanas bāzi, lai nākotnē bērna vislabākās intereses tiktu nodrošinātas.

● Tiesības uz labu administrāciju valsts un pašvaldību iestādēs – bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības uz mājokli

*ANO Konvencijas par bērna tiesībām 3. pants
Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pants*

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 3. pants un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pants nosaka, ka visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kas nodarbojas ar bērna aprūpi, kā arī tiesas un citas tiesību aizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna intereses. Tas nozīmē, ka ikvienai darbībai, lēmumam, ko pieņem valsts, pašvaldību vai nevalstiskā organizācija, ir jābūt vērstam uz vislabāko bērna interešu nodrošināšanu.

Lai gan Latvijā ir paveikts salīdzinoši daudz labas valsts pārvaldības principa ieviešanai – piemēram, pēdējos gados ir izstrādāti un pieņemti attiecīgie tiesību akti, izveidotas jaunas valsts pārvaldes un tiesu sistēmai piederīgas iestādes, VCB praksē vēl joprojām saskaras ar šā principa pārkāpumiem.

VCB īpaši satrauc situācija, kas izveidojusies saistībā ar valsts un pašvaldības iestāžu rīcību, nenodrošinot bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības uz mājokli. Tiesību pārkāpumus izraisa šīs iedzīvotāju grupas zemais informētības līmenis par spēkā esošiem normatīvajiem aktiem un tiesību aizsardzības mehānismiem, vecāku, radnieku, kā arī valsts un pašvaldību iestāžu atbalsta trūkums.

Pilngadību sasniegušie bērni bāreņi un bērni, kas palikuši bez vecāku gādības, kā arī viņu aizbildņi 2004. gadā VCB visbiežāk vērsās saistībā ar pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā – dzīvokļa piešķiršanu un pašvaldības piedāvātās dzīvojamās telpas atbilstību dzīvošanas derīguma kritērijiem. Dažas no šīm personām VCB vērsās pēc Latvijas Bāreņu biedrības ieteikuma, ar kuru VCB ir izveidojusies regulāra sadarbība kopš BTA daļas izveidošanas.

Bāreņu un bērnu, kuri palikuši bez vecāku gādības, tiesību uz mājokli garantijas nosaka likumi "Par bāriņtiesām un pagasttiesām", "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā" un MK "Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem".

Likuma "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā" 14. panta pirmās daļas 3. punkts nosaka, ka pašvaldībai ir pienākums pirmām kārtām nodrošināt ar dzīvojamo telpu bērnus bāreņus un bērnus, kuri palikuši bez vecāku gādības un audzināti bērnu aprūpes un audzināšanas iestādē, audžuģimenē vai pie aizbildņa, – pēc tam, kad beigusies viņu uzturēšanās bērnu aprūpes un audzināšanas iestādē, audžuģimenē vai pie aizbildņa vai arī

tad, kad viņi beiguši mācības izglītības iestādē, vai pēc obligātā militārā dienesta beigšanas, ja viņiem nav iespējams likumā noteiktajā kārtībā iemītināties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā. Likumdošanā arī noteikti termiņi, kādos jāreģistrējas pašvaldības palīdzības saņemšanai dzīvokļa jautājuma risināšanā. Ne vēlāk kā sešus mēnešus pirms tam, kad beidzas attiecīgā bērna bāreņa vai bērna, kurš palicis bez vecāku gādības, uzturēšanās bērnu aprūpes un audzināšanas iestādē, audžuģimenē vai pie aizbildņa, attiecīgajām iestādēm ir jāpaziņo pašvaldībām, ka attiecīgā persona būs jānodrošina ar dzīvojamo telpu. Savukārt bērni bāreņi un bērni, kuri palikuši bez vecāku gādības, ar dzīvojamo telpu tiek nodrošināti tikai tad, ja tie reģistrēti šā veida palīdzības saņemšanai ne vēlāk kā sešus mēnešus pēc tam, kad ieguvuši tiesības uz nodrošinājumu ar dzīvojamo telpu.

VCB saņēma vairākas sūdzības no pilngadību sasniegušiem bērniem, kas likumā noteiktajā kārtībā tika reģistrēti palīdzības saņemšanai, bet vēl ilgu laiku bija spiesti gaidīt savu kārtu attiecīgajā reģistrā un dzīvot bez noteiktas dzīvesvietas. Tā iemesls – pašvaldības nebija spējīgas ierādīt dzīvojamo telpu brīva dzīvojamā fonda trūkuma dēļ. Šādos gadījumos VCB informēja par personas tiesībām un pašvaldību pienākumu nodrošināt palīdzības saņemšanai reģistrētās personas ar pagaidu dzīvojamo telpu uz laiku līdz pašvaldības dzīvojamās telpas izīrēšanai reģistrācijas kārtībā, kā arī iesaistījās šā jautājuma risināšanā. VCB konstatēja, ka lielākajās Latvijas pilsētās – piemēram, Rīgā, šos jautājumus ir iespējams atrisināt, bet mazajās pilsētās un pagastos šī problēma vēl joprojām ir aktuālā.

Viena no saņemtajām sūdzībām, kas spilgti demonstrē pašvaldības attieksmi, bija saistīta ar Jelgavas domes rīcību.

Bērna bijušais aizbildnis informēja VCB, ka 2000. gadā pēc pilngadības sasniegšanas viņa aizbildstamais K. vērsās Jelgavas domē ar iesniegumu reģistrēt viņu pašvaldības palīdzības saņemšanai dzīvojamās telpas izīrēšanai pirmām kārtām, jo K. nebija iespējams iemītināties agrāk aizņemtajā dzīvo-

jamā telpā. Ar pašvaldības lēmumu K. tika reģistrēts attiecīgajā palīdzības reģistrā ar kārtas numuru 13. Ierodoties domē pēc gada, K. noskaidroja, ka viņa kārtas numurs joprojām ir 13, bet 2002.gadā - 14. Pēc aizbildņa teiktā, 2002. gadā K. kopā ar bijušo aizbildni vērsās domē, lai noskaidrotu K. dzīvokļa jautājuma atrisināšanas perspektīvas, un saņēma atbildi, ka sakarā ar brīvu dzīvokļu trūkumu neesot iespējams prognozēt, kad K. tiks ierādīta dzīvojamā platība. Vienlaikus domes amatpersonas informēja par pašvaldības dzīvokļa izīrēšanas iespēju ar nosacījumu, ka K. samaksās iepriekšējā īrnieka parādu. Tā kā K. nebija kur dzīvot, viņš iesniegumā, kurā lūdza izīrēt dzīvokli, parakstījās, ka gada laikā segs iepriekšējā īrnieka parādu 800 latu apmērā. Gada laikā šo parādu samaksāt neizdevās, un kopš īres līguma noslēgšanas maksājumi par dzīvokļa īri un komunālajiem pakalpojumiem pilnā apmērā netika veikti (K. nebija iespējams atrast pastāvīgu darba vietu), tāpēc dome vērsās tiesā ar prasības pieteikumu par K. izlikšanu no īrētās dzīvojamās telpas.

VCB secināja, ka, liedzot K. iespēju bez pašvaldības pretlikumīgi izvirzītajiem papildu nosacījumiem saņemt palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā, konstatējams tiesību uz mājokli aizskārums no pašvaldības puses. Konstatējama arī pašvaldības nevēlēšanās izmantot likumiskus tiesību aizsardzības mehānismus. Šajā gadījumā – tiesības vērsties tiesā pret dzīvokļa iepriekšējo īrnieku ar prasību par parāda piedziņu, lai segtu pašvaldībai nodarītos zaudējumus. Netika ievērots arī princips, saskaņā ar kuru jebkuram brīvam neizīrētām pašvaldības dzīvoklim ir jātiek piedāvātam reģistrācijas kārtībā pašvaldības palīdzības saņemšanai reģistrētajām personām.

Izskatot K. lietu, pirmās tiesu instances tiesa atzina iepriekšējā īrnieka parādu par K. parādu, jo iesniegumā K. bija apņēmis gada laikā segt iepriekšējā īrnieka parādu, bez tam minētās saistības K. tika uzliktas ar pašvaldības lēmumu par dzīvokļa izīrēšanu (lēmums noteiktajā kārtībā un termiņā netika apstrīdēts vai pārsūdzēts). Tiesa nosprieda

izbeigt ar K. noslēgto īres līgumu un izlikt K. bez citas dzīvojamās telpas ierādīšanas. Arī apelācijas instances tiesa atzina iepriekšējā īrnieka parādu par K. parādu, bet deva pusēm laiku mierizlīguma panākšanai.

VCB, konsultējot bijušo K. aizbildni, ieteica izmantot šo iespēju, jo pēc izlikšanas no dzīvokļa K. vairs nevarēja pretendēt uz pašvaldības palīdzības saņemšanu dzīvokļa jautājuma risināšanā. VCB sniedza arī konsultāciju, kā rīkoties, ja mierizlīgumu neizdosies panākt.

2004. gadā VCB saņēma sūdzības arī par bāreņiem un bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības, pašvaldības piedāvāto dzīvojamo telpu neatbilstību dzīvošanas derīguma prasībām (par šo problēmu sīkāk sk. nodaļu "Tiesības uz mājokli").

Kopš 2002. gada 1. janvāra dzīvojamās telpas, kuras pašvaldības izirē likumā "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšana" noteiktajos gadījumos un noteiktajā kārtībā, netiek nodotas privatizācijai. Tās nevar iegūt īpašumā līdz dzīvojamās mājas privatizācijai, un tās nav pārdodamas vai citādi atsavināmas dzīvojamo telpu īrniekiem vai citām personām. Sakarā ar minēto ierobežojumu VCB saņēma vairākas sūdzības, tomēr, vērtējot to no bērna tiesību nodrošināšanas viedokļa, VCB atzīst šā ierobežojuma pamatotību. Nereti ir gadījumi, kad bāreņi un bērni, kuri palikuši bez vecāku gādības, likumdošanas nezināšanas dēļ zaudē savu mājokli. Piemēram, parakstot vienošanos par dzīvokļa privatizāciju uz citas personas vārda vai par minimālas naudas summas saņemšanu pilnvarojot kādu citu personu, lai tā pārstāvētu viņu intereses dažādās instancēs un lietās.

Rīgā bērniem bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem, kuri reģistrēti palīdzības saņemšanai dzīvokļa jautājuma risināšanai, pašvaldība ierāda dzīvojamo telpu istabu plānojuma mājā ar kopējā lietošanā esošām telpām. Tādējādi pēc bērnu aprūpes un audzināšanas iestādes atstāšanas bērns netiek pamests viens. Viņam ir iespēja nodibināt kontaktus ar citiem istabu īrniekiem, kas, pēc VCB

viedokļa, palīdz viņam ātrāk adaptēties jaunajos dzīves apstākļos. VCB pozitīvi vērtē 2004. gada 16. novembrī pieņemtos Rīgas Domes saistošos noteikumus, kas bērniem bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem, kuri ir dzīvojamo telpu istabu plānojuma mājā, paredz iespēju pēc gada to mainīt uz vienistabas dzīvokli. Par kritēriju kalpo regulāri maksājumi par īri un komunālajiem pakalpojumiem, kā arī tas, vai persona strādā.

2004. gadā VCB pēc palīdzības vērsās personas arī saistībā ar pašvaldības atteikumu reģistrēt palīdzības saņemšanai dzīvokļa jautājuma risināšanā. Vienā gadījumā šāds pašvaldības lēmums nebija pretrunā ar normatīvajiem aktiem, tomēr bērna tiesības šajā situācijā tika pārkāptas.

VCB vērsās A. un viņa bijusī aizbildne un informēja, ka pēc A. piedzimšanas bērna māte sakarā ar bērna veselības stāvokli atstāja A. dzemdību namā. Ar Maskavas rajona Tautas deputātu padomes izpildu komitejas 1987. gadā pieņemto lēmumu A. tika ievietots valsts audzināšanas iestādē, saglabājot nepilngadīgajam tiesības uz mātes īrēto dzīvojamo telpu. Bērna māte nekādas kontaktus ar A. neuzturēja, un bērns nevienu reizi netika paņemts mājās. No 15 gadu vecuma A. dzīvoja pie aizbildnes, taču bērna aizbildne un bāriņtiesa nesaprotamu iemeslu pēc neuzskatīja par nepieciešamu līdz 18 gadu sasniegšanai aizsargāt bērna tiesības tiesā, iesniedzot prasību par aizgādības tiesību (agrāk vecāku vara) atņemšanu. Aizbildnes un bāriņtiesas bezdarbības rezultātā A. tika liegta iespēja risināt dzīvokļa jautājumu, vērsoties pēc palīdzības pašvaldībā, jo saskaņā ar iepriekšminēto lēmumu A. bija tiesības atgriezties dzīvot vienistabas dzīvoklī pie savas mātes. Pats A. ar savu māti tikties nevēlējās, jo uzskatīja, ka šobrīd viņš un viņa māte ir kļuvuši par svešiem cilvēkiem.

Pēc lietas apstākļu izvērtēšanas VCB informēja A. un viņa bijušo aizbildni par šīs situācijas iespējamo risinājumu – ieteica vērsties tiesā ar pieteikumu par juridiskā fakta konstatēšanu. Tiesā bija jākonstatē A. kā bērna,

kas palicis bez vecāku gādības, sociālais statuss. Par šā statusa pierādījumiem varēja būt attiecības, kas pastāvēja starp A. un viņa māti un bija par pamatu, lai atņemtu A. mātei aizgādības tiesības pār viņu. Konstatējot minēto faktu tiesā, A. nākotnē būtu visas iespējas saņemt pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā.

Vairāki iesniegumi saistībā ar bērna tiesībām uz labu administrāciju valsts un pašvaldību iestādēs tika saņemti arī par citiem jautājumiem.

VCB vērsās bērna māte V. un pauda savu neapmierinātību par pašvaldības rīcību, paceļot maksu par bērnu ēdināšanu pirmsskolas izglītības iestādēs no 0,5 latiem uz 1 latu par vienu dienu.

Izvērtējot normatīvos aktus, kas reglamentē pašvaldības tiesības noteikt maksu par bērnu ēdināšanu pirmsskolas audzināšanas iestādēs, VCB konstatēja, ka ikvienai pašvaldībai ir jāvadās no labas valsts administrācijas principiem un reālām pakalpojuma nodrošināšanas izmaksām.

Saistībā ar ēdināšanas maksas noteikšanu pirmsskolas izglītības iestādēs tika veikta arī vairāku citu Latvijas pašvaldību aptauja. Lai arī tās gaitā netika konstatētas būtiskas maksas atšķirības, VCB speciālisti neguva pārliecību par to, ka attiecīgā pašvaldība ir piedāvājusi saviem iedzīvotājiem vislabākās kvalitātes pakalpojumu par viszemāko cenu.

V. tika izskaidrotas tiesības pārsūdzēt pašvaldības lēmumu par maksas noteikšanu pirmsskolas izglītības iestādēs. Vienlaikus lietas materiāls tika nodots Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijai, kas no savas puses apņēmas izvērtēt pašvaldības rīcības tiesiskumu un atbilstību labas valsts administrācijas principiem.

Atsevišķos iesniegumos tika lūgts izvērtēt attiecīgu valsts un pašvaldības iestāžu darbinieku rīcības atbilstību likumam un ētiskajiem principiem. Iesniedzēji norādīja uz šo darbinieku nekorekto un neiecietīgo attieksmi un uz to, ka nav saņēmuši atbildes pēc būtības, kā to nosaka Administratīvā procesa likums, Valsts pārvaldes iekārtas likums u.c. tiesību akti.

VCB IESNIEGTIE PIETEIKUMI SATVERSMES TIESĀ

Valsts cilvēktiesību birojam ir tiesības iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu par likumu un Latvijas parakstīto vai noslēgto starptautisko līgumu (arī līdz attiecīgo līgumu apstiprināšanai Saeimā) atbilstību Satversmei, citu normatīvo aktu vai to daļu atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām (aktiem) (16. panta 1.–3. punkts), kā arī Latvijas nacionālo tiesību normu atbilstību tiem Latvijas noslēgtajiem starptautiskajiem līgumiem, kuri nav pretrunā ar Satversmi (16. panta 6. punkts)

Satversmes tiesas likuma 17. pants

2004.gadā VCB sagatavoja un iesniedza Satversmes tiesā divus pieteikumus par Latvijas likumdošanas normu atbilstību Satversmei:

- Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību LR Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam;
- Par likuma "Par policiju" 23. panta piektās daļas pirmā teikuma atbilstību LR Satversmes 102. un 108. pantam

Satversmes tiesa 2004. gadā izskatīja iepriekšminēto VCB pieteikumu saistībā ar Civillikuma 155. pantu, kā arī vienu pieteikumu, kuru VCB iesniedza 2003. gadā – "Par likuma "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām" 17. panta piektās daļas atbilstību LR Satversmes 91. un 109. pantam". Abās izskatītajās lietās Satversmes tiesa atzina apstrīdētās normas par neatbilstošām Satversmei un spēkā neesošām.

2004. gadā VCB sniedza informāciju un viedokli Satversmes tiesai lietās, kas bija ierosinātas pēc citu personu pieteikuma. Informācija par VCB saņemtajām sūdzībām Satversmes tiesai tika sniegta lietā, kur tika apstrīdēta likuma "Par valsts pensijām" norma, kas liedza pensiju piešķiršanu no jauna. Savukārt VCB viedoklis tika sniegts septiņās lietās:

- 1) par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 220. un 222. panta atbilstību LR Satversmes 92. pantam;

- 2) par likuma "Par tiesu varu" 75. pantā ievērtās normas vārdu "vai tiesas piesēdētājam" atbilstību LR Satversmes 92. pantam;

- 3) par 2004. gada 27. maija likuma "Grozījumi likumā "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu"" atbilstību LR Satversmes 101. pantam, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam un 1. protokola 3. pantam;

- 4) par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību LR Satversmes 92. pantam;

- 5) par Imigrācijas likuma 61. panta sestajā daļā noteiktā ierobežojuma atbilstību LR Satversmes 92. pantam

- 6) par Civilprocesa likuma 21. panta 3. daļas atbilstību LR Satversmes 1. un 92. pantam;

- 7) par likuma "Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības" 1. panta trešās daļas 5. punkta, 2. panta otrās daļas 2. punkta, 7. panta pirmās daļas 2. punkta atbilstību LR Satversmes 98. pantam, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Ceturtā protokola 2. un 3. pantam, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 12. pantam un 1961. gada 30. augusta Konvencijas par apatridu skaita samazināšanu 8. panta 1. punktam.

VCB pieteikums par likuma "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām" normas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 109. un 91. pantam

Latvijas Republikas Satversmes tiesa 2004. gada 26. martā pieņēma spriedumu lietā "Par likuma "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām" 17. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109. pantam", kas tika ierosināta pēc VCB pieteikuma. Satversmes tiesa atzina, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91. pantam, kā arī Satversmes 109. pantam. Šī norma, liedzot Satversmes 109. pantā garantētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu, bez objektīva un saprātīga pamata paredzēja atšķirīgu attieksmi pret invalīdiem, kuri atrodas brīvības atņemšanas vietā.

LR Satversmes 109. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos. Konstitucionālo tiesību uz sociālo nodrošinājumu darbnespējas gadījumā saturs ir konkretizēts likumā "Par sociālo drošību", "Par valsts sociālo apdrošināšanu" un likumā "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām".

Likumā "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām" noteikta kārtība, kādā tiek organizēta obligātā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, kā arī tas, kā tiek veidoti un izlietoti apdrošināšanas līdzekļi. Tajā ir arī paredzētas apdrošināto personu un apdrošināšanas institūciju tiesības un pienākumi, kā arī atbildība par šā likuma pārkāpšanu. Apdrošinātajai personai, kura cietusi nelaimes gadījumā darbā vai saslimusi ar arodslimību un kurai iestājies apdrošināšanas gadījums, ir tiesības saņemt likumā noteikto apdrošināšanas atlīdzību – naudas izmaksas un pakalpojumu sniegšana apdrošinātajai personai, kā arī naudas izmaksas trešajai personai.

Šā likuma 17. panta piektajā un sestajā daļā paredzēti gadījumi, kuriem iestājoties apdrošinātā persona zaudē tiesības uz apdrošināšanas

atlīdzību. Cita starpā bija noteikts: "Ja persona, kurai pienākas atlīdzība par darbspēju zaudējumu, atrodas brīvības atņemšanas vietā, tā zaudē tiesības uz atlīdzības izmaksu par brīvības atņemšanas vietā pavadāmo laiku."

VCB uzskatīja, ka apstrīdētā norma ir pretrunā ar Satversmes 109. pantā garantētajām tiesībām uz sociālo drošību, jo, kaut arī persona ir bijusi sociāli apdrošināta pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, par to tikušas veiktas obligātās apdrošināšanas iemaksas un ir konstatēts, ka iestājies konkrētais apdrošināšanas gadījums, tai tomēr tika liegta iespēja saņemt apdrošināšanas atlīdzību par darbspēju zaudējumu (invaliditātes pensiju).

VCB arī norādīja, ka apstrīdētā norma ir pretrunā ar LR Satversmes 91. pantu, kas nosaka, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. Iepriekšminētā norma radīja atšķirīgu attieksmi pret invalīdiem, kas pirms invaliditātes iegūšanas bija sociāli apdrošinātās personas. Tie, kas invaliditāti ieguvuši vispārējas saslimšanas vai iedzimtības rezultātā, atrodoties ieslodzījumā, varēja saņemt invaliditātes pensiju, bet citi, kas invaliditāti ieguvuši sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību, atrodoties ieslodzījumā, tiesības uz apdrošināšanas atlīdzību zaudēja.

VCB norādīja, ka šādai atšķirīgai attieksmei nav saskatāms objektīvs pamats. Pie abām iepriekšminētajām grupām piederošās personas ir invalīdi, par visām šīm personām ir veiktas obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas un iestājies likumā paredzētais apdrošināšanas gadījums. Atšķirās tikai invaliditātes iegūšanas pamats, un tas nevar tikt atzīts par objektīvu pamatu atšķirīgai attieksmei.

Satversmes tiesa savā spriedumā norādīja, ka personas, kurām piešķirta invaliditātes pensija un atlīdzība par darbspēju zaudējumu un kuras atzītas par invalīdiem, ir vienādos un

salīdzināmos apstākļos. Apstrīdētā norma paredzēja atšķirīgu attieksmi pret abām personu grupām, jo prasīja apturēt atlīdzības par darbspēju zaudējumu izmaksu personai par brīvības atņemšanas iestādē pavadāmo laiku, bet neprasīja apturēt invaliditātes pensijas izmaksu. Satversmes tiesa norādīja, ka šādai atšķirīgai attieksmei nav saprātīga un objektīva pamata.

Satversmes tiesa arī uzsvēra, ka, izstrādājot apstrīdēto normu, nav ņemti vērā starptautiskie tiesību akti par invalīdu tiesību aizsardzību. 1993. gada 20. decembrī ANO Ģenerālā Asambleja pieņēma rezolūciju Nr.48/96, ar kuru apstiprināja Paraugnoteikumus par vienlīdzīgām iespējām invalīdiem. Šo Paraugnoteikumu 8. noteikuma 2. punkts prasa nodrošināt, lai sociālās palīdzības, sociālās apdrošināšanas un līdzīgas atbalsta sistēmas neignorētu invalīdu tiesības un intereses, kā arī nediskriminētu tos. Paraugnoteikumu 8. noteikums liek nodrošināt invalīdiem materiālo palīdzību, kamēr tiem saglabājas invaliditāte, bez tam valstīm ir jāņem vērā ar invaliditāti saistītie izdevumi, kas rodas invalīdiem un viņu ģimenēm. Invalīdiem jānodrošina arī

rehabilitācija, sniedzot medicīnisko palīdzību un veicot citus pasākumus, ar kuriem varētu panākt optimālu fizisko, intelektuālo, psihisko un sociālo stāvokli.

Taču no lietas materiāliem izriet, ka invalīdiem brīvības atņemšanas vietās netiek garantēta pilnvērtīga medicīniskā aprūpe un tādējādi netiek nodrošinātas to īpašās vajadzības. Satversmes tiesa norādīja, ka ieslodzījumu vietās nav atrisināts jautājums par notiesāto apgādāšanu ar apģērbu, liela problēma ir notiesāto nodarbinātība. Īpaši nozīmīgi tas ir tāpēc, ka ar darbu nenodrošinātie ieslodzītie savu vajadzību apmierināšanā ir atkarīgi no naudas līdzekļiem, kurus var saņemt no brīvībā esošiem cilvēkiem. Līdz ar to aktuālāka kļūst mantiskā nevienlīdzība, kas rada sarežģījumus. Piemēram, var veicināt noziegumu izdarīšanu cietumos, bet organizētās noziedzības pārstāvjiem dod iespēju manipulēt ar citiem notiesātajiem. Satversmes tiesa arī secināja, ka apstrīdētā norma pārkāpj invalīdu tiesības. Tā ir pretrunā gan ar kriminālsodu izpildes, gan ar sociālās apdrošināšanas pamatprincipiem, kā arī ignorē vienas invalīdu grupas intereses.

VCB pieteikums par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību LR Satversmes 110. pantam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam

VCB pieteikums par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību LR Satversmes 110. pantam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam

2004. gada februārī LR Satversmes tiesa pieņēma izskatīšanai VCB pieteikuma par Civillikuma 155. panta 6. daļas, kas nosaka, ka bērna tēvs, kurš sastāv citā laulībā, pieteikumu paternitātes atzīšanai var iesniegt tikai ar otra laulātā piekrišanu, atbilstību Eiropas Konvencijai par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam, LR Satversmes 110. pantam un ANO konvencijas par bērna tiesībām 3. panta pirmajai daļai. 2004. gada 11. oktobrī Satversmes tiesa atzina, ka Civillikuma 155. panta sestā daļa ir neatbilstoša Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un

Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam.

Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pants paredz, ka iebildumus pret labprātīgu paternitātes atzīšanu var celt vienīgi tad, ja persona, kas vēlas atzīt vai ir atzinusi bērnu, nav bērna bioloģiskais tēvs. Taču Civillikuma 155. panta 6. daļa nenoteica, ka laulātā iebildumus varētu celt tikai tad, ja ir pamats uzskatīt, ka vīrs nevar būt šā bērna bioloģiskais tēvs, un iemesls piekrišanas nedošanai varēja būt jebkāds.

Latvijas Republikas Satversmes 110. panta 1. teikums nosaka, ka valsts aizsargā bērna tiesības. Šis valsts pienākums ir precizēts Bērnu tiesību aizsardzības likumā, kura 6. panta pirmā daļa

paredz, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras. VCB uzskatīja, ka apstrīdētā norma ir pretrunā ar šo principu. Gadījumos, kad laulātā nav devusi piekrišanu paternitātes labprātīgai atzīšanai, paternitāti var noteikt tikai tiesas ceļā, kas dažkārt var ilgt 6 mēnešus vai ilgāk. Līdz ar to, kaut arī bērna tēvs vēlas labprātīgi atzīt paternitāti, šajā laika periodā bērnam ir noteikta tikai māte. Turklāt šāda norma var mazināt tēvu vēlmi labprātīgi atzīt paternitāti, un var palielināties tādu bērnu skaits, kam nav noteikts tēvs. Rezultātā bērnam var tikt liegtas dažādas tiesības un tas var būt pretrunā ar viņa interesēm.

Satversmes tiesa savā spriedumā secināja, ka Saeima, izstrādājot apstrīdēto normu, nav ņemusi vērā Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantu. Bez tam Latvija, ratificējot šo konvenciju, nav paredzējusi atrunas attiecībā uz brīvprātīgās paternitātes apstrīdēšanas ierobežojumiem, tāpēc šī konvencija ir jāievēro. Konvencijas dalībvalstīm ir tiesības paredzēt gan paternitātes brīvprātīgas atzīšanas apstrīdēšanas iespēju, nosakot attiecīgo personu loku, gan arī noteiktos gadījumos bērna interešu aizstāvības un nodrošināšanas nolūkā

aizliegt personai apstrīdēt paternitāti. Tomēr apstrīdēšanai ir pieļaujams tikai viens pamats – fakts, ka vīrietis nav bērna bioloģiskais tēvs. Savukārt apstrīdētā norma pieļāva bērna tēva, kas vēlas paternitāti noteikt brīvprātīgi un sastāv citā laulībā, laulātajai tiesības jebkāda iemesla dēļ celt iebildumus pret labprātīgu paternitātes atzīšanu.

Spriedumā tika norādīts, ka līdz brīdim, kad tiek noteikta paternitāte, bērnam tiek liegtas dažādas tiesības un tas ir pretrunā ar viņa interesēm. Satversmes tiesa arī piekrita VCB viedoklim, ka apstrīdētā norma var mazināt tēva vēlmi labprātīgi atzīt paternitāti, un var palielināties tādu bērnu skaits, kuriem nav noteikts tēvs.

Satversmes tiesa atzina, ka labprātīga ārpus laulības dzimuša bērna paternitātes atzīšana atsevišķos gadījumos var ietekmēt viņa uz laulību balstītās ģimenes materiālos apstākļus un arī ģimenes locekļu mantiskās tiesības. Tāpēc ir svarīgi, lai ģimenes locekļi uzzinātu par paternitātes atzīšanu. Taču to ir iespējams panākt ar bērna tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem – nosakot, ka par paternitātes brīvprātīgu atzīšanu ir jāinformē otrs laulātais.

VCB pieteikums par likuma "Par policiju" normu, kas liedz policistiem apvienoties arodbiedrībās

2004. gada 30. novembrī VCB iesniedza Satversmes tiesai pieteikumu par 1991. gada 4. jūnija likuma "Par policiju" 23. panta piektajā daļā noteiktā aizlieguma policijas darbiniekiem apvienoties arodbiedrībās atzīšanu par spēkā neesošu.

VCB pieteikumā norādīja, ka LR Satversmes 102. pants paredz ikvienam tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās. No minētās asociāciju brīvības, kas ir viena no svarīgākajām cilvēka politiskajām tiesībām, izriet arodbiedrību brīvība. Savukārt Satversmes 108. pants nosaka, ka valsts aizsargā arodbiedrību brīvību, kas ietver tiesības dibināt arodbiedrības, darboties tajās, aizstāvēt savas intereses ar to palīdzību,

kā arī aizliegumu vajāt personu par piederību arodbiedrībai.

Arodbiedrību brīvības jēdziens ietver valsts pienākumu atļaut un darīt iespējamu iestāšanos arodbiedrībā. Valsts nevar nepamatoti iejaukties arodbiedrību dibināšanā, bet saskaņā ar iepriekšminētajām normām ir tiesīga noteikt likumīgus ierobežojumus šo organizāciju aktivitātēm. Taču likumā "Par policiju" ir ietverts tiesību iestāties arodbiedrībā aizliegums pēc būtības, nevis to ierobežojums konkrētos apstākļos.

Aizliegums policijas darbiniekiem biedroties tika noteikts padomju laikā, militarizējot policiju. Bet Latvijas likumdošanā apstrīdētā

norma tika ietverta 90-to gadu sākumā, ņemot vērā vēsturisko un politisko situāciju, kā arī policijas sākotnēji militāro raksturu. Taču VCB uzskata, ka šobrīd apdraudējums demokrātijai un sabiedrības interesēm nepastāv – ir nostabilizējies daudzpartiju sistēma un pamats šādam ierobežojumam ir zudis. Šobrīd katram policistam ir sava politiskā pārliecība, un arodbiedrību veidošanai nevar būt politisku mērķu. Arī no Iekšlietu ministrijas un Valsts policijas vadības saņemtajās atbildēs VCB neguva objektīvu pamatojumu šāda aizlieguma pastāvēšanai.

Arodbiedrību galvenie uzdevumi ir sniegt palīdzību sociālo garantiju nodrošināšanā, aizstāvēt dalībnieku profesionālās intereses, sniegt juridisko palīdzību, pārstāvēt darbinieku tiesību aizsardzību attiecībā ar darba devēju un risināt jautājumus saistībā ar darba apstākļu uzlabošanu. VCB uzskata, ka Latvijā policijas darbinieku arodbiedrībām būtu liela nozīme, risinot jautājumus, kas skar darba apstākļus, kā arī policijas un sabiedrības attiecības.

Jāņem arī vērā, ka Latvija ir viena no retajām Eiropas valstīm, kur iekšlietu sistēmas darbiniekiem likums joprojām aizliedz apvienoties arodbiedrībās savu tiesību un interešu aizstāvēšanai. Pasaulē policistu arodbiedrības ir atzīts mehānisms, lai palīdzētu policijas darbiniekiem, bet noteikti ierobežojumi, līdzīgi kā ugunsdzēsējiem un medicīnas darbiniekiem, pastāv tikai attiecībā uz streikošanu. Piemēram, Ziemeļvalstīs ir pat atļauta policijas darbinieku piederība politiskajām partijām. Poli-

cistu arodbiedrības veiksmīgi darbojas arī Latvijas kaimiņvalstīs – Lietuvā un Igaunijā. Bet EP Deklarācijas par policiju B. daļas 7. punktā noteikts, ka ar sava pārstāvja palīdzību policistu profesionālajai organizācijai ir tiesības:

- piedalīties sarunās par policijas darbinieku profesionālo statusu;
- konsultēties par policijas vienības vadīšanu;
- ierosināt lietas vairāku policijas darbinieku aizstāvēšanai vai atsevišķa policijas darbinieka vārdā.

Arodbiedrību dibināšana neapdraud valsts un sabiedriskās drošības intereses, veselību, morāli, kā arī citu cilvēku tiesības Latvijā. Taču tā būtu sociāli nepieciešama sociālo tiesību nodrošināšanai un policijas darba uzlabošanai, kas ir visas sabiedrības interesēs. VCB arī uzskata, ka ar apstrīdēto normu tiek pārkāpts samērīguma princips, jo demokrātiskas sabiedrības guvums ir mazāks nekā ar šo aizliegumu nodarītais zaudējums (tiesību ierobežojums) iekšlietu iestāžu darbiniekiem.

Jau pēc VCB pieteikuma iesniegšanas LR Saeima atbalstīja aizlieguma svītrošanu no likuma "Par policiju" 23. panta piektās daļas. VCB ir gandarīts, ka šā ziņojuma tapšanas laikā 2005. gada aprīlī Saeima trešajā, galīgajā, lasījumā pieņēma grozījumus likumā "Par policiju", ar kuriem policistiem tika atļauts veidot arodbiedrības, līdz ar to bez Satversmes tiesas starpniecības atrisinot šo problēmu.

INFORMATĪVI IZGLĪTOJOŠI PASĀKUMI, STARPTAUTISKĀ SADARBĪBA

Valsts cilvēktiesību biroja uzdevumi ir: sniegt sabiedrībai vispusīgu informāciju par cilvēktiesībām, kā arī veicināt šo tiesību atzīšanu un izprašanu; sniegt sabiedrībai vispusīgu informāciju par Latvijas normatīvajos aktos noteiktajām cilvēktiesībām, garantijām un pienākumiem; ne retāk kā reizi gadā sniegt Saeimai un Ministru kabinetam rakstveida ziņojumu par Biroja darbu un reizi ceturksnī – rakstveida pārskatu par aktuāliem cilvēktiesību jautājumiem.

Likuma par Valsts cilvēktiesību biroju 2. pants

Lai nodrošinātu iedzīvotāju informēšanu par dažādiem cilvēktiesību aspektiem, kā arī iespējām aizstāvēt savas cilvēktiesības, 2004. gadā VCB darbojās vairākos virzienos. Galvenie no tiem – lekciju sagatavošana un lasīšana dažādām iedzīvotāju grupām, piedalīšanās semināros, diskusijās, konferencēs, tikšanās ar valsts un pašvaldību institūciju pārstāvjiem, ārvalstu ekspertiem utt. Kopumā VCB pārstāvji piedalījās 221 šādā pasākumā. Lielākais lekciju skaits – 39 – tika veltīts bērna tiesību aizsardzības jautājumiem, un to mērķauditorija bija skolēni, izglītības iestāžu vadītāji, skolotāji, sociālie pedagogi, sociālie darbinieki, policijas darbinieki un vecāki. Lekcijas tika lasītas arī par vispārējām cilvēktiesībām, mazaizsargāto sabiedrības grupu tiesībām, par cilvēktiesībām ieslodzījuma vietās u.c. jautājumiem. Piemēram, Policijas akadēmijas organizētajā starptautiskajā konferencē "Policija un sabiedrības drošība" tika nolasīts referāts "Personas aizturēšana un cilvēktiesību garantēšana" Baltijas Vasaras skolā, Valmierā – lekcija "Human Rights in the Baltic States", seminārā "Personas tiesības un to ievērošana īslaicīgās aizturēšanas laikā" – lekcija "Personas tiesības īslaicīgās aizturēšanas laikā – Kriminālprocesa kodeksa un Kriminālprocesa likuma projekta salīdzinājums".

Īpaša nozīme sabiedrības izpratnes par cilvēktiesībām veicināšanā ir plašsaziņas līdzekļiem. 2004. gadā VCB kopumā 147 reizes sniedza intervijas un komentārus laikrakstu, ziņu aģentūru, radio un TV kompāniju žurnālistiem, sagatavoja un izplatīja informāciju par VCB darbu un aktualitātēm. VCB darbinieki ļoti bieži tika lūgti komentēt dažādu situāciju atbilstību vispārpieņemtajiem cilvēktiesību standartiem,

un tas liecina, ka sabiedrībā novērtē viņu zināšanas un kompetenci. Gada laikā plašsaziņas līdzekļos tika publicēti arī vairāki VCB darbinieku sagatavotie raksti – to skaitā gan par bērnu tiesībām (laikraksti "Druva" un "Izglītība un kultūra"), gan tiesībām uz mājokli (portāli www.politika.lv un www.delfi.lv). Raksti par VCB darbu tika sagatavoti un publicēti arī Eiropas ombuda institūcijas informatīvajā biļetenā. 2004. gadā turpinājās arī veiksmīgā sadarbība ar laikrakstu "Latvijas Vēstnesis" un tā pielikumu "Jurista Vārds", kas publicēja VCB gada un ceturkšņa ziņojumus.

2004. gadā VCB sagatavoja un izdeva 2003. gada darba pārskatu, bet reizi trijos mēnešos – ziņojumu par aktuālākajām cilvēktiesību problēmām Latvijā.¹⁴ Ziņojumi tika nosūtīti Saeimas deputātiem, valdības pārstāvjiem, dažādām valsts un pašvaldību institūcijām, kā arī nevalstiskajām organizācijām. Diemžēl nepietiekamo budžeta līdzekļu dēļ nebija iespējams nodrošināt šo ziņojumu tulkošanu svešvalodās, lai arī dažādi ārvalstu organizāciju pārstāvji regulāri izrāda interesi par šo informāciju. Tika izdots arī atjaunots buklets par VCB un sagatavots informatīvs materiāls par institūcijām, kas ir atbildīgas par bērna tiesību aizsardzību Latvijā (tā izdošana plānota 2005. gadā).

2004. gadā iedzīvotāji ļoti aktīvi izmantoja iespēju vērsties VCB Informācijas centrā, lai saņemtu informāciju par cilvēktiesībām. Gada laikā konsultācijas un informācija sniegta 574 personām – galvenokārt skolēniem un studentiem, kas rakstīja studiju un diplomdarbus, gatavoja dažādus projektus. Jauniešus visvairāk interesēja dažādu iedzīvotāju grupu tiesības,

vispārējās cilvēktiesības, kā arī ombuda institūcijas darbības teorētiskie aspekti un veidošanas problēmas Latvijā. Ļoti bieži informācija tika lūgta arī par nacionālajiem un starptautiskajiem cilvēktiesību aizsardzības institucionālajiem mehānismiem, it īpaši – par personas tiesībām vērsties Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Analizējot iedzīvotāju informācijas pieprasījumu, VCB konstatē, ka valstī liela problēma ir likumdošanas aktu nepieejamība, īpaši maznodrošinātajiem un gados vecākiem cilvēkiem, kuri nevar iegādāties šādu literatūru un kuriem nav pieejas internetam. Lai arī šo personu problēmas ne vienmēr bija saistītas ar cilvēktiesību pārkāpumiem, VCB iespēju robežās interesentiem šo informāciju nodrošināja.

Positīvi vērtējams tas, ka aizvien biežāk iedzīvotāji, kontaktējoties ar VCB, izmanto moderno tehnoloģiju piedāvātās iespējas. No iepriekšminētā iedzīvotāju skaita gandrīz trešā daļa informāciju lūdza izmantojot VCB interneta mājas lapā www.vcb.lv pieejamo iespēju nosūtīt ziņu pa e-pastu. Šādu sazināšanās veidu aizvien biežāk izmanto arī personas, kuras saskārušās ar iespējamo cilvēktiesību pārkāpumu – rezultātā cilvēkiem nav nepieciešams ierasties birojā (īpaši, ja persona ir no Latvijas reģioniem) un atbilde tiek saņemta ātrāk, nekā sazinoties ar pasta starpniecību.

Tieši atsevišķu iedzīvotāju grupu (maznodrošināto, gados vecāku cilvēku, kas dzīvo ārpus Rīgas) grūtības nokļūt VCB birojā noteica jaunu, 2004. gadā uzsāktu darbības veidu – sadarbībā ar vietējām pašvaldībām un vietējiem

un reģionālajiem plašsaziņas līdzekļiem biroja speciālisti organizēja apmeklētāju pieņemšanu un konsultācijas dažādos Latvijas novados.

2004. gadā šādi pasākumi tika noorganizēti Bauskā, Dobelē un Ogrē, un kopumā šo iespēju izmantoja vairāk nekā 70 iedzīvotāji. Vislielākā interese bija par sociāli ekonomiskiem jautājumiem – personas tiesībām uz mājokli (izlikšana no mājokļa, pašvaldības palīdzība dzīvokļa jautājumu risināšanā), tiesībām uz sociālo drošību (jautājumi saistībā ar pensijām un pabalstiem), kā arī tiesībām uz īpašumu un darbu. Apmeklētājus arī interesēja dažādi bērna tiesību aizsardzības jautājumi – saskarsmes problēmas ģimenē, uzturlīdzekļu piedziņa u.c. jautājumi.

Izbraukumu laikā VCB pārstāvji tikās arī ar pašvaldību institūciju pārstāvjiem un pārrunāja cilvēktiesību ievērošanas situāciju attiecīgajā reģionā, jaunumus likumdošanā, kas saistīti ar iedzīvotāju tiesību nodrošināšanu un ir nozīmīgi valsts un pašvaldību iestāžu darbiniekiem, kā arī citas iedzīvotājiem aktuālas problēmas.

Nozīmīgs faktors ikvienas institūcijas darbības uzlabošanā ir pieredzes apmaiņa un diskusijas ar līdzīgu ārvalstu institūciju speciālistiem. Īpaši lietderīga un produktīva sadarbība ir izveidojusies ar Igaunijas Justīcijas kancleru un viņa vadītās iestādes darbiniekiem, tāpēc VCB 2004. gada 15. oktobrī organizēja abu institūciju tikšanos – semināru "Ombudsmena institūcijas loma cilvēktiesību aizsardzībā: galvenās tendences 2003. – 2004. gadā".

● Eiropas ombuda vizīte Latvijā

2004. gada 1. maijā Latvija kļuva par Eiropas Savienības dalībvalsti, līdz ar to Latvijas iedzīvotājiem ir pieejams vēl viens tiesību aizsardzības mehānisms – Eiropas ombuda institūcija. Eiropas ombuda amats tika izveidots 1992. gadā pēc Māstrihtas līguma, un tas skata sūdzības par Eiropas Kopienas institūciju un iestāžu, piemēram, Eiropas Komisijas, Eiropas Savienības Padomes un Eiropas Parlamenta nelikumīgu vai nolaidīgu rīcību. Sūdzību šai amatpersonai var iesniegt katrs Eiropas Savienības pilsonis, kā arī ikviena fiziska persona, kura pastāvīgi dzīvo kādā no ES dalībvalstīm, vai juridiska persona, kas ir oficiāli reģistrēta kādā no šīm valstīm.

Lai informētu dažādu valsts iestāžu pārstāvjus un iedzīvotājus par ombuda institūciju un iespēju iesniegt sūdzības šai Eiropas amatpersonai, kā arī iepazītos ar iedzīvotāju tiesību nodrošināšanas galvenajām problēmām Latvijā, no 2004. gada 14. līdz 17. aprīlim Latvijā viesojās Eiropas ombuds P. Nikifoross Diamandouross, kā arī viņa biroja darbinieki Peters Bonnors un Bens Hagards. Vizīti pēc Eiropas ombuda lūguma organizēja VCB.

Vizītes laikā Eiropas ombuds un viņu pavadošās personas tikās ar Eiropas Komisijas

delegācijas Latvijā vadītāju Endrū Rasbašu, īpašu uzdevumu ministru sabiedrības integrācijas lietās Nilu Muižnieku, Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas vadītāju Inu Druvieti un citiem komisijas locekļiem, ārlietu ministru Rihardu Pīku, Satversmes tiesas priekšsēdētāju Aivaru Endziņu un VCB darbiniekiem. Notika arī P. Nikiforosa Diamandourosa publiska lekcija interesentiem Rīgas Juridiskajā augstskolā un preses konference.

Kā tikšanās un sarunu gaitā informēja P. Nikifoross Diamandouross, lielākā daļa no Eiropas ombuda institūcijai iesniegtajām sūdzībām ir saistīta ar administratīvo lēmumu novilcināšanu, caurredzamības trūkumu vai atteikumu piekļūt informācijai. Dažas sūdzības saņemtas par darba attiecībām starp iestādēm un to pārstāvjiem, par pieņemšanu darbā un konkursu rīkošanu, līgumattiecībām starp iestādēm un privātām firmām. Lai arī Eiropas ombuda lēmumiem ir tikai rekomendējošs raksturs un tas nevar pieprasīt mainīt kādu normatīvo aktu vai regulu, ombuda ieteikumi vismaz 90% gadījumu tiek ņemti vērā un pārkāpumi laboti. Noteiktos gadījumos, kad netiek ņemti vērā ombuda ieteikumi, tas var sagatavot ziņojumu Eiropas Parlamentam.

PIELIKUMI

●Pielikums Nr. 1

VCB 2004. gada pārskats par pamatbudžeta ieņēmumiem un izdevumiem

Rādītāji	Klasifikācijas kods	Apstiprināts gada tāmē (lati)	Naudas plūsma pārskata periodā (lati)
● I. RESURSI IZDEVUMU SEGŠANAI		157 462	157 462
Dotācija no vispārējiem ieņēmumiem		157 462	157 462
● II. IZDEVUMI – KOPĀ		157 462	157 462
Atalgojums	1100	83 819	83 819
Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas	1200	19 860	19 860
Komandējumu un dienesta braucienu izdevumi	1300	3020	3020
Pakalpojumu apmaksā	1400	35 370	35 371
Materiālu, energoresursu, ūdens un inventāra (vērtībā līdz 50 latiem par 1 vienību) iegāde	1500	7493	7492
● IZDEVUMI KAPITĀLIEGULDĪJUMIEM		7900	7900

●Pielikums Nr. 2

VCB 2004. gada pārskats par budžeta programmas rezultatīvo rādītāju izpildi

Rezultatīvie rādītāji pārskata periodā	Pārskata perioda plāns	Reāli pārskata periodā
● Saņemto sūdzību skaits	5200	5092
● Izdoto informatīvo bukletu (materiālu) skaits	3	2
● Sniegtas konsultācijas	2300	3716
● Organizētas pārbaudes izglītības iestādēs, slēgtu un daļēji slēgtu tipu iestādēs, bāriņtiesās (pagasttiesās) utt.	40	44
● Nolasītas lekcijas, dalība semināros, diskusijās, konferencēs, tikšanās ar institūciju, organizāciju vadību (darbiniekiem), kā arī ārvalstu ekspertiem	176	221
● Piedalīšanās darba grupās, komisijās, kā arī neatkarīgu ekspertu pienākumu veikšana	40	220
● Intervijas un komentāri plašsaziņas līdzekļos, sagatavota un izplatīta plašsaziņas līdzekļos informācija par VCB darbu un aktualitātēm	80	147
● Rakstveida atzinumu par likumprojektiem sagatavošana	20	43
● Pieteikumu sagatavošana un iesniegšana Satversmes tiesā	3	2
● Informācijas sagatavošana VCB Informācijas un dokumentācijas centra apmeklētājiem	280	574

● Pielikums Nr. 3
VCB darbinieku izbraukumi Latvijā

Laiks	Dalībnieki	Vieta	Mērķis
● 2004. gada 22. janvāris	VCB juristes Jurita Neilande, Zeltīte Kurzemiece	Ventspils raj. Jūrkalne, Liepājas raj. Pāvilosta	Sniegt informāciju Jūrkalnes pamatskolā par bērna tiesībām, iepazīties ar situāciju un izskatīt iespējamu cilvēktiesību pārkāpumu Pāvilstas sociālās aprūpes centrā
● 2004. gada 27. janvāris	VCB direktors Olafs Brūvers, VCB juriste Svetlana Zaiceva	Valmiera	Iepazīties ar situāciju Valmieras cietumā un uzklaut ieslodzītās personas
● 2004. gada 29. – 30. janvāris	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, VCB juristes Natālija Sokolova, Sanita Ščucka	Daugavpils, Daugavpils raj. Vaboles pagasts	Līksnas pamatskolā, Daugavpils ģimnāzijā, Daugavpils nepilngadīgo profilakses centrā iepazīties ar bērna tiesību ievērošanas situāciju un informēt bērnus un pedagogus par bērna tiesībām
● 2004. gada 29. janvāris	VCB juristes Ineta Piļāne, Inga Lange	Daugavpils	Iepazīties ar situāciju un izskatīt iespējamus cilvēktiesību pārkāpumus Daugavpils un Grīvas cietumos
● 2004. gada 30. janvāris	VCB direktors Olafs Brūvers, VCB juristes Svetlana Zaiceva, Tatjana Goļasa, Laila Grāvere, Zeltīte Kurzemiece	Ogre	Izbraukuma apmeklētāju pieņemšana, tikšanās ar Ogres domes pārstāvjiem
● 2004. gada 13. februāris	VCB direktors Olafs Brūvers, VCB projektu vadītāja Evija Burkovska	Cēsis	Izskatīt iespējamus bērna tiesību pārkāpumus
● 2004. gada 26. februāris	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, VCB projektu vadītāja Evija Burkovska	Jelgava	Nolasīt lekciju par bērna tiesībām Jelgavas rajona izglītības iestāžu direktoru sanāksmē
● 2004. gada 23. marts	VCB direktors Olafs Brūvers, VCB juristes Ineta Piļāne, Inga Lange	Jelgava	Iepazīties ar situāciju un izskatīt iespējamus cilvēktiesību pārkāpumus Jelgavas un Pārlielupes cietumos
● 2004. gada 24. marts	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, VCB juriste Natālija Sokolova	Saldus	Nolasīt lekciju par bērna tiesībām Saldus rajona Izglītības pārvaldes rīkotajā sanāksmē
● 2004. gada 25. marts	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, VCB juristes Natālija Sokolova, Sanita Ščucka, Laila Grāvere, Svetlana Zaiceva	Bauska	Apmeklētāju pieņemšana izbraukumā, tikšanās ar Bauskas pašvaldības speciālistiem un lekcija par cilvēktiesībām

● 2004. gada 26. marts	VCB direktors Olafs Brūvers, VCB juristes Laila Grāvere, Anita Kovaļevska	Sigulda	Informācijas sniegšana par cilvēktiesībām Siguldas invalīdu biedrības organizētajā pasākumā
● 2004. gada 30. marts	VCB juristes Ineta Piļāne, Inga Lange VCB projektu vadītāja Evija Burkovska	Jēkabpils	Iepazīties ar situāciju un izskatīt iespējamus cilvēktiesību pārkāpumus Jēkabpils cietumā
● 2004. gada 7. aprīlis	VCB juriste Jurita Neilande, VCB projektu vadītāja Evija Burkovska	Dobele	Tikšanās ar skolēniem nepilsoņiem un lekcijas par cilvēktiesībām nolasīšana Dobeles 2. vidusskolā
● 2004. gada 13. aprīlis	VCB juriste Jurita Neilande, VCB projektu vadītāja Evija Burkovska	Saldus raj. Brocēni	Lekcija par bērna tiesībām un cilvēktiesībām Brocēnu vidusskolā
● 2004. gada 21. aprīlis	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, VCB juristes Zane Mūrniece, Sanita Ščucka, Evija Burkovska	Dobele	Apmeklētāju pieņemšana izbraukumā, tikšanās ar pašvaldības pārstāvjiem un lekcijas par cilvēktiesībām nolasīšana sociālo dienestu darbiniekiem
● 2004. gada 23. aprīlis	VCB direktora vietniece Diāna Šmite	Saldus raj. Ciecere	Lekcija Cieceres internātskolā par bērna tiesībām un cilvēktiesībām
● 2004. gada 26. aprīlis	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, VCB projektu vadītāja Evija Burkovska	Saldus raj. Vadakstes pagasts	Konflikta risināšana Vadakstes pamatskolā starp skolēniem un pedagogiem par bērnu iesaistīšanu sabiedriskajos darbos
● 2004. gada 7.– 8. maijs	VCB Analīzes daļas vadītāja Līga Biksiniece	Daugavpils	Nolasīt lekciju seminārā "Pilsoniska līdzdalība – tiesības un pienākumi"
● 2004. gada 17. maijs	VCB juristes Natālija Sokolova, Jurita Neilande, VCB projektu vadītāja Evija Burkovska	Ogres raj. Suntažu pagasts	Iepazīšanās ar bērna tiesību ievērošanu Suntažu internātskolā
● 2004. gada 19. maijs	VCB juristes Natālija Sokolova, Jurita Neilande, VCB projektu vadītāja Evija Burkovska	Jelgava	Iepazīšanās ar bērna tiesību ievērošanu Jelgavas 1. sanatorijas internātskolā. Informācijas sniegšana Jelgavas rajona Izglītības pārvaldes speciālistiem par bērnu ar uzvedības traucējumiem problēmām un to risinājumiem
● 2004. gada 10. jūnijs	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, VCB juriste Natālija Sokolova, VCB projektu vadītāja Evija Burkovska	Saldus	Lekcija par bērna tiesībām Saldus rajona Izglītības pārvaldes rīkotajā nometnē

● 2004. gada 17. – 19. jūnijs	VCB juriste Natālija Sokolova	Cēsu raj. Drustu pagasts	Lekciju par bērna tiesībām Cēsu rajona Izglītības pārvaldes riko- tajā nometnē
● 2004. gada 16. jūnijs	VCB direktors Olafs Brūvers, VCB juriste Tatjana Goļasa, VCB projektu vadītāja Evija Burkovska	Liepājas raj. Medzes pagasts	Tikties ar Medzes pagasttiesas darbiniekiem un izskatīt iespēja- mus bērna tiesību pārkāpumus
● 2004. gada 18. jūnijs	VCB direktors Olafs Brūvers	Aizkraukles raj. Mazzalves pagasts	Izskatīt iespējamus cilvēktiesību pārkāpumus
● 2004. gada 8. – 9. jūlijs	VCB Analīzes daļas vadītāja Līga Biksiniece	Valmiera	Lekcija par cilvēktiesībām projek- ta "Informētības veicināšana un Eiropas integrācija nelatviski ru- nājošo iedzīvotāju, čigānu un Latvijas aktīvo lauku iedzīvotāju vidū" ietvaros
● 2004. gada 3. augusts	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, VCB juriste Anita Kovalevska	Saldus raj. Rubas pagasts	Jauno līderu akadēmijas nomet- nes dalībnieku informēšana par cilvēktiesībām un bērna tiesībām
● 2004. gada 31. augusts	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, VCB juristes Gundega Līce, Zeltīte Kurzemniece	Dobeles rajons	Iepazīties ar situāciju un izskatīt iespējamus cilvēktiesību pārkā- pumus sociālās aprūpes centrā "Īle"
● 2004. gada 21. septembris	VCB direktors Olafs Brūvers	Rēzekne	Repatriantu jautājumu risi- nāšana Rēzeknes pašvaldībā
● 2004. gada 24. septembris	VCB direktors Olafs Brūvers, VCB juriste Sanita Ščucka	Jelgavas raj. Elejas pagasts	Iedzīvotāju sūdzības izskatīšana par dzīvojamās telpas īres līgu- ma noslēgšanas kārtību
● 2004. gada 29. septembris	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, VCB juristes Natālija Sokolova, Zeltīte Kurzemniece	Kuldīgas raj. Rudbāržu un Laidu pagasts	Iepazīties ar situāciju un izskatīt iespējamus cilvēktiesību pārkāpu- mus sociālās aprūpes centrā "Val- taiķi", iepazīties ar situāciju Rud- bāržu sanatorijas internātskolā
● 2004. gada 14. oktobris	VCB juristes Ineta Piļāne, Annija Dāce	Liepāja	Iepazīties ar situāciju un izskatīt iespējamus cilvēktiesību pārkā- pumus Liepājas cietumā
● 2004. gada 26. oktobris	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, VCB juriste Natālija Sokolova	Krāslava	Iepazīties ar situāciju Aleksand- rovas speciālajā internātskolā
● 2004. gada 7. decembris	VCB juristes Ineta Piļāne, Annija Dāce, VCB projektu koordinatore Evija Burkovska	Valmiera	Iepazīties ar situāciju un izskatīt iespējamus cilvēktiesību pārkā- pumus Valmieras cietumā

● Pielikums Nr. 4
VCB darbinieku ārvalstu komandējumi

Laiks	Kontaktpersona	Vieta	Mērķis
● 2004. gada 23. – 25. maijs	VCB juriste Anita Kovaļevska	Lietuva Viļņa	Piedalīties seminārā par medicīnas ētiku un likumdošanu
● 2004. gada 20. – 22. jūnijs	VCB juriste Gundega Līce	Zviedrija Stokholma	Piedalīties seminārā "Meeting on International Convention on the Rights of Persons with Disabilities"
● 2004. gada 03. – 07. jūlijs	VCB Analīzes daļas vadītāja Līga Biksiniece	Čehija Prāga	Piedalīties konferencē "Vienādas tiesības paplašinātajā Eiropā"
● 2004. gada 26. – 28. septembris	VCB Analīzes daļas vadītāja Līga Biksiniece	Beļģija Brisele	Piedalīties Eiropas Komisijas organizētajā tiesību ekspertu sadarbības tīkla seminārā
● 2004. gada 12. – 15. oktobris	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, VCB juriste Tatjana Goļasa	Kārdifa Apvienotā Karaliste	Piedalīties Eiropas Bērnu ombudu sanāksmē
● 2004. gada 18. – 21. novembris	VCB Analīzes daļas vadītāja Līga Biksiniece	Hāga Nīderlande	Piedalīties ekspertu konferencē "Jaunākā attīstība Eiropas Savienības dzimumu līdztiesības likumdošanā"
● 2004. gada 17. – 19. novembris	VCB sociālo un ekonomisko tiesību daļas vadītāja Anita Kovaļevska	Bratislava Slovākija	Piedalīties konferencē par medicīnas ētiku un Eiropas Padomes dokumentu realizāciju
● 2004. gada 08. – 10. decembris	VCB sociālo un ekonomisko tiesību daļas vadītāja Anita Kovaļevska, VCB juriste Gundega Līce	Helsinki Somija	Piedalīties konferencē "Datu izmantošana, lai nodrošinātu vienlīdzību"
● 2004. gada 08. – 10. decembris	VCB juriste Gunta Bērziņa	Hāga Nīderlande	Piedalīties 6. Eiropas Savienības forumā par cilvēktiesībām

● Pielikums Nr. 5

VCB 2004. gadā saņemtās un izskatītās sūdzības

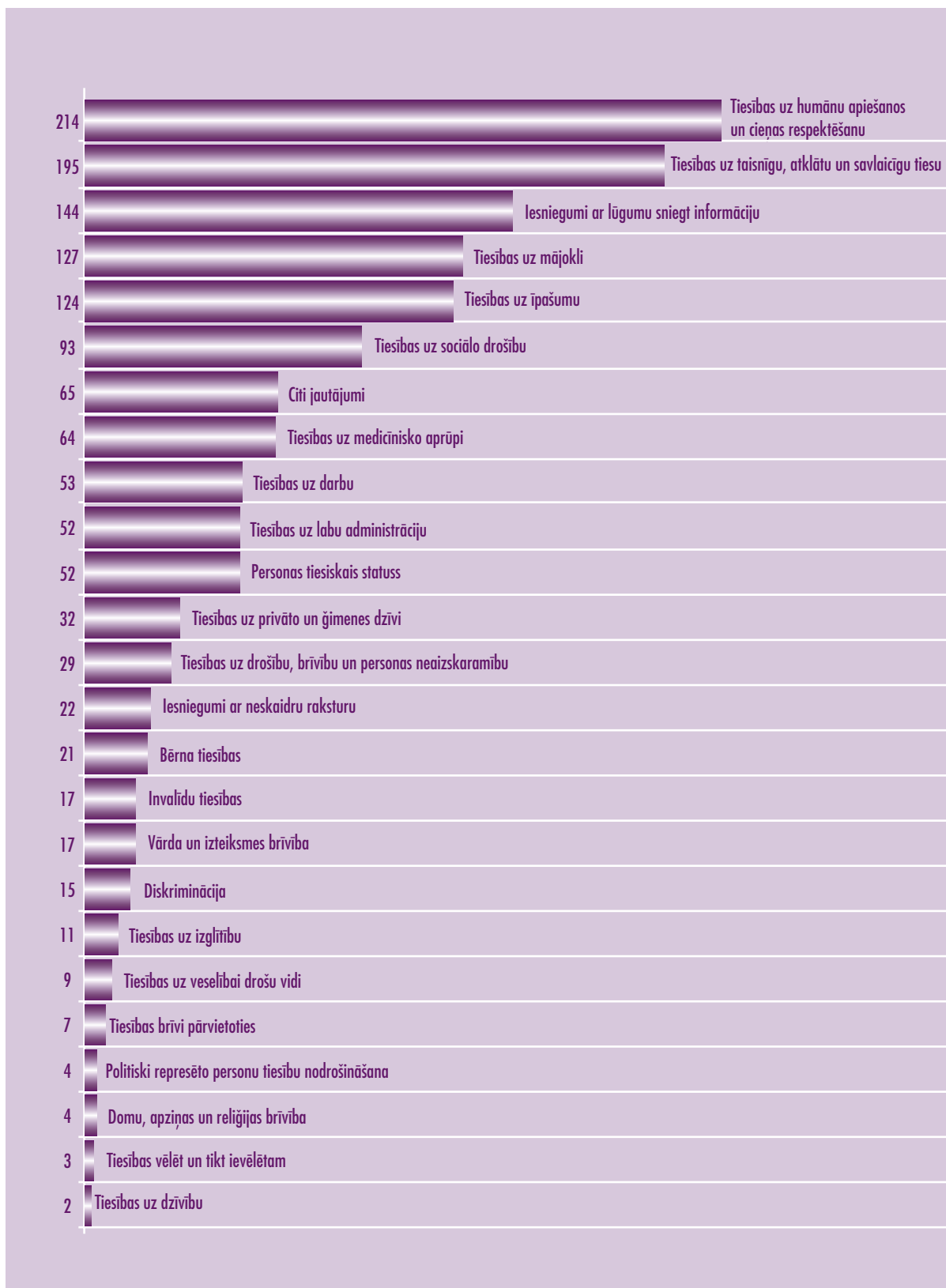
Tēmas	Rakstveida sūdzības				Mutvārdu sūdzības
	saņemtās	atrisinātas	nepamatotas	izbeigtas ar ieteikumu	
		/ieskaitot arī iepriekšējā periodā saņemtās/			
1. Personas tiesiskais statuss:	52	14	2	40	284
A. Nepilsoņu legalizācija vai statusa atņemšana	5	4	1	5	42
B. Ārvalstnieku vai bezvalstnieku tiesības	20	6	1	16	86
C. Bēgļu vai patvēruma meklētāju statuss	1	-	-	1	3
D. Pasu jautājumi	4	2	-	2	37
E. Politiski represētās personas statuss	2	-	-	2	36
F. Pilsonības jautājumi	13	2	-	9	40
G. Personas bez tiesiskā statusa legalizācija	7	-	-	5	40
2. Bērna tiesības:	21	10	1	8	171
A. Tiesības izaugt ģimenē	8	2	-	3	82
B. Uz atpūtu un brīvo laiku	1	-	-	1	10
C. Uz identitāti	9	6	-	4	41
D. Bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu tiesības	3	2	1	-	38
3. Tiesības uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu:	214	30	4	174	262
A. Izmeklēšanas cietumos	51	9	2	49	33
B. Brīvības atņemšanas vietās	88	9	2	67	46
C. Psihiatriskajās iestādēs	13	-	-	11	37
D. Īslaicīgās aizturēšanas izolatoros	8	1	-	6	8
E. Nelegālo imigrantu aizturēšanas vietās	1	-	-	1	4
F. Valsts policijā	18	1	-	18	40
G. Pašvaldību policijā	7	-	-	3	3
H. Ceļu policijā	2	-	-	2	3
I. Apsardzē	2	2	-	2	10
J. Sociālās aprūpes institūcijās un patversmēs	4	3	-	2	14
K. Bruņotajos spēkos	3	-	-	3	-
L. Izglītības un bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs	13	4	-	6	30
M. Vardarbība ģimenē	4	1	-	4	34
4. Diskriminācija:	15	4	2	6	70
A. Uz rases vai tautības pamata	1	-	-	1	9
B. Dzimumu diskriminācija	8	4	-	2	17
C. Uz vecuma pamata	-	-	-	-	13
D. Uz valodas pamata	2	-	-	2	4
E. Uz reliģiskās pārliecības pamata	-	-	-	-	3
F. Uz sociālās izcelšanās vai mantiskā stāvokļa pamata	1	-	1	-	9
G. Uz seksuālās orientācijas pamata	-	-	-	-	-
H. Uz veselības stāvokļa pamata	1	-	-	-	11
I. Uz politiskās vai citas pārliecības pamata	-	-	-	-	-
J. Uz cita pamata	2	-	1	1	4

5. Tiesības uz drošību, brīvību un personas neaizskaramību:	29	0	0	33	47
A. Krimināllietas tiesvedības procesā	19	-	-	21	14
B. Psihiatriskajās iestādēs	10	-	-	12	33
C. Nelegālo imigrantu aizturēšanas vietas	-	-	-	-	-
6. Tiesības uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu:	195	11	14	166	195
A. Krimināllietas tiesvedības procesā	58	5	2	62	22
B. Krimināllietās – spēkā stājies tiesas spriedums	56	1	6	43	14
C. Civillietās	21	-	3	17	97
D. Krimināllietas izmeklēšanas pirmstiesas procesā	45	3	1	36	34
E. Sprieduma izpilde	15	2	2	8	28
7. Tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību	4	0	0	2	11
8. Tiesības uz labu administrāciju:	52	15	3	36	86
A. Valsts iestādēs	32	9	1	24	60
B. Pašvaldību iestādēs	20	6	2	12	26
9. Vārda un izteiksmes brīvība:	17	5	2	9	22
A. Tiesības brīvi paust uzskatus	7	2	1	5	14
B. Tiesības brīvi saņemt un izplatīt informāciju	10	3	1	4	8
10. Tiesības uz sociālo drošību:	93	16	1	73	514
A. Pensiju piešķiršana un aprēķināšana	35	5	-	29	104
B. Valsts pabalsti	18	4	-	13	67
C. Pašvaldību pabalsti	19	5	-	17	194
D. Veselībai nodarītā kaitējuma atlīdzība	6	1	1	4	20
E. Sociālo garantiju nodrošināšana	13	1	-	8	51
F. Uzturlīdzekļu piedziņa	2	-	-	2	78
11. Tiesības uz darbu:	53	7	0	43	165
A. Taisnīgi darba apstākļi	51	7	-	41	159
B. Droši darba apstākļi	2	-	-	2	6
12. Tiesības uz īpašumu :	124	9	7	105	210
13. Tiesības uz mājokli:	127	23	34	65	820
A. Atzīme par dzīvesvietu	5	-	1	3	44
B. Izlikšana no dzīvokļa	17	2	9	6	164
C. No ieslodzījuma vietām atbrīvotajiem	23	7	2	14	78
D. Dzīvokļa piešķiršana	39	8	2	26	189
E. Strīdi ar izīrētāju vai apsaimniekotāju	43	6	20	16	345
14. Tiesības uz veselībai drošu vidi	9	2	0	8	30
15. Tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi:	32	17	3	15	142
A. Personas goda un cieņas aizskaršana plašsaziņas līdzekļos	16	10	-	6	50
B. Ģimenes dzīves neaizskaramība	-	1	1	1	14
C. Korespondences noslēpums	-	-	-	-	13
D. Mājokļa neaizskaramība	1	-	-	1	7
E. Privātās dzīves neaizskaramība	15	6	2	7	58

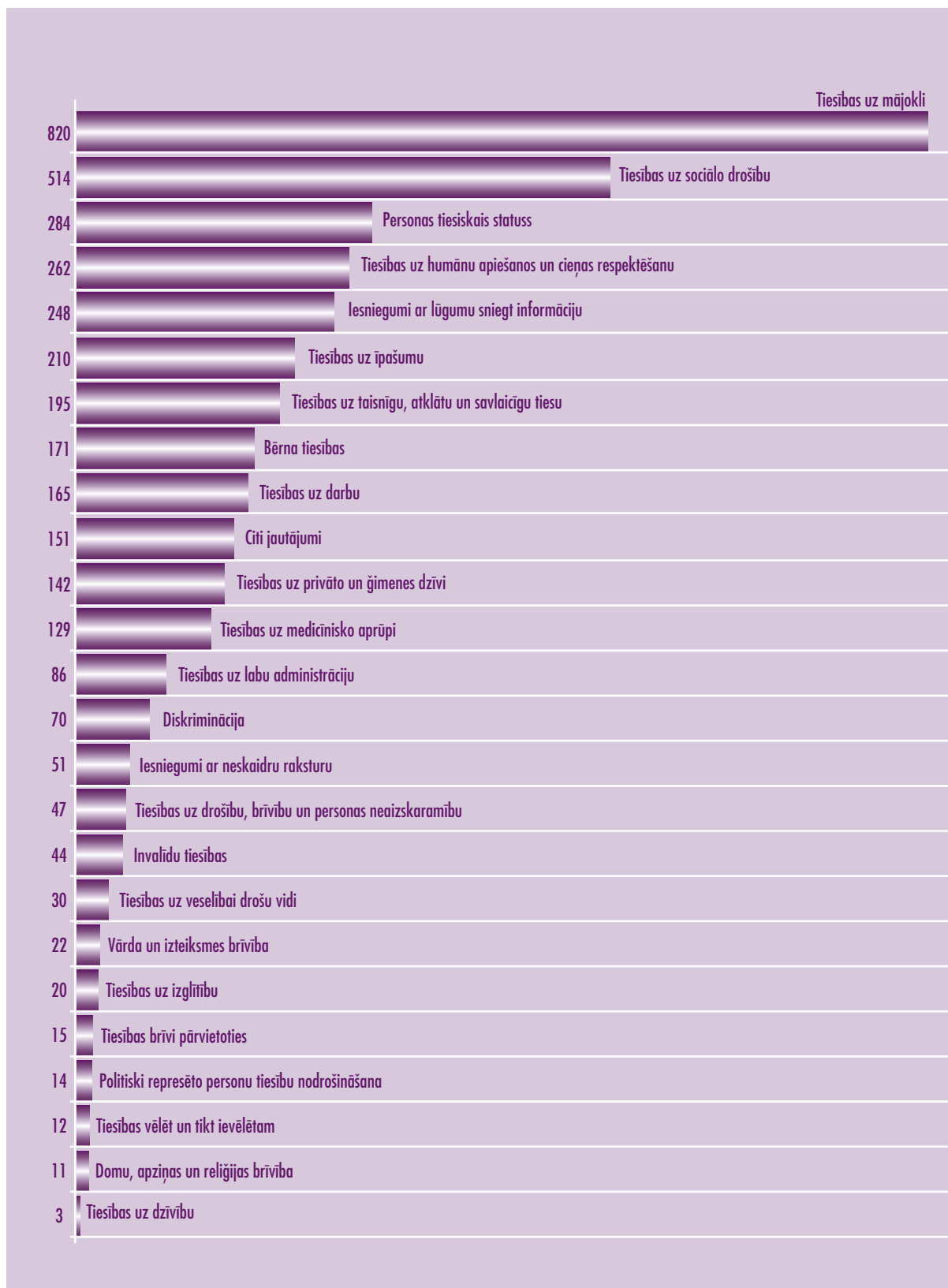
16. Tiesības brīvi pārvietoties:	7	2	0	5	15
A. Valsts teritorijā	2	1	-	1	1
B. Izbraukt no valsts un tajā atgriezties	5	1	-	4	14
17. Invalīdu tiesības:	17	3	1	10	44
A. Invalīditātes piešķiršana	14	2	1	10	9
B. Uz darbu	-	-	-	-	10
C. Uz medicīnisko rehabilitāciju	-	-	-	-	10
D. Invalīdu integrācija, vides pieejamība	3	1	-	-	15
18. Tiesības uz medicīnisko aprūpi:	64	7	4	47	129
A. Ārstniecības kvalitāte	13	1	2	10	50
B. Medicīnisko pakalpojumu apjoms	5	-	1	5	28
c. Medicīniskās informācijas pieejamība un konfidencialitāte	2	1	-	2	22
D. Ieslodzījuma vietās	44	5	1	30	29
19. Politiski represēto tiesību nodrošināšana	4	0	0	5	14
20. Tiesības vēlēties un tikt ievēlētam	3	0	0	3	12
21. Tiesības uz izglītību	11	1	1	9	20
22. Tiesības uz dzīvību	2	0	1	0	3
23. Iesniegumi ar lūgumu sniegt informāciju	144	66	2	78	248
24. Iesniegumi ar neskaidru saturu	22	1	9	11	51
25. Citi jautājumi	65	7	17	44	151
Kopā:	1376	250	108	995	3716

● Pielikums Nr. 6
VCB 2004. gadā saņemtās rakstveida sūdzības

● Pielikums Nr. 7
VCB 2004. gadā sniegtās mutvārdu konsultācijas

Valsts cilvēktiesību biroja darbinieki 2004. gadā
(2004. gada 31. decembra dati)

- Valsts cilvēktiesību biroja direktors – **Olafs Brūvers**
Direktora vietniece – **Diāna Šmite**
(Bērnu tiesību aizsardzības daļas vadītāja)
Direktora palīdzība darbā ar dokumentiem – **Ilvija Rimša**
Direktora palīdzība administratīvos jautājumos – **Alda Bļodone**
Grāmatvede – **Vanda Saulīte**
Analīzes daļas vadītāja – **Līga Biksiniece**
Juriste – **Gundega Līce**
Bērnu tiesību aizsardzības daļas vadītāja – **Diāna Šmite**
(direktora vietniece)
Juristes – **Tatjana Goļasa**
Jurīta Neilande
Natālija Sokolova
Pilsonisko un politisko tiesību daļas vadītāja – **Ineta Pijāne**
Juristes – **Annija Dāce**
Inga Zonenberga
Sociālo un ekonomisko tiesību daļas vadītāja – **Anita Kovaļevska**
Juristes – **Gunta Bērziņa**
Zeltīte Kurzemniece
Līga Kikute
Zane Mūrniece
Sanita Ščucka
Daina Titāne
Informācijas un sabiedrisko attiecību daļas vadītājs – **Aigars Smiltnieks**
Informācijas un dokumentācijas centra vadītāja, – **Evija Burkovska**
projektu vadītāja

VALSTS CILVĒKTIESĪBU BIROJS

Elizabetes iela 65- 12,
Rīga LV 1050, LATVIJA

Tālrunis: 7287210; 7686780

Fakss: 7244074

e- pasts: vcb@vcb.lv

Interneta mājas lapas adrese: www.vcb.lv
